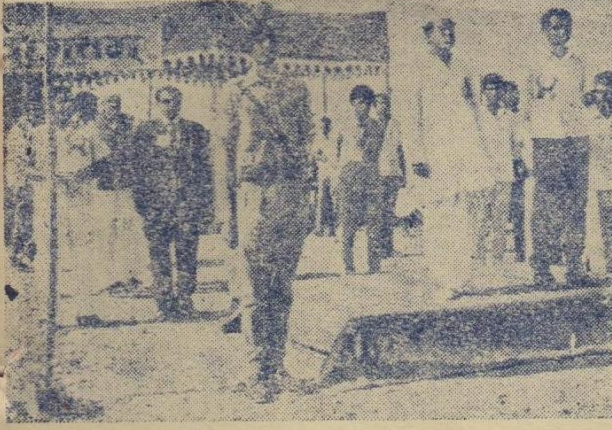

आमिच्यानी

अज्ञत व्यापारी शिक्षण संस्थेचे

देगलूर महाविद्यालय देगलूर

वार्षिक मुखपत्र

वर्ष - एकोणीसशे श्याहात्तर चौऱ्याहात्तर

अंक - सातवा

आभिव्यक्ती

वर्ष १९७३-७४

अंक ७ वा

*

संस्थापक व प्रकाशक :- प्राचार्य हेमचंद्र धर्माधिकारी

*

कार्यकारी संपादक :- प्रा. एकनाथ विसपुते

*

विभागीय संपादक :-

श्री गोविंद डोनगावकर बी. ए. अन्त्य (मराठी)

श्री फुलारी तुळसीराम बी. ए. प्रथम (हिन्दी)

श्री रामलु चितलवार पदवीपूर्व कला (इंग्रजी)

श्री सज्जाद हुसेन बी. ए. प्रथम (उर्दू)

मुद्रक :- मनोज मुद्रणालय, देगलूर

*

* या अंकातील मतांशी व विचारांशी संपादक वा महाविद्यालय सहमत असेलच असे नाही अंकातील लेखनाची संपूर्ण जबाबदारी संबंधीत लेखकांची आहे.

संपादकीय

अभिव्यक्तीचा हा अंक सादर करताना आनंद वाटतो आहे असे आम्ही कसे म्हणणार? जगातील ३ वर्षांचा दुष्काल आणि यंदाचे मर ठवाडाभर पसरलेले विद्यार्थी आंदोलन यांनी आंबावलेली मने अजूनही पुरेशी सावरलेली नाहीत. कोले संपूर्ण वर्षच मराठवाड्यासाठी अज्ञात भेले ठारणांची चर्चा बाहेर घालू असताना आम्ही त्यात पडत नाहीत.

उपचार व परंपरा म्हणून काही मोष्टी पार पाडाव्या लागतात. हे वार्षिक प्रकाशनाचे काम त्यापैकीच महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांच्या काही मर्मबंधातील जागा असतात. त्यापैकी महविद्यालयीन नियतकालिक ही एकजागा आहे ज्याची जागा त्यास देणे हाच समजसंपणा ठरावा.

विद्यार्थ्यांनी, आम्ही प्राध्यापकांनी, व संस्थेने केलेल्या प्रयत्नांची नोंद व्हावी हाच नियतकालिकाच्या सिद्धी मागील हेतू आम्ही या वर्षी ९९ वर्षे पूर्ण करीत आहोत. एक तपापर्यंतची वाटचाल ज्या व्यापतापातून झाली त्याची जाणीव ठेवून नव्या पर्वार्ची वाट पाहता आहोत. मराठवाड्याच्या जडण घडणीत व गतीस्थितीत आम्ही आमचा वाटा उचलीत आहोत. श्रेयस प्रेयसाच्या पलिकडे जाऊन एक अपरिहार्य प्रक्रिया म्हणून आम्हीही याचे वाटेकरी होऊ इच्छितो. मराठवाड्यातील एक व्यक्तीचा एक संस्थेचा वा एक भागाचा विकास म्हणजे मराठवाड्याचा विकास अशी त्यामची श्रद्धा आहे. विकाराधीन न होता विचारपूर्वक अंमलाकरीलेले काम करीत राहणे हीच आमची जमेची बाजू. ठावू भेले वा काय मिळणार आहे याचा हिशेब न मांडता जे आहे, जसे आहे तसे मोकळेपणाने स्वीकारण्यातच आम्ही स्वतःला धन्य मानतो.

एक वर्ष संपने दुसऱ्या पर्वर्च्या प्रारंभाला आमच्या सर्व शुभेच्छा आहेत. निविडन निराश्रय, निर्लेप, व निर्मळ अशी मने घडली वा घडविनी जावीत हीच अपेक्षा.

राष्ट्रीय एकात्मतेची प्रतिज्ञा

भारताचा निष्ठावंत नागरिक या नात्याने, भी सर्व
प्रकारचे मतभेद शांततेच्या मार्गाने मिटाविले जावेत
या सुसंस्कृत समाजाच्या सर्वमान्य तत्वावर
माझी दृढश्रद्धा व्यक्त करतो; आणि लोकां-
मधील भावनिक एकात्मतेची निकड लक्षात
घेऊन धार्मिक, भाषिक, प्रादेशिक अथवा
अन्य सार्वजनिक विषयांबाबतच्या कोण-
त्याही विवादामध्ये हिंसात्मक
मार्गाचा कधीही अवलंब करणार
नाही अशी प्रतिज्ञा करतो.

आमच्या वाटचालीचा आलेख व उल्लेख

१९७३-१९७४

त्रेसष्ट साली स्थापन झालेल्या आमच्या महाविद्यालयाने ११ व्या वर्षात पदार्पण केले आहे. दरवर्षी आपल्या कामाचा आढावा घेणे म्हणजे एक प्रकारे 'सिंहावलोकनच' आहे. १९७३-७४ सालातील आमच्या वाटचालीची ओळख करून देणे हे आमचे कर्तव्य आहे. ही वाटचाल दुष्काळी पार्श्वभूमीवर आणि आंदोलनाच्या थरारत्या क्षणांबरोबर चालू होती अशांतता अनिश्चितता याने झाकळून गेलेली आमची मने तरीही जिद्दीने ताठ होती. त्याचीच ही ओळख-

विद्यार्थी संसद अहवाल -

देगलूर महाविद्यालय देगलूरची ही विद्यार्थी संसद गेल्या अनेक वर्षा पासून कार्यरत असून या संसदेने वेगवेगळे कार्यक्रम घेऊन गरीब विद्यार्थ्यांचा आर्थिक प्रश्न सोडवण्याच्या दिशेने यशस्वी प्रयत्न केले आहेत मराठवाडा विद्यापीठाच्या कल्याण समितीवर माजी विद्यार्थी संसद अध्यक्ष श्री. सुरेश तोटावार यांनी काम केलेले आहे श्री निळकंठ पाटील हा विद्यार्थी 'स्टुडंट्स असोशियन' वर सदस्य म्हणून निवडून आला होता. अशा प्रकारे विद्यापीठात महाविद्यालयाचे प्रतिनिधीत्व या विद्यार्थ्यांनी केले आहे.

१. निवडणुका -

सालाबाद प्रमाणे १९७३-७४ या शैक्षणिक सत्रातील महाविद्यालयीन विद्यार्थी संसदेच्या निवडणुका खेळीमेळीच्या वातावरणात दि. १९ जुलै १९७३ रोजी पार पाडल्या, संसदेचे पदाधिकारी म्हणून खालील विद्यार्थी निवडून आले.

१. श्री देगांवकर लक्ष्मण (अध्यक्ष)
२. श्री ठाणेकर पंढरी (उपाध्यक्ष)
३. श्री देशमुख अरुण (चिटणीस)
४. श्री राजूरकर अरविंद (क्रीडा चिटणीस)
५. श्री थडके लक्ष्मण (स्नेहसम्मेलन चिटणीस)

२. विद्यार्थी संसदेचे उद्घाटन -

या वर्षी विद्यार्थी संसदेचे उद्घाटन जिल्हा परिषद अध्यक्ष माननीय श्री बळवंतरावजी चव्हाण यांच्या शुभहस्ते पार पडले. या प्रसंगी माननीय श्री बळवंतरावजी चव्हाण यांनी विद्यार्थ्यांना ग्रामीण जीवनाशी समरस होण्याचा व त्या भागाचा विकास घडवून आणण्याच्या दिशेने प्रयत्न करण्याचे आवाहन केले.

३. विद्यार्थी संसदेचे कार्य -

विद्यार्थी संसदेने, प्राचार्य व प्राध्यापक वगैरे यांच्या सहकार्याने विद्यापीठाशी संपर्क साधून आंतर महाविद्यालयीन क्रीडा स्पर्धा (दि. १७ सप्टेंबर ते १९ सप्टेंबर ७३ पर्यंत) या काळावधीत घेतल्या. या संदर्भात प्रशस्त क्रीडांगणासाठी संसदेने दोन हजार रुपये विद्यार्थी संसद निधीतून दिले. महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांसाठी 'विद्यार्थी वस्तुभांडार' चालविले जाते. त्यासाठी लागणारे भांडवल विद्यार्थ्यांकडून 'भाग' भांडवलाच्या स्वरूपात उभे केले. त्यात प्राचार्य व प्राध्यापक यांच्या सहकार्याने व प्रेरणेने विद्यार्थी संसदेच्या पदाधिकाऱ्यांनी बरेच भाग भांडवल उभे केलेले आहे.

गरीब विद्यार्थ्यांच्या परीक्षा फी मदतीसाठी विद्यार्थी संसदेने 'भरतार माझ कोल्हापूरी' या लोकनाटयाचा कार्यक्रम घेतला तसेच देणगीच्या रुपाने गांवातील प्रतिष्ठीत व्यापारी वर्गाकडून संसदेने फी साठी पैसे उभे केले. गरजू विद्यार्थ्यांच्या अडीअडचणीत विद्यार्थी संसद नेहमंच कार्य प्रवण राहिली आहे.

यावर्षी विद्यार्थी संसदेने एक नवा उपक्रम हाती घेतला. तो म्हणजे कला, विज्ञान व वाणिज्य शाखेतील अन्त्य वर्गाच्या विद्यार्थ्यांना विद्यार्थी संसदेच्या वतीने निरोप देण्यात आला.

४. स्नेह संमेलन -

या वर्षी स्नेहसंमेलन प्रमुख पाहुणे सुप्रसिद्ध कवी व 'साद' या काव्यसंग्रहाचे कर्ते श्री रामराव पिगळीकर यांच्या उपस्थितीत मोठ्या उत्साहाने दि. २४ जानेवारी ७४ रोजी साजरे झाले. प्रमुख पाहुण्यांनी याप्रसंगी विद्यार्थ्यांना भविष्य काळाची यथोचित जाणीव करून दिली वाङ्मयात जीवनाचे पडसाद उमटलेले असतात म्हणून वाङ्मयाचा आस्वाद घेणे हे विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीने किती आवश्यक आहे हे पटवून दिले या स्नेह संमेलन प्रसंगी विविध स्पर्धा घेण्यात आल्या स्पर्धेत विजयी राहिलेल्या स्पर्धकाना प्राचापं हेमचंद्र घर्माधिकारी यांच्या शुभहस्ते बक्षिसे वाटप करण्यात आली

अेकनाथ विसपुते

प्रभारो प्राध्यापक वि संसद

मराठी विभाग (पदव्युत्तरवर्ग) -

या वर्षी महाविद्यालयात मराठी विषयातील पदव्युत्तर अध्यापनाची सोय करण्यात आली.

१) दि. ३१ जुलै ७४ रोजी मराठवाडा विद्यापीठातील मराठी विभाग प्रमुख डॉ. यू. म. पठाण यांचे हस्ते उद्घाटन झाले.

२) पदव्युत्तरवर्गात मराठी विषयासाठी एकूण ५३ विद्यार्थ्यांनी प्रवेश घेतला:

३) एम्. ए. च्या विद्यार्थ्यांसाठी नियमित चर्चासत्रे आयोजित करण्यात आली. त्यात सर्वश्री. कोंडेकर शिंदे, कानोटे, भुताळे, जाधव, भोळे या विद्यार्थ्यांनी निबंध वाचले निबंध वाचनानंतर त्यावर चर्चा झाली.

४) दि. २२ व २३ सप्टेंबर रोजी प्रो. वा. ल. कुलकर्णी यांची 'छांदसीतील साहित्य व कलाविवार' या विषयावर ३ व्याख्याने झाली. तसेच दि. २२ फेब्रुवारी ७४ रोजी मुंबई विद्यापीठातील मराठेचे प्रपाठक प्रो. व. दि. कुलकर्णी यांची "प्राचीन मराठी गीताटीका" याविषयावर ३ व्याख्याने झाली. ही व्याख्याने अभ्यासपूरक व्याख्यान माला या सदराखाली घेण्यात आली. मराठवाडा विद्यापीठातील इंग्रजीचे प्रपाठक प्रा. के. रं. शिरवाडकर यांचे ही 'शेक्सपियरचा मराठी नाटकांवर प्रभाव' याविषयावर व्याख्यान घेण्यात आले.

५) एम्. ए. च्या विद्यार्थ्यांसाठी स्वतंत्र विभागीय ग्रंथालयाची सोय करण्यात आली.

६) कॉट्रिब्युटरी स्टाफ म्हणून प्रा. वसंत ढोके, (कंधार) प्रा. मोकाशी (उस्मानाबाद) प्रा. तरकदार (सेलू) प्रा. पानसे (वाशी) प्रा. मोहोळकर (उमरगा) यांना अध्यापनाचे कार्य देण्यात आले. या प्राध्यापक-मित्रांना जे सहकार्य दिले, त्याबद्दल महाविद्यालय व मराठी विभाग आभारी आहे,

—लक्ष्मीकांत तांबोळी
विभाग प्रमुख

श्रम सहभाग वसतीगृह-

देगलूर परिसरातील होतकर व गरीब विद्यार्थ्यांच्या गरजा लक्षात घेवून देगलूर महाविद्यालयाचे श्रम सहभाग वसतीगृह सुरू केले. गरीबीमुळे कुण्याही तरुणाचे शिक्षण पूर्ण करण्याचे स्वप्न अपुरे राहू नये, हा वसतीगृह सुरू करण्याच्या मागे प्रमुख उद्देश होता. दर वर्षी वाढणारी वसतीगृहातील विद्यार्थ्यांची संख्या लक्षात घेता वसतीगृह

काढण्यांचा उद्देश बऱ्हांशी पूर्ण झाला असे म्हणावे लागेल.

प्राचार्य, प्राध्यापकांच्या व विद्यार्थ्यांच्या परस्पर सहकार्याने वसतीगृहाचे व्यवस्थापन केले जाते. श्रमाचे मूल्य पैशात मोजणे बरोबर नसेल तरीही योजनेचा व्यावहारिक भाग म्हणून ६५,००० तास काम विद्यार्थ्यांनी केले आहे असे म्हणता येईल. काम करतानाच शिक्षण घेता येते. किंहुना कामातूनच शिक्षण मिळते हे शैक्षणिक तत्त्व विद्यार्थ्यांच्या मनावर बिबविण्याचे कार्य वसतीगृहाने पार पाडले आहे.

विद्यार्थ्यांची आर्थिक स्थिती लक्षात घेऊन वेगवेगळ्या सोयी उपलब्ध करून देण्यांत येतात. वसतीगृहासाठी दोन इमारती आहेत. एक इमा त महाविद्यालयाच्या परिसरात असून दुसरी गावात आहे. जेवण्याची व्यवस्था गावातील इमारतीत केली जाते. दोन्ही ठिकाणी लाईट, नळ, हवेशीर खोल्या, कॉटस, टेबल, खुर्चा यांची सोय आहे. वसतीगृहात एकूण २५ खोल्या आहेत. व प्रत्येक खोलीत (६) विद्यार्थी राहतात. विद्यार्थ्यांना प्रवेश शुल्क म्हणून १० रु. द्यावी लागते. ज्यांना हा खर्च परवडत नाही त्यांना श्रमदानाच्या रुपाने सवलत देण्यांत येते, तसेच विद्यार्थ्यांना मोफत आरोग्य सेवा दिली जाते.

श्रमसहभाग वसतीगृह सर्वांसाठी खुले आहे. सर्व जाती जमातीचे विद्यार्थी एकत्र रहातात व जेवतात. पालकांच्या पुढे असलेला आपल्या पालकांच्या शिक्षणाचा प्रश्न आमच्या वसतीगृहाने सोडविला आहे. पालकांची भुमिका जणू कांही वसतीगृहाने अंगीकारलेली आहे.

१९६८ ते १९६९ साली स्थापन झालेल्या या वसतीगृहात सुरुवातीला विद्यार्थ्यांची संख्या ८८ होती.

खालील प्रमाणे संख्येत वाढ झाली.

१९६९ ते ७०	साली विद्यार्थ्यांची संख्या	२२०	होती.
१९७० ते ७१	"	२९७	"
१९७१ ते ७२	"	३८५	"
१९७२ ते ७३	"	४०७	"
१९७३ ते ७४	"	५८०	"

दर वर्षी वरील प्रमाणे संख्या वाढताना दिसते, १९७३-७४ या वर्षीत दहा महिन्यांत वसतीगृहावर १,०५,००० रु. खर्च झाला. दरमहा सरासरी ३५४ विद्यार्थ्यांवर सरासरी १०,५०० रु. खर्च येतो. दरमहा एका विद्यार्थ्यावर सरासरी २९-९० पैसे खर्च आला. तपशिल खालील प्रमाणे आहे.

१९७३-७४ या वर्षीत विद्यार्थ्यांची संख्या वाढत्या प्रमाणात होती. दरवर्षी वसतीगृह जुलै महिन्यांत सुरु होते. दरमहा विद्यार्थ्यांची एकूण संख्या खालील प्रमाणे आहे.

१, जुलै	मध्ये एकूण	४७३	विद्यार्थ्यांनी जेवण केले.
२, ऑगस्ट	"	४६९	"
३, सप्टेंबर	"	४८३	"
४, ऑक्टोबर	"	४९६	"
नोव्हेंबर	"	"	"
५, डिसेंबर	"	४११	"
६, जानेवारी	"	४०६	"
७, फेब्रुवारी	"	४०५	"
८, मार्च, एप्रिल	"	३९५	"
वसतीगृह दहा महिने चालू असते व दरमहा सरासरी ३५४ विद्यार्थी जेवण केले.			

१९७३ ते १९७४ या वर्षीत विद्यार्थ्यांनी त्यांचे जेवणाचे मूल्य श्रमदानातून काम करून फेडण्याची सवलत होती. यावर्षीत एकूण श्रमदान १,३०,००० तासाचे झाले. दरमहा सरासरी १३,००० तासाचे श्रमदान विद्यार्थ्यांनी केले. विद्यार्थ्यांना दर दोन तासास एक रु. या प्रमाणे मोबदला दिला. दरमहा सरासरी ३५४ विद्यार्थी ७५९२.५ दिवस जेवण केले. व १३,००० तास श्रमदान केले. एक विद्यार्थी दर महा सरासरी २१.४४ दिवस जेवतो, आणि ३६.७२ तास श्रमदान करतो.

एन. सी. सी. अहवाल वर्ष १९७३-७४ -

एकूण १४५ विद्यार्थ्यांनी यदा प्रशिक्षण घेतले ६० विद्यार्थी नांदेडला फायरींग साठी गेले होते. यदा २२ विद्यार्थी B सॉर्ट परिक्षेला बसले त्यातील १४ उत्तीर्ण झाले सी सॉर्ट साठी ७ विद्यार्थी परिक्षेस बसले व ४ उत्तीर्ण झाले.

- वस्तु प्रसन्न साठे

राष्ट्रीय सेवा योजना -

राष्ट्रीय सेवा योजनेने या वर्षी घेतलेल्या कार्यक्रमात खालील बाबींचा प्रामुख्याने उल्लेख करावा लागेल. " तरुणांची दुष्काळाशी झुंज " या योजनेनुसार आपल्या महाविद्यालयाने खानापूर येथे २५ दिवसांचे शिबिर घेतले. एकंदर १०५ युवकांनी यात भाग घेतला. यात विद्यार्थी नसलेल्या युवकांनाही प्रवेश देण्यात आला होता. खानापूर तलावाचा गाळ काढण्याचे काम विद्यार्थ्यांनी केले. त्याबरोबरच विद्यापीठाच्या योजनेनुसार विविध प्रकारच्या पहाण्या झाल्या.

या शिबिरास विविध स्थानीक अधिकारी, कार्यकर्ते यांनी भेटी दिल्या. शिवाय प्राचार्य देवदत्त दामोदकर, पुणे, एस. के. टेकुरकर युवक कल्याण संचालक; प्रा. मुन्शी, अहमदनगर; आणि विविध शासकीय अधिकार्यांनी भेटी दिल्या. केदारकुंटा (करडखेड) येथे ही वरील योजनेनुसार दुसरे शिबिर झाले. वृक्षारोपणासाठी योग्य प्रकारचे चर खणण्याचे काम घेण्यात आले. १०० विद्यार्थ्यांनी २५ दिवसात सुमारे ३०० चर खणून पूर्ण केले. या शिबिराचे संचालन प्रा. कल्याणपाड यांनी केले. दोन्ही शिबिरात पर्यवेक्षक म्हणून श्री देवीदास मंदाडे यांनी यशस्वीरीत्या काम संभाळले.

सेवा योजनेच्या देगलूर शाखेचे एक वैशिष्ट्य म्हणून झोपडपट्टीतील शैक्षणिक वर्गाकडे बोट दाखवता येईल. गेल्या तीन वर्षांचे अव्याहतपणे चाललेला हा यशस्वी कार्यक्रम आहे. बसस्टॅंड झोपडपट्टी व

वसतीगृहाजवळची झोपडपट्टी यामधील सुमारे १२५ मुलांना याचा फायदा मिळाला. शिक्षणाव्यतिरिक्त गरीब मुलांना कपडे वाटप, धान्यवाटप हे ही कार्यक्रम वेळोवेळी घेण्यात आले. यामध्ये श्री पी. पी. गोरे, श्री. निवळीकर, श्री. हाक्के, श्री. कलबुर्गे वगैरे विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला किनवट येथील राजगड गांवी मराठवाडा विद्यापीठातर्फे भरवण्यात आलेल्या मध्यवर्ति शिबिरात आपल्या महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजनेमधील सात विद्यार्थ्यांच्या गटाने भाग घेतला. प्रा. मनोहर यांनी तेथे श्रमदान प्रमुख म्हणून काम केले.

वरील कार्यक्रमाव्यतिरिक्त महाविद्यालयाचे क्रिडांगण करणे, क्रिडासहोत्सव, स्नेहसंमेलन या कार्यक्रमातही सेवा योजनेच्या स्वयंसेवकांनी सहभाग घेतला.

रवींद्र मनोहर

राष्ट्रीय सेवा योजना प्रमुख

वसतीगृहा साठी श्रमदान -

गेल्या वर्षाचा वसतीगृहाचा अहवाल आपणापुढे ठेवण्यास आम्हाला आनंद होत आहे. वसतीगृह जुलैच्या पहिल्या आठवड्यात सुरू झाले ते वर्षाअखेरपर्यंत (एप्रिल १९७४) अव्यातपणे सुरू होते यावर्षी वसतीगृहात प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या पाहता वसतीगृहातील विद्यार्थ्यांच्या प्रवेशाचा आतापर्यंतचा उच्चांक यावर्षी मोडला असे मानावे लागेल. सुमारे ४२५ विद्यार्थ्यांनी या यावर्षी वसतीगृहाच्या सवलतीचा लाभ घेतला.

जागेअभावी प्रवेश घेऊ इच्छीणाऱ्या सर्वांच्या निवासाची व्यवस्था करणे अशक्य होते. तरीही सुमारे १५० विद्यार्थी पूर्णवेळ वसतीगृहात होते याव्यतिरिक्त २५०-३०० विद्यार्थ्यांनी भोजन व्यवस्थेचा फायदा घेतला. विद्यार्थ्यांची वाढती संख्या पाहता निवासासाठी त्वरेने व्यवस्था करणे जरूर आहे असे वाटते.

वसतीगृहातील बहुसंख्य विद्यार्थी श्रमदान योजनेचा लाभ घेणारे असल्याने महाविद्यालयांतर्गत

विविध प्रकल्पांवर त्यानी श्रमदान केले. यावर्षी वसतीगृहाच्या विद्यार्थ्यांनी श्रमदानाने केलेल्या योजनांमध्ये प्रामुख्याने क्रीडांगण तयार करणे आणि शेती व बागकाम यांचा समावेश होता. क्रीडांगणासाठी १५५ लॉन्ग्या मुरुम आणि १७० लॉन्ग्या दगड आणण्यात आले हे काम सरासरी ८० विद्यार्थी एक महिना करित होते. झाडना पाणी घालणे, शेतीची दैनंदिन कामेही विद्यार्थ्यांनीच केली.

वसतीगृह व्यवस्थापनाबाबतच्या समस्यांचा विचार करण्यासाठी वर्षाच्या सुरुवातीसच एक समिती स्थापन करण्यात आली होती. या समितीमध्ये ठरलेल्या कार्यविमागाणीनुसार प्रभारी प्राध्यापक आणि विद्यार्थी यांच्या सहकार्याने वसतीगृहाची व्यवस्था पहाण्यात आली.

वसतीगृहातील विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासावर विशेष लक्ष पुरवण्याच्या योजनेनुसार त्यांच्यासाठी स्वतंत्र वाचनालयाची व्यवस्था करण्यात आली होती. या-शिवाय बाहेरून येणाऱ्या विद्वानांच्या भाषणांचा व चर्चेचाही लाभ विद्यार्थ्यांना वेळोवेळी करून देण्याचा प्रयत्न करण्यांत आला.

वसतीगृहाचे हिशेब ठेवण्याचे काम व्यवस्थापक म्हणून श्री. देवीदास मंदाडे आणि श्री. सन्मुख गोडमपल्ले यांनी पाहिले.

प्रभारी प्राध्यापक

- १) प्रा. लक्ष्मीकांत करडखेडकर
- २) प्रा. ल. शं. कुलकर्णी
- ३) प्रा. एन. आर. कुलकर्णी

क्रिडावृत्त-

१) ह्या वर्षी क्रिडाविभागाचा व्याप वाढल्यामुळे प्राचार्य हेमचंद्र धर्माधिकारी यांच्या मार्गदर्शनाखाली क्रिडा समितीची स्थापना करण्यांत आली.

त्यात खालील प्राध्यापकांचा समावेश केला आहे.

- १) प्रा. अम. अम. सोनटक्के (संयोजक)
- २) प्रा. आर. आर. बाहेती
- ३) प्रा. जे. जी. जोशी
- ४) प्रा. एल. जी. करडखेडकर
- ५) प्रा. बि. के. मांजरमकर (फिजिकलइन्स्ट्रक्टर)

२) या वर्षी मराठवाडा विद्यापीठाने नांदेड येथे विभागीय पातळीवर खालील स्पर्धा आयोजित केल्या होत्या.

- १) टेबल टेनिस
- २) बुद्धीबळ
- ३) फुटबॉल
- ४) बॅडमेन्टन (शटल)

आपल्या महाविद्यालयातर्फे अनेक खेळाडूंनी वरील स्पर्धेत भाग घेऊन आपल्या कौशल्याची झलक क्रिडाप्रेमी नांदेड करारास दाखविली. त्यात उल्लेखनीय स्पर्धा म्हणजे टेबल टेनिस मध्ये आपल्या संस्थाने लालबहादुर शास्त्री महाविद्यालय धर्माबाद व शिवाजी महाविद्यालय कंधार चा दणदणीत पराभव करून उपान्त्य फेरीत पदार्पण केलेले आहे.

३) ग्रामीण भागात शारीरिक शिक्षणाचा प्रसार व प्रचार व्हावा तसेच निरनिराळ्या खेळामध्ये ग्रामीण मुलांना आवड निर्माण व्हावी ह्या उद्देशाने आपण आंतर महाविद्यालयीन विभागीय पातळीवर खालील स्पर्धा आपल्या महाविद्यालयात घेऊ शकलो.

- १) व्हालीबॉल
- २) कबड्डी
- ३) बॉल बॅडमेन्टन

सागण्यांस आनंद होवो की, वरील तीन स्पर्धे पैकी आपल्या महाविद्यालयाने दोन स्पर्धेमध्ये (बॉल-बॅडमेन्टन व व्हालीबॉल, अंत्य फेरीत (फायनल) पदार्पण केले आहे.

तसेच मराठवाडा विद्यापिठाने व्हालीबॉल व बॉल बॅडमेन्टन कोचिंग कॅम्पसाठी आपल्या महा-विद्यालयातून खालील खेळाडूंची निवड केली

१) व्हालीबॉल

अ) नारायण उपलचवार

ब) नवाडे

२) बॉलबॅडमेन्टन

अ) जीवन कळसकर

ब) शामसुंदर तांडूरकर

४) मराठवाडा विद्यापिठाने विभागीय पातळीवर नांदे येथे क्रिकेटच्या स्पर्धा आयोजित केलेल्या होत्या त्यात आपल्या महाविद्यालयातील क्रिकेट संघाने भाग घेउन आपल्या खेळाचे कौशल्य नांदेच्या क्रिडा-प्रेमींना दाखवून दिलेली आहे.

५) मराठवाडा विद्यापिठाने औरंगाबाद येथे अॅथलेटिक व हिगोली येथे हॉकी, खो-खो विभागीय पातळीवर स्पर्धा आयोजित केल्या होत्या. आमच्या महाविद्यालयातून अॅथलेटिक, खो-खो, हॉकी संघाने भाग घेउन चांगला आत्मविश्वास निर्माण केला.

६ या वर्षी आपल्या महाविद्यालयातून ५० दिवसांच्या ओरियन्टेशन कोर्स साठी 'पतियेळा' येथे खालील विद्यार्थ्यांनी अर्ज पाठविलेले आहेत.

१) टाकळकर क्रिकेट

२) खाडीलकर क्रिकेट

१९७३-७४ मध्ये झालेल्या आंतर महाविद्यालयीन स्पर्धेमध्ये महाविद्यालयातर्फे खालील विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला.

१. खो-खो :- १) 'संघनायक' बोनलावार. अ. एल्.

२) एकाळे बालाजी ३) कमलाकर व्ही. जी ४)

हरी पवार ५) फुगारे इरवत ६) फुगारे एम्. के.

७) मुरमुरे के. जी. ८) सुउगे W. R. ९) देशमुख

के. एच् १०) बाळापूरे ११) भांगे १२) देगांवकर लक्ष्मण.

२. हॉकी :- १) 'संघनायक' स्वामी व्ही. एस.

२) डोंगळीकर बी. एस. ३) खुणे आर्. एन्.

४ चवडा आर्. एस्. ५) कुलकर्णी अ. एन्.

६) देशमुख डी एस. ७) खाजामियां अ. आर्.

८) कांजाळकर जी. आर्. ९) स्वामी एम् आर्

१०) येवतीकर एस. व्ही. ११) नागशेटवार एस. जी.

१२) दाचावार डी. आर्. १३) घणेगांवकर एन्. एम्.

३. अॅथलेटिक :- १) 'संघनायक' पाटील व्ही. आर्.

२) कळसकर जीवन ३) बोनलावार एम्. एल.

४) कांबळे किशन सुभानराव ५) देगांवकर लक्ष्मण

६) कळसकर बालाजी धोंडीबा ७) नारलावार

दत्ता मोगलाजी.

४. फुटबॉल :- १) 'संघनायक' हणमंते शंकर इरबाजी

२) कमलाकर विठ्ठल गंगाराम ३) पवार हरि-

धनबाजी ४) रमेश कळसकर ५ सत्यप्पा पिराजी

६) बाबु आनंद लक्ष्मण ७, भंडारे जयराम

मोतीराम ८, बोनलावार एम. एल. ९, भुसारे

एस. के. १०, मगनाळे यादव ११. सिद्दीकी

१२ मुरमुरे खाखा गणपतराव १३, फुगारे इरवत

बालाराम १४, कळसकर बालाजी.

५. क्रिकेट :- १, 'संघनायक' देगांवकर आनंद २,

देशमुख उल्हास ३, सत्यप्पा मेनुरकर ४, विठ्ठल

मेनुरकर ५, टाकळकर अरुण ६, कुळकर्णी विवेक

७, कमलाकर विठ्ठल ८, पवार हरी ९, खांडेकर

गिरीश १० पानसे अविनाश ११, खाडीलकर

संजय १२, बोनलावार एम. एल. १३, नागनाथ

मेनुरकर १४, चप्पलवार एस डी. १५, बामणे

एल. डी.

६. टेबल टेनिस :- 'संघनायक' १, टाकळकर अरुण

लक्ष्मणराव २, तांडूरकर शामसुंदर ३, देगलूरकर

पद्मकर विठ्ठलराव ४, उपलवार सुरेश विठ्ठलवार

७. बुद्धीबळ :- 'संघनायक' मेनुरकर नागनाथ नागसा

२, धोंगडे इरवत वसवतराव

८. बॅटमेंट :- 'संघनायक' १, राजूरकर अशोक
२, देगलूरकर पद्माकर ३, कळसकर जीवन.

९. बॅटमेंट :- 'संघनायक' १, शाम तांडूरकर
२, पद्माकर देगलूरकर ३, जीवन कळसकर
४, अशोक वैद्य ५, हणमंत मारडवार ६, शिवकांत
जोशी ७, चवंडा रविशंकर.

-जी. के. मांजराकर

महाविद्यालयांतर्गत शेतीचा अहवाल -

या वर्षी महाविद्यालय सुरू होण्या अगोदर-
पासूनच मशागतीची कामे पूर्ण करण्यात आली.
या पूर्वी वापरात नसलेली अशी सुमारे दीड एकर
जमीन विद्यार्थ्यांनी शेतीसाठी उपयुक्त केली. या
वर्षी एकंदर अदाजे पाच एकर जमीन शेतीसाठी
उपलब्ध होती.

हायब्रीड ज्वारी आणि एच. फोर कापूस ही
पिके खरीप हंगामात व रब्बी हंगामात पानगहू व
करडी घण्यात आले त्यावरील खर्च व उत्पन्न
पुढील प्रमाणे

	खर्च	उत्पन्न
१, हायब्रीड ज्वारी	३३०	१२५० रु.
२, एच. चार कापूस	८५०	२५०० "
३, पानगहू	१२५८	१०७३ "
४, करडी सूर्यफूल	५०	२२ "
पैशाच्या स्वरूपात एकूण नुतवणूक		२४८८ "
एकंदर उत्पन्नाची किंमत		४८४५ "

वरील संदर्भात विशेष करून शेतीची बहुतेक कामे
विद्यार्थ्यांनीच केली. गरज पडली तेथे औत व इतर
बाबी भाड्याने आणण्याची जरूरी पडते. यासाठी
महाविद्यालयाने शेतीची चांगली मशागत आणि इतर
सर्व कामासाठी एक औत ठेवून शेती चांगल्या
प्रकार होऊ शकते हे नम्रपणे नमूद करावेसे वाटते.

प्रा. लक्ष्मीकांत करडखेडकर
प्रभारी प्राध्यापक

ग्रंथालयवृत्त -

स्थापना : आषाढी ग्रंथालयवृत्त स्थापन होऊन १२ वर्षे
आली.

वाचक वर्ग : ग्रंथालयाचा महत्वाचा घटक म्हणजे
वाचक वर्ग हा होय वर्गाचा तपशील खालील प्रमाणे
१९७२ - ७३ पर्यंत ५२७४ वाचक होते
१९७३ - ७४ यावर्षी ११५७ वाचक होते.
१९७३ - ७४ पर्यंत ६४३१ वाचक वर्गाचे
ग्रंथालयाचा भरपूर फायदा घेतला.

वाचण्यात आलेली पुस्तके : वाचक वर्गात वाचनाची
आवड निर्माण होण्याकरिता आम्ही बरेच प्रयत्न
केलेला आहे. त्या करिता ग्रंथालय मुक्तदार ठेवण्यात
आले. वाचक वर्गांना आपल्या आवडीचे पुस्तके
घेण्याकरिता पुस्तकाच्या कपाटादरम्यान जाण्याची
सोय केली. त्यामुळे आपल्या आवडीप्रमाणे प्रमाणे
पुस्तके घेत. मुक्तद्वार पद्धती मुळे देवघेविचे
काम वाचलेले आहे. पुस्तक चटकन देता यावे.

म्हणून Library ticket ची व्यवस्था केली.

तसेच नवीन पुस्तकाचे मुखपृष्ठ दर्शनी भागात
लावून पुस्तकाविषयी ज्ञानलालसा जागृत केली.
वेळोवेळी पुस्तकाचे महत्व व पुस्तकात काय आहे.
यांची सक्षिप्तपणे माहितीपण आम्ही विद्यार्थ्यांना
पुरविली, तसेच वाचक वर्गांना चटकन पुस्तके मिळावी
या करिता कपाटावर मार्गदर्शनपर पट्ट्या लावलेल्या
आहेत. जेणे कारण पुस्तके लवकर मिळतात. तसेच
ग्रंथसूचीपण अद्यावत् ठेवण्याचा प्रयत्न केला गेला.
या सर्व सोईमुळे १९७२-७३ या वर्षापर्यंत
५२२६२ एवढी पुस्तके वाचण्यात आली, तसेच
१९७३-७४ या एका वर्षात १५००० एवढी ग्रंथ
वाचण्यात आलेली आहेत सर्वात जास्त ग्रंथ ७३-७४
या वर्षी वाचली गेली, १९७३-७४ पर्यंत ६७२६२
एवढी पुस्तके वाचण्यात आली.

ग्रंथ संख्या :- "ग्रंथालय वृद्धिष्णु आहे" या ग्रंथालय
शालाच्या पाचव्या नियमा प्रमाणे दर वर्षी ग्रंथालयात
पुस्तकाची वाढ नेहमी होत असतेच, आपल्या ग्रंथा-
लयात खालील प्रमाणे ग्रंथसंख्या आहे.

१९७२-७३ पर्यंत १५३८० एवढी पुस्तके होती.
१९७३-७४ याद्वी १६०० पुस्तकांची वाढ झाली.
३१-३-७४ पर्यंत ग्रंथालयात १६९८० एवढी पुस्तके आहेत.

ग्रंथाचे मूल्य :- ग्रंथाची किंमत खालील प्रमाणे आहे. १९७२-७३ पर्यंत १४५४५०=३१ एवढ्या किमतीची पुस्तके होती त्यात १९७३-७४ याद्वी २०४२१=१३ एवढ्या किमतीची भर पडली म्हणजे ३१-३-७४ पर्यंत आपल्या ग्रंथालयातील पुस्तकांची किंमत रु. १६५८७१=५५ पं. एवढी आहे.

रद्द केलेली संख्या :- ग्रंथालयातील बरीच पुस्तके दर वर्षी कोणत्यातरी कारणांमुळे रद्द करावी लागतात १९७३-७४ पर्यंत खालील प्रमाणे ग्रंथ रद्द करण्यात आलेले आहेत.
जनरल ग्रंथालय १९२ पुस्तके.

भाषावार विभागणी :- महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना समजू शकेल अशा भाषेतील पुस्तके मागविण्याचा प्रयत्न करित आलो आहेत. खालील प्रमाणे भाषा-वार विभागणी आहे.

	१९७२-७३	१९७३-७४	१९७३-७४
भाषा			
मराठी	७२५७	३७०	७६२७
हिन्दी	२५५१	३६२	२९१३
इंग्रजी	५५५१	६९०	६२४१
संस्कृत	१८	१	१९
गुजराथी	१	—	१
उर्दू	१	१७७	१७८
तेलुगू	१	—	१
	१५३८०	१६००	१६९८०

एकूण १६९८० ग्रंथसंख्या ३१-३-७४ पर्यंत आहे.
मराठी भाषेतील सर्वात जास्त ग्रंथ मागविण्यात आलेली आहेत.

देणगी दाखल आलेले ग्रंथ :- ग्रंथालयात मोलाची भर पाडणारा मार्ग म्हणजे देणगी रुप आलेले ग्रंथ ग्रंथप्रेमी व्यक्ती नेहमीच आपले अमूल्य ग्रंथ भेटी रुप देतात.

	१९७२-७३	१९७३-७४	एकूण
विद्यार्थी	७०	—	७०
प्राचार्य	४२३	९१	५१४
प्राध्यापक	३८	२	४०
कर्मचारी	९	४	१३
व्यक्ति	७४	१	७५
संस्था	३२४	१०१	४२५
	९४६	१९९	११४५

या देणगी दिलेल्या ग्रंथात १९७३-७४ पर्यंत प्राचार्य धर्माधिकारी हे. वि. साहेबानी ४५० ग्रंथ भेट दिले. ज्या पुस्तकांची किंमत रु. १८५३=०८ पं. आहे. सन १९७२-७३ पर्यंत ३५९ ग्रंथ भेटी रुप मिळाले व तसेच ७३-७४ या वर्षी ९१ ग्रंथ भेटी रुप मिळाले. प्राचार्य साहेबानी आपले अमूल्य ग्रंथ भेट दिल्याबद्दल मी व संस्था त्यांचे आभारी आहोत. ७३-७४ या सालात केंद्रिय शिक्षण मंत्रालय कडून सर्वातजास्त पुस्तके भेटीदाखल मिळाली.

नियतकालीक :- अवांतर बाचनाकरीता नियतकाली-काची आवश्यकता आहे, त्याकरीता खालील प्रमाण नियतकालीक मागवित आहोत.

१९७२-७३ पर्यंतची संख्या	१०५
७३-७४ या वर्षाची संख्या	१३
७३-७४ पर्यंतची संख्या	११८

ग्रंथालयीन वेळा :- ग्रंथालय मकाळी १० ते रात्री १० पर्यंत उघडे राहाते सार्वजनिक सुट्याच्या दिवशी बंद राहाते.

Night Library :- गेल्यावर्षापासुन (म्हणजे

१९७२-७३) नाईट ग्रंथालय उघडलेले आहे. विद्यार्थ्यांच्या मागणीनुसार रात्री ग्रंथालय उघडे ठेवण्यांत आले आहे पाठय क्रमाची सर्व पुस्तके Night library मध्ये ठेवण्यात आलेली आहेत. त्यामूळे बहुसंख्य विद्यार्थी रात्री अभ्यासा करिता महाविद्यालयात येतात वसतीगृहाचे विद्यार्थी यांचा पूरेपूर फायदा घेत आहेत.

मराठी (M. A.) विभाग :- १९७३-७४ या वर्षापासून महाविद्यालयात एम. ए. वर्गाची सुरुवात झाली त्यामूळे ग्रंथालयात वाढ करणे अपरीहार्य ठरले. विषयांस लागणारी सर्वपुस्तके मागविलेली आहे तसेच अवांतर माहिती करिता पण संदर्भ ग्रंथ पण मागविले आहेत. ग्रंथालयात अद्यावत पणा येण्या करिता प्रा. तांबोळी यांनी बरेच श्रम घेतले पुण्याहून दुर्मिळ व मौलिक ग्रंथमागविले आहेत. पुस्तके शोधणे सुलभ गेले. ग्रंथालयात प्रवेशाकरिता ओळख पत्राची एक अटमात्र आम्ही ठेवली आहे. बऱ्याच विद्यार्थ्यांना अळखपत्र लबकर मिळू शकले नाही त्या मूळे त्यांना नाइलाजास्तव ग्रंथालयात प्रवेश देता आला नाही.

वसतीगृह विद्यार्थी :- आमच्या कर्मचाऱ्या स्वतिरीक्त ग्रंथालयाचे कामे करण्या करिता वसतीगृहातील विद्यार्थ्यांची मदत घेतली. ग्रंथालयाची कामे हे विद्यार्थी मन लावून कामे करतात हे आम्हास दिसून आलेले आहे. सहकार्याची भावना या विद्यार्थ्यांत आहे. त्या बदल मी आभार मानतो.

थोरभोठ्यांच्या भेटी :- या वर्षी बऱ्याच प्रमुख व्यक्तींनी आमच्या ग्रंथालयास भेटी दिल्या व ग्रंथालय पट्टान आपलेसमाधान अभिप्रायात व्यक्त केले आहे. सर्व श्री देवदत्त दाभोलकर, टेकरकर एस. के., मुनशी ए. आर, मोरे दिनानाथराव, यु. म पठाण, डॉ सिद्दीकी, डॉ. आर एस. गुप्ते, डॉ. गादीया.

आपला विश्वासु

(टाकळीकर निवृत्ति)

वनस्पत्योद्यान :- वनस्पतीशास्त्र विभागातर्फे ७३-७४ मध्ये महाविद्यालयाच्या प्रांगणात महाविद्यालयाच्या समोरच्या आणि मागील भागांत सुंदर बाग तयार करण्यात आली आहे. प्रामुख्याने वनस्पतीशास्त्र विभागासमोर विशेष प्रकारची शोभीवंत झाडे लावण्यांत आली. रमणीय फुलझाडे लावली गेल्यामुळे हा भाग सुशोभीत झाला. अशोक वृक्ष, वेगवेगळ्या जातीचे गुलाब, नारळाची झाडे व वनस्पती शास्त्र प्रात्यक्षिका करिता उपयुक्त अशी रोपढी लावली आहेत प्रा. एम. बाबू यांचे मार्गदर्शनाखाली एक माळी व वसतीगृहातील विद्यार्थी हे श्रमदानाच्या स्वरूपांत सतत वर्षभर बागेचे काम करीत होते.

सहली - महाविद्यालयाने बी. एस. सी. द्वितीय व तृतीय वर्षाच्या विद्यार्थ्यांची सहल महाबळेश्वर पुणे, खंडाळा येथे आयोजित केली होती. या सहलीच्या निमित्ताने जालना येथे भरलेल्या मराठी विज्ञान परिषदेचा फायदा विद्यार्थ्यांना घेता आला. या ७।८ दिवसाच्या सहलीत विद्यार्थ्यांनी महाबळेश्वर, खंडाळा सारखे रमणीय स्थळे पाहिलीत व अंदाजे १००० रु. किंमतीच्या वनस्पती गोळा करून महाविद्यालयाच्या वनस्पतीशास्त्र विभागाच्या संपत्तीत भर घातली.

या शिवाय बी. एस. सी. प्रथम वर्षाच्या विद्यार्थ्यांच्या माहुर व सिताखंडी येथे सहली आयोजित करण्यात आल्या होत्या

प्रा. रघुकुंण शेट्टे

विभाग प्रमुख

परीक्षा विभाग :- परिक्षाविभागावतीने ७३-७४ या शैक्षणिकवर्षात प्रथम व द्वितीय सत्रपरीक्षा घेण्यात आला. प्रथमसत्रपरीक्षा ही फक्त पदवीपूर्व वर्गा पुरतीच मर्यादित होती.

परीक्षाविभागातर्फे एक नवीन उपक्रम मागील वर्षापासून सुरु करण्यांत आली आहे. त्यानुसार सामान्यज्ञान चांचणी परीक्षा घेण्यांत आली. या परीक्षेत प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांक पटकाविणाऱ्या विद्यार्थ्यांस पारीतोषिके व प्रशस्तीपत्रे देण्यांत आली.

विद्यार्थ्यांना परीक्षेच्या दृष्टीने उपयुक्त ठरावेत असे प्रत्येक विद्यार्थ्याकडून सहासहा अभ्यासपूरक प्रश्न अभ्यासपूरक पुस्तिकेत लिहून देण्यात आले या पद्धती-मुळे वार्षिक परीक्षेला बसणाऱ्या विद्यार्थ्यांना खुपच फायदा होतो

प्रा. रघु. कृष्णा शेट्ये
विभाग प्रमुख

शिष्यवृत्ती विभाग :- दरवर्षी प्रमाणे बावर्षीही महाविद्यालयातील बऱ्याच विद्यार्थ्यांना विविध शिष्य-वृत्त्यांचा लाभ मिळाला. महाविद्यालय तर्फे देण्यात आलेल्या शिष्यवृत्त्यांची यादी खालील प्रमाणे :-

शिष्यवृत्तीचे नांव	विद्यार्थ्यांची संख्या
१, अनुसुचित जातीच्या विद्यार्थ्यांना	
मिळणाऱ्या शिष्यवृत्त्या	२०६
२, अनुसुचित जमाती " "	३०
३, भटक्या व विमुक्त " "	१९
४, कमी उत्पन्नाच्या " "	२८
गटातील (रिन्ग्रुअल)	
५, स्वातंत्र्य सैनिकांच्या मुला/मुलींना	९
मिळणाऱ्या शिष्यवृत्त्या	
६, राष्ट्रीय कर्जाकड शिष्यवृत्त्या	३
७, राष्ट्रीय गुणवत्ता " "	१
८, प्राथमिक शिक्षकांच्या मुला/मुलींना मिळणाऱ्या	
फी माफीच्या सवलती	३
९, मागासलेल्या वर्गात न मोडणाऱ्या जातीच्या	
मुलांना गुणवत्तेवर आधारित फी माफीच्या	
सवलती.	२
	३०१

या शिवाय कांही मान्यवर शिक्षणप्रेमी व्यक्तींकडून महाविद्यालयातर्फे विविध वर्गातून सर्व प्रथम यणाऱ्या विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्त्या दिल्या जातात. महाविद्यालयातल्या जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्त्या मिळवून देण्यासाठी प्रयत्न केले जातात. प्रा. एम्. डी. कुळकर्णी शिष्यवृत्ती विभागाचे काम पहातात

अभिव्यक्ती

व्यवसाय मार्गदर्शन केंद्र :- महाविद्यालयातील या केंद्रातर्फे विद्यार्थ्यांना निरनिराळे प्रशिक्षण, अभ्यासक्रम, नौकऱ्या याबद्दलची माहिती वेळोवेळी देण्यात येते. तसेच विविध क्षेत्रातील तज्ञ व्यक्तींची व्याख्यानेही आयोजित केली जातात. या संबन्धात मार्गदर्शन हवे असल्यास प्रा. एम्. डी. कुळकर्णी यांना भेटावे.

युवक मोहत्सव :- मराठवाडा विद्यापिठाणी आयोजित केलेल्या युवक मोहत्सवात आमच्या विद्यार्थ्यांनी भाग घेतली, प्रथम जिल्हापातळीवर नोव्हेंबरच्या शेवटच्या अठवड्यात विविध स्पर्धा आयोजित कर-करण्यात आल्या. त्यात, एकमात्री प्रयाग, सुयम संगीत, शास्त्रीय तबला वादन, हस्तबक्षर स्पर्धा एकांकी स्पर्धा, चित्रकला, सांघिक गीत (अित्यादी स्पर्धे मध्ये भाग घेऊन श्री सुरेश उप्पलवार (ईंग्रजी) श्री यलमेवाड गंगाधर मराठी व हिन्दी हस्तबक्षर स्पर्धेमध्ये प्रथम, एकांकी स्पर्धे मध्ये द्वितीय, सांघिक गीता मध्ये प्रथम, पारितोषिके मिळविली, औरंगाबाद येथे ९ डिसेंबर ते १५ डिसेंबर रोजी घेतलेल्या युवक मोहत्सवात सांघिक गीत म्हणटल्या गेले. व हाच कार्यक्रम दि. ८-२.७४ रोजी १०-३० बाजता (रात्री) आकाशवाणी पुणे, सांगली व परभणी या केंद्रा वरून प्रसारित करण्यात आला.

भंडारे जे यम् मुल्ला, जे एम्., घोडके एम्. व्ही., ऊप्पलवार एम्. बी., देशपांडे श्रीकांत, ईबिनदार नारायण रावनपल्ले पेंडोजी या विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला होता. याते सर्व मार्गदर्शन श्रीरूपल्लवार बी. व्ही. यांनी केले.

* * *

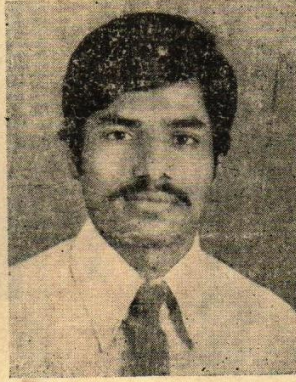

विद्यार्थी संसद

१९७३-७४

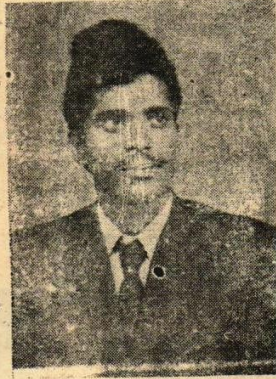
जनरल सेक्रेटरी
देशमुख अरुण राजेंद्रराव (बी. कॉ प्रथम)

सल्लास देशमुख
ऑईट सेक्रेटरी (मुसा)

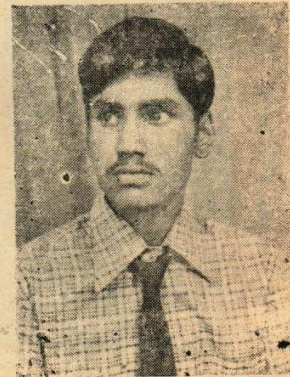
उपाध्यक्ष
ठाणेकर पंढरी नरसिंगराव (पदवी पूर्व कला.)

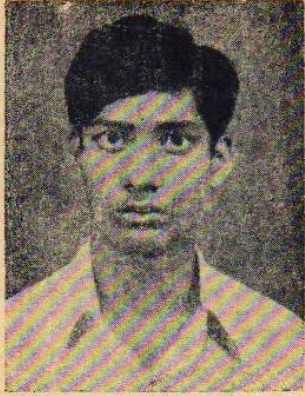
अध्यक्ष
देगांवकर लक्ष्मण परमेश्वर
(बी. ए. प्रथम)

गैदरिंग सेक्रेटरी
देगांवकर लक्ष्मण मारोतीराव (बी. यम्. सी.)

गेम्स सेक्रेटरी
राजूरकर अरविद लिगोजीराव (बी. ए. प्र.)

प्रदीप देशमुख
पी यू. सी. (विज्ञान)

खुरे रामदास
बी. एस्सी. (प्रथम)

कु. कुमा शामराव देशमुख
विद्यार्थिनी प्रतिनिधी.

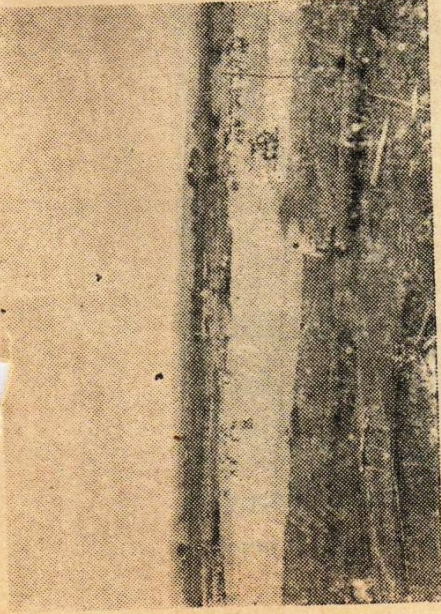

किरण देशपांडे
विद्यार्थिनी प्रतिनिधी.

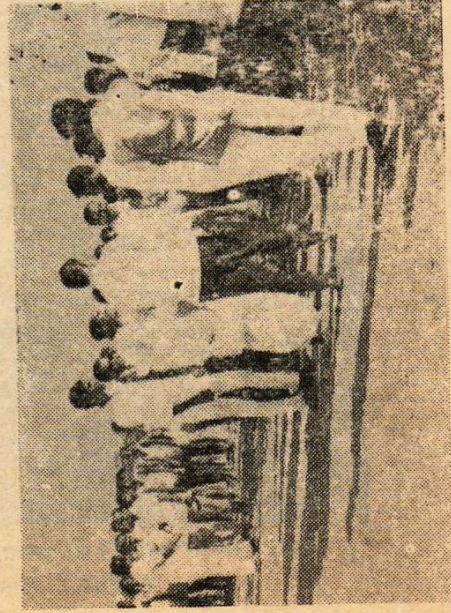

चित्रा कासरळीकर
बर्ग प्रतिनिधी बी. एस्सी. (द्वि. व.)

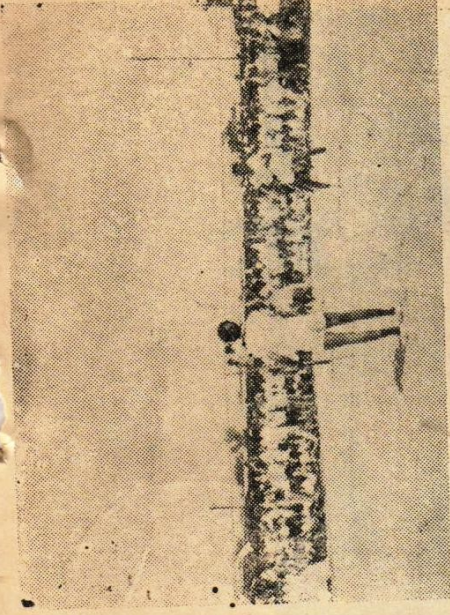
आंतर
विधापीठ
क्रीडा महोत्सव

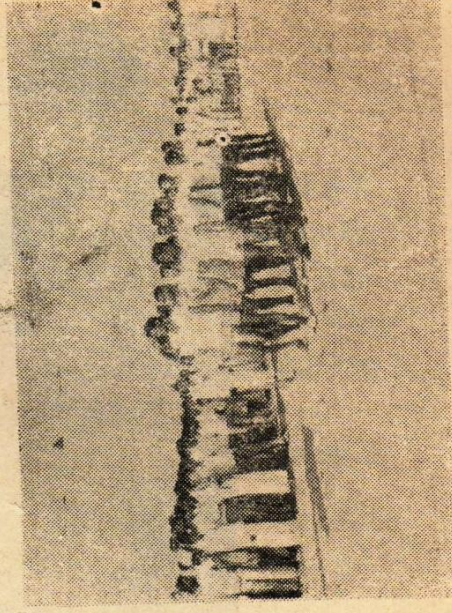
क्रीडांगण

प्रमुख पाहुणे प्राचार्य गोपछडे

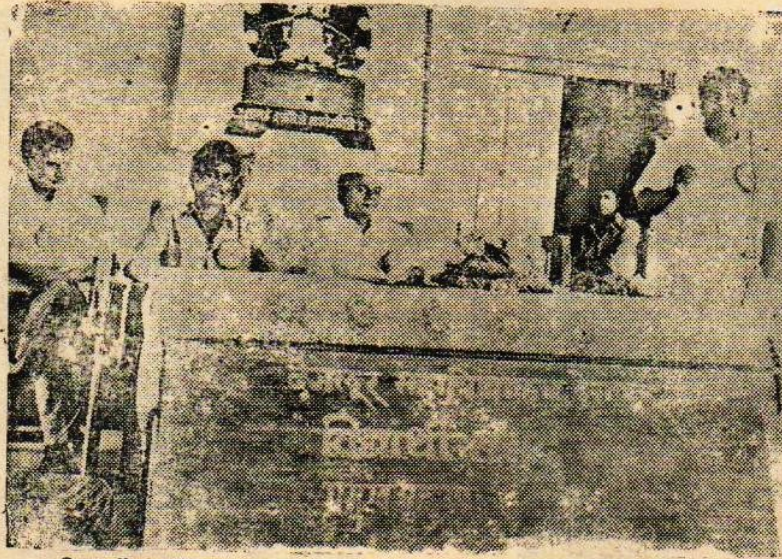
व्हॅटमॅटन खेळत असताना

खेळाडूंचे संचरन

राजगड (किनवट) शिविर येथे मा. रे. प. नाथ यांनी भेट दिली

विद्यार्थी संसदेचे उद्घाटन श्री नरवन्तराव चव्हाण यांनी केले त्यानिमित्त प्राचार्य
धर्माधिकारी स एण करीत असताना

जेंशी हरळामाजी रत्नकुहळा । की रत्नामाजी हिरा निळा तैसी
भाषामाजी चोखळा । भाषा मराठी ॥ जेंशी पुष्पमाजी पुष्पमोगरी।
की परिमळामाजी कस्तूरी । तैसी भाषामाजी साजरी । मराठिया।
पखियामध्ये मयोरू । वृखियामध्ये कल्पतरू । भाषामध्ये मानू थोरू
मराठिये ॥ तारां मध्ये बाराराशी । सप्तवारांमाजी रवी-शशी । या
द्विपीचिया । भाषामध्ये तैशी । मराठिया ॥

॥ फादर स्टीफन्स ॥

अभिव्यक्ती

मराठी विभाग

॥ मराठी अभिव्यक्ती ॥ संपादन, गोविंद झोणगावकर ॥

॥ मार्गदर्शन प्रा. प्रकाश देशमुख ॥ सहकार्य प्रा. लक्ष्मीकांत तांबोळी ॥

संपादकीय

हा अंक रसिकांच्या हाती देताना आनंद होणं सहाजिक आहे. परिपूर्तीचा आनंद कांही ओरच असतो. एखादी सुईण बाळंतपण करण्यासाठी कंभर बांधून तयार असावी आणि बाळत होणारी बाई लवकर बाळंतच होऊ नये, तशीच गत अभिव्यक्तीची झाली. अनेक अडचणीं सुरवाती पासूनच उद्भवल्या. परंतु जिद्दी मागवं अमली म्हणजे सर्व अडचणीवर मात होत अतः "विध्यार्थी आंदोलन" आणि इतर कांही अडचणी उपस्थित झाल्याने अंक लवकर काढणे शक्य झाले नाही.

अंकाची पृष्ठसंख्या मर्यादित असल्याने सर्व कवी लेखकांना संधी देणे शक्य झाले नाही, परंतु खरोखरच जे 'कवी, लेखक' सदरात बसण्यास पात्र आहेत त्यांना आवर्जून स्थान दिलेले आहे. ज्यांचं साहित्य अस्वीकृत झालंय त्यांनी जिद्द सोडू नये. खरोखरच एक अंधार माबळणार आहे आणि होणार आहे दर्शन कांतीमान महासूर्याचं पण त्यासाठी हवी आहे जिद्द रेंवाळतावाही घावण्याची !! इतर क्षेत्रात पुरुषांच्या बरोबरीने हक्क मागणाऱ्या लीखा, पण एकाही विध्यार्थीनीचं साहित्य झालेलं नाही हे पाहून आश्चर्य वाटतं.

ह्या अकाचं साहित्य निवडताना, तांबोळी सरांकडे अभिव्यक्तीचं काम नसत नाही, त्यांनी जे बहुमोल साह्य केले त्या बदल भी त्यांचा ऋणी आहे. सहृदय रसिक अकाचं स्वागत करतीलच.

गोविंद डोतगावकर

अश्लीलता आणि वाङ्मय

- लक्ष्मण जाधव, एम्. ए. (प्र. व.) मराठी.

कोणतीही एखादी कृति अश्लील म्हटल्याबरोबर त्याबद्दलचा समाजाचा काही कलाना मनःचक्रू सत्रोर नररून जातात. सामाजिक संकेताना, नीतिनूताना, काही आदर्श कलनाना तडा देणारे, त्यावर अनिकमण करणारे असे काही तरी असणू, ओगळ, घृणास्पद म्हणजे अश्लील असे स्थूल मानाने सर्व सामान्यपणे विचार न करता वाटते पण अश्लीलते संबंधी थोडे अधिक चौकन बुद्धीने पाहिले तर तिचे स्वरूप एवढे बरबरेचे व स्थूल आहे असे वाटत नाही. तसा अश्लीलतेचा हा प्रश्न जवळ जवळ सर्व क्षेत्रात, समाजान व देशातही आपले अस्तित्व टिकवून आहे व तो अधून मधून होठे वर काढनाना दिसतो.

ह्या प्रश्नाचा विचार प्रत्येक क्षेत्रात (समाजशास्त्र, नीतिशास्त्र, जावशास्त्र, शिक्षण) होतो तसा तो वाङ्मयातही होतो. वाङ्मयातील हा अत्यंत कूट असा प्रश्न आहे. कथा क्षेत्र म्हणून तो वाङ्मयापुरताच मर्यादित नाही तर तो शिल्प चित्र, वास्तू या इतर ललित कलाशी संबंधात आहे. मस्कृत म हिताश स्यात भरतमुनीच्या नाटयशास्त्रात अस्पष्ट पणे या शब्दाची जाणीव

वाजक्याने निर्माण झाली. तिला अश्लीलाचा स्पष्ट अंकुर वामनाच्या. ' काव्यालंकारसूत्रा ' त फुटला व त्याचे फळ आज हा वाद मराठी साहित्यात एक कूट प्रश्न होऊन बसला. किती तरी वर्षांपासून हा प्रश्न चर्चिला जात आहे पण सर्वांना समाधान देईल अशा गतीने तो कायमचा सोडविला जाण्याची शक्यता कमी आहे. हा प्रश्न प्रत्येक काळी नव्याने उपस्थित होत आहे. म्हणूनच काळानुसार त्याचे रूप लक्षात घ्यावे लागते आजचा विशिष्ट ठिकाणच्या जनसमूहाला जे 'श्लील ' वाटेल, तेच उद्याच्या त्याच ठिकाणच्या जनसमूहाला अश्लील वाटेल. कोण नेम सागावा. पूर्वी भारतातच जमीनाच्या सुफलीकरणासाठी वामाचार विधी करीत असत. भूमीच्या सुफलीकरणासाठी मंत्रयुक्त स्त्रीपुरुष संयोग होत असे. इतकेच नव्हे तर अमेरिकेत सामुहिक मैथुन विधी याच कारणासाठी केला जाई. पण आज आपण हे अश्लील- निदान भारतात तरी मानतो. तसा हा प्रश्न फार उपद्रवी आहे. साहित्य आणि समाज यांचा परस्पराशी जो संबंध आहे, त्यामुळे ही हा प्रश्न निर्माण होतो. या प्रश्नाचा प्रत्यक्ष समाजाशी संबंध असल्याने त्याने त्याची

दखल समाजसुधारक, नीतीशास्त्रज्ञ, विद्यार्थी मानसशास्त्रज्ञ यांच्याप्रमाणे शासनालाही घ्यावी लागते. अश्लीलत्वाचा प्रश्न समाज नीती संस्कृती, यांच्याशी निगडित असल्याने तो आणखी अधिकच गुंतागुंतीचा झाला आहे.

लैंगिक प्रेरणा, कामक्रीडा, कामवासना ही मनुष्यास मिळालेली जन्मजात नैसर्गिक देणगी आहे. ही अगदी मूलभूत अशी प्रेरणा आहे. मानववंशाचे नव्हे सर्व प्राण्यांचे अस्तित्व तिच्यावर अवलंबून आहे. व म्हणूनच निसर्गाने तिला इतकी प्रभावी केली असावी. मग अशा मूलभूत असणाऱ्या क्रियेत अश्लील काय आहे? असा प्रश्न निर्माण होतो. याचे उत्तर आपणास समाजातील काही सामाजिक कल्पनेत किंवा गाडगीळ म्हणतात त्याप्रमाणे जीवशास्त्रीय घटनेत मिळेल. मनुष्य हा पशू अवस्थेतून सुसंस्कृत बनू लागला. त्याला जेव्हा स्त्रीसंभोग व गर्भधारणा याची जाणीव झाली तेव्हा त्याच्या कल्पनेतही विचाराबरोबर फरक पडल्यास नवल नाही. त्याला या गोष्टी "लज्जा" उत्पन्न करणाऱ्या वाटू लागल्या यातूनच संभोगाची गोपनीयता, गुह्यता ठेवण्यात आली असावी. कारण काही का असत नाही पण आजही आपणास या गोष्टीची लाज वाटते यातूनच मनुष्य विनयशील बनला. ही देखील एक नैसर्गिक देणगीच म्हणावयास हवी. मग अश्लीलता म्हणजे दुसरे काही नसून या मूलभूत आणि प्रभावी विनयशीलतेवर बलात्कार करणे, एकांतातील व्यवहार (लैंगिक) चव्हाट्यावर मांडण्याचा प्रयत्न करणे म्हणजेच अश्लीलता होय. कोणत्याही संस्कृतीमध्ये नीती अनीतीच्या कल्पना सारख्या नसतात ज्याप्रमाणे सर्वकाळी सर्वभाषा 'शुद्ध' स्वरूपात सापडणे जेवढे अशक्य, तेवढेच कोणतीही संस्कृती अगदी 'शुद्ध' स्वरूपात मिळणे अशक्य आहे. संस्कृती म्हणजे संकेत-बद्ध व्यवहार आणि त्या संकेतांमध्ये मानलेली मूल्य आपणास आपल्या मातृभाषेशिवाय एखादी दुसरी भाषा येत असेल तर त्यामुळे आपल्या मनोरचनेत, आचार विचारात फरक पडण्याची शक्यता आहे. त्यामुळे संस्कृतीतही फरक पडेल. परधर्मीय, परराष्ट्रीय यांच्या संपर्काने असा फरक पडू शकेल. उद्योगधंदा, शिक्षण आणि शिज्जप्रकार, आर्थिकमान आणि राहणीमान यामुळेही संस्कृतीत कांही फरक पडण्याचा संभव आहे. यामुळे नीती अनीतीच्या कल्पनेतही फरक पडण्याची शक्यता आहे. त्यामुळेच अश्लीलतेसंबंधीचे निर्णय विशिष्ट

सांस्कृतिक चौकटीतच घेता येतात अश्लीलतेचा संबंध नीती-अनीतीच्या कल्पनांशी लावला जातो पण या कल्पनेशी अश्लीलतेचा संबंध कितपत आहे हे मात्र ठरविणे कठीण आहे. कारण नैतिक कल्पना ही अश्लीलतेपेक्षा वेगळी असू शकते. एकत्र कुटुंब पद्धती असलेल्या एखाद्या घरात आईने मुलाशी, किंवा लहान्या दिराने भावंडीशी संबंध ठेवला तर ते अनैतिक आहे पण यात अश्लीलता कोठे आली? यासच अश्लीलता असे म्हणता येणार नाही. पती-पत्नी यांच्या प्रणयास आपण नैतिक समजतो पण हेच जर चव्हाट्यावर आले तर ते अश्लील ठरेल. अश्लीलता नीती-अनीतीच्या कल्पनांशी निगडित आहे असे आपणास म्हणता येणार नाही. नीतीअनीतीच्या कल्पना सामाजिक असल्या तरी त्या स्वतंत्र आहेत असे आपणास मानता येते. एक गोष्ट मात्र येथे मान्य करावयास हवी की समाजाच्या कांही कल्पनांना, मूल्यांना तडा गेला की अश्लीलता निर्माण झाली असे समजले जाते आणि त्याचे नियमन करण्यासाठी समाज प्रवृत्त होतो. हिचा विपरीत परिणाम समाजावर होतो, समाज नीतिभ्रष्ट होतो, हे म्हणजे वरील विवेचनावरून कांही विशिष्ट मर्यादापर्यंतच सत्य आहे याची जाणीव येण्यास हरकत नसावी. तरीही या गोष्टींचा समाज निवेष्ट करतो. या निवेष्टामुळे या भावना दडपल्या जातील अशी या मागची भूमिका असावी. पण हबर्टरीड म्हणतो त्याप्रमाणे सांस्कृतिक दृष्ट्या निषिद्ध अनुभव आणि आकांक्षा यांचे नियंत्रण ह्या गोष्टी पोलीसाच्या दंडक्या प्रमाणे आहेत. पोलीसाचा दंडका ज्याप्रमाणे चोराच्या मनातील त्याची 'चोरी करण्याची प्रवृत्ति' घालवू शकत नाही त्याप्रमाणे या नियंत्रणाने कामविवरण लालसा मारल्या जाऊ शकत नाहीत. यावरून आपणास असे म्हणता येईल की, कामक्रिडेबद्दल, सुरताबद्दल (sex) समाजात कमालीचा उद्वेग व तेवढेच वेडे आकर्षण असते. कदाचित यामागे असलेले अनेक शतकांतील पिढ्यांच्या बऱ्यावाईट संस्कारांचे व सामाजिक चालीरीतीचे पाठबळ हे कारण असावे. याप्रमाणे व्यावहारिक प्रत्यक्ष जगात अश्लीलतेचा प्रश्न संभवतो फक्त लौकिक दृष्टिकोनाच्या चौकटीतच प्रस्तुत ठरतो. साहित्यामध्ये हा प्रश्न संदर्भानुसार हाताळला गेला पाहिजे असे म्हटले जाते. त्याप्रमाणे समाजाची धारणाही झालेली असते. वैचारिक साहित्य, शास्त्रीय वाङ्मयात या संभोग

विषयाचे, स्त्रीच्या अंग प्रत्यांगाचे स्पष्टीकरण केले जाते पण ते अश्लील आहे असे मानले जात नाही. याचे कारण असे दिले जाते की त्या ठिकाणचे वातावरण निर्विकार बनवलेले असते. पण इतरत्र जेथे भावनांचा संपर्क ज्या लिखाणात आहे तेथे अशी निर्विकार वृत्ती राहणे शक्य नाही. त्या ठिकाणी अश्लीलता डोकावू लागते. व्यावहारिक लौकिक पातळीवरून साहित्याचा विचार करू लागताच त्यांत अश्लीलता निर्माण होण्याची भीति असते.

स्थूल मानाने जरी आपण प्रत्यक्ष जगाच्या व्यावहारिक चळवळीतून लेखकाच्या भूमिकेकडे पाहिले तरी गजाली व्यक्तिस्वातंत्र्यप्रिय समाजात, त्याचे विचार मुक्तपणे प्रगट करण्यास बंदी नसावी. पण अगदी एका शेवटच्या टोकाला जाऊन हे स्वातंत्र्य मान्य करूनही लेखक, कलाकार जेवढा मुक्त तेवढाच जबाबदार असावा असे म्हटले जाते. स्वातंत्र्याधिष्ठीत समाजात ललित लेखकावर बंधन असावे असे मान्य केले जाते. त्यामागे समाजाचे कांही हेतू असावेत. मूलभूत आणि प्रभावी लैंगिक प्रेरणेची जोपासना होऊन तिने जीवन अधिक सुखकारक व अर्थपूर्ण करावे. या प्रेरणेने समाजविघातक कार्य करू नये व यासाठी ललित लेखकावर त्याने कोणाची बंदनाही करू नये अश्लील लिहून असे बंधन घातले पाहिजे. अशी भूमिका काही टीकाकार घेताना दिसतात. हे प्रत्यक्ष जगात लौकिकाच्या पातळीपुरते ठीक आहे.

येथे खरा महत्त्वाचा प्रश्न निर्माण होतो तो असा की कलाकृतीत अश्लीलता असते का? अश्लीलतेचा कलाकृतीच्या मूल्यमापनाशी नक्की संबंध आहे का? कलाकृतीत प्रकट होणारे, आकार घेऊ पाहणारे असे सौंदर्य असते. मग अश्लीलता ही सौंदर्य विषयक एखादा प्रकार (Aesthetic Category) आहे का? बरील प्रश्नांची स्पष्ट नि अचूक उत्तरे मिळू शकत नसतील तर हा वाद वाङ्मयाच्या क्षेत्रात निरर्थक आहे. अश्लीलतेचा कलाकृतीच्या मूल्य मापनाशी नक्की संबंध आहे इतकेही ठरविता येत नसेल तर रा. भा. पाटणकर म्हणतात त्याप्रमाणे अश्लीलतेचा विचार समाजशास्त्रज्ञ, शिक्षणतज्ञ यांच्यावरच सोपविलेला बरा.

प्रतिभावंत कलाकार हाही समाजप्रिय, समाजात राहणारा प्राणी असला, त्याला जीवनातील अनेक भलेबुरे अनुभव

आलेले असले, तरी या अनुभवाचे स्वरूप वेगळे असते या अनुभवातूनच तो साहित्य निर्मिती करीत असला तरी त्याच्या प्रतिभा संपन्न दृष्टीतील सृष्टी ही सामान्यजना पेक्षा आगळी व वेगळी असते. जिथे सामान्य जन पारदर्शक काचेतूनही स्पष्ट नेमके काय ते पाहू शकत नाही तेथे हा कलावंत धोंड्यातून पाहू शकतो. त्यामुळे त्याला कोणत्याही विषयाचे वावडे असण्याचे कारण नाही. तेव्हा काम विषय ही त्याला वज्रं आहे किंवा असावा असे मानण्याचे कारण उरत नाही. पण लेखकावर बंधने घालण्याचे मूळ कारण कलेच्या क्षेत्रात नीतीविचाराचे हीन मिसळले जाते असे झाले की मग कलेवर अनेक प्रकारची बंधने लादली जाणे सहाजिक आहे. लेखकाने चांगल्या गोष्टींचेच दर्शन घडवावे, वाईट गोष्टी आणि नयेत, शृंगाराची वर्णने टाळावीत, वाङ्मय हे निः संकोचपणे वाचण्यासारखे असावे अशी अनेक बंधने कलाकृतीवर आपोआपच येऊन पडतात. पण अशी भाषा वापरणारे कलेकडे न कळत कलेला साधन मानतात. हा कलावाद न राहता नीतीवाद बनतो हे कलेकडे व कलावंताकडे शुद्ध, अनाग्रही भूमिकेतून पाहत नाहीत. कलावंताच्या कल्पित, वास्तव, अलौकिक सृष्टीतील अनुभव जे स्वतः साकार होऊ पाहतात, ते निर्भळ असतात. हे समजून घेतल्यास लेखकाने कोणते अनुभव साकार करावेत ते ठरविण्याचा अधिकार आपला नव्हे असे वाटेल.

लेखकाने विषयाचे पूर्ण स्वातंत्र्य घेऊन त्याच्या निर्मित कृतीत अश्लीलता अवतरली असेल तर ही कृती खऱ्या अर्थाने कलाकृति ठरू शकेल काय? तिला अश्लील कृती म्हणावे की नही? हे प्रश्न आपल्या समोर येतात.

बरील प्रश्नांची उत्तरे शोधण्यासाठी आपणास कला निर्मितीच्या प्रक्रियेकडे वळावे लागेल. जे साहित्य नग्नता गुप्तेंद्रिय व लैंगिक संबंध वगैरे गोष्टीविषयी गलिच्छ व विकृत वासना निर्माण करते व या गोष्टींचे वर्णन अगर चित्रण शिष्टसंमत मर्यादांचा अतिक्रम होईल इतक्या उघडपणे किंवा स्पष्टपणाने करते ते अश्लील साहित्य असे म्हटले जाते. साहित्य अश्लील असते असे म्हणताना १) साहित्य काम वासना चेतवू शकते. २) प्रेमविषय समोर नसताना ती चेतवली जाणे गैर आहे अशी समाजाची भूमिका असावी. वास्तविक

ही भूमिकाच मुळात चुकीची आहे. याही गोष्टीचा विचार करताना आपणास कलानिर्मितीची प्रक्रिया पहाणे आवश्यक आहे

खरीखुरी कलाकृती तरी कशी असते ? तिचे स्वरूप काय ? या प्रश्नाची उत्तरे शोधल्यानंतर आपणास अश्लीलता आणि वाङ्मय यांचा संबंध लक्षात घेण्याची शक्यता आहे

साहित्य हे भावनात्मक अनुभवचो सौंदर्यपूर्ण रचन करतो. अनुभवाचे आकार घोधले जातात हा भावनात्मक अनुभव कलात्मक घेण्यासाठी यातील व्यक्तिगत आणि खाजगी भाग निघाला पाहिजे, तो गळून पडला पाहिजे. ज्या मनाला तो अनुभव आला आहे, त्या मनापासून तो वेगळा झाला पाहिजे. त्या मनाचे संलग्न विकार, स्वपरभाव गळून पडल्यावर त्या अनुभवाचे एक निर्मळ अनुभव या दृष्टीने जे यथार्थरूप त्या मनाला जाणवेल ते व्यक्त झाले पाहिजे अशा प्रकारे आपल्याच अनुभवापासून थोडे दूर जाऊन त्याला वेगळे पहाता आले पाहिजे. असे करता आले तरच त्या अनुभवातील सत्यम्, सुंदरम्, त्याची quality त्या कलावंताच्या लक्षात येऊ शकेल. ही ताकद ज्या कलावंताच्या ठिकाणी असते, त्या कलावंताची कला ही कलात्मक धारण करते असे जेव्हा होत नाही, एखाद्या कृतीत व्यक्तिगत खाजगी, परिहार्य भाग डोकावू लागतो तेव्हा आपल्या समोर तो अनुभव 'अनुभव' म्हणून येणार नाही. जेवनातील स्त्री - पुरुष सभोग किंवा इतर प्रकारचे सभोग, कामक्रीडा यांचे जे अनुभव व्यक्त होऊ पाहत असतात, ते अनुभव जर विश्वात्मक रूप निर्मळ अनुभव म्हणून यथार्थतेने प्रगट होत नसतील तर ते अश्लील ठरतात. अश्लील कृतीत जो अनुभव त्या कृतीतून व्यक्त होऊ पहात असतो त्या अनुभवावरोबर या अनुभवाशी संलग्न असलेला लेखकाचा स्व-वासनात्मक भाग, जो कलाभिव्यक्तीच्या दृष्टीने अप्रस्तुत असतो तो असंबद्ध भागही व्यक्त होतो, म्हणूनच अशा वेळी एका निर्मळ, विश्वात्मक वा. ल. च्या भाषेत अनन्यसाधारण अशा अनुभवाचे स्थान घडण्या ऐवजी त्यात लेखकांच्या हेतूचे प्रदर्शन

व त्याची वासना त्यातून डोकावताना दिसते. या अनुभवाला 'अ - लौकिकत्व' प्राप्त होत नाही. अशी कृती सर्वार्थाने लौकिकच रहाते येथे लेखक खाजगी जग लौकिकत्व विसरू शकत नाही त्यामुळे ही कृतीकलाकृती या अभिधानाला पात्र ठरू शकत नाही अशा लौकिक कृतीचा आस्वाद घेणारा रसिकही अलौकिक पातळीवर जाऊ शकणार नाही. त्याच्या आस्वादातही वासनात्मक भाग डोकावणारच त्यामुळे तो खऱ्या कलानंदाला पारखा होत असतो प्रा. वा. ल. कुलकर्णी म्हणतात त्याप्रमाणे हा रसिक अलौकिक सृष्टीत मनाने प्रवेश करू शकत नसल्याने तो शेजाऱ्याचा शृंगार चोरून पाहणा-या एखाद्या माणसारखा असतो यावरून अशी ललितकृती ही ललितकृती म्हणून कनिष्ठ दर्जाची ठरते हाच विचार गंगाधर गाडगीळ, पु. शि. रेगे, स. रा. गाडगीळ आदी साहित्यिकांनी मांडलेला आढळून येतो यालाच वा. ल. कुलकर्णी कलागत रसबिघ्न असे म्हणतात. यातूनच जी कृती अश्लील असते ती कलाकृतीच नव्हे असे निष्कर्ष काढले आहेत. श्री शेष सारख्या टीकाकारांनी यावर टीका करतांना "जे अश्लील ती कलाच नव्हे आणि जे कलात्मक, ते अश्लील असूच शकत न ही हा युक्तीवाद एक ढोंग आहे. अश्लीलता ही जास्तीतजास्त कलाकृतीचेच शरीर पसत करते" (अभि. १९६७ फेब्रु. पे. १३२) असे म्हटले असले तरी त्यांनी त्याचे स्पष्टीकरण केलेले नाही व हे कसे ते दाखवून दिलेले नाही म्हणून ती स्वीकार्य नाही. सदर कृतीत अनाचित्य झालेले असते, अपरिहार्य भाग त्यांत नसतो व शिवाय 'स्व' डोकावतो. त्यामुळे ती कलाच ठरते. हे शेष विसरलेले दिसतात "वासुनाका" या भाऊ पाध्यांच्या कथासंग्रहात पाध्ये कोठेही डोकावतांना दिसत नाहीत. ते पोण्या नावाच्या कनिष्ठ वर्गीय, पण मॅट्रीक पर्यंत शिकलेल्या 'वासू' च्या तोंडून ह्या सर्व गोष्टी सांगतात. त्यामुळे 'वासू' चे भाषिक संकेत, सुशिक्षितांचे भाषिक संकेत, आणि सर्व सामान्य कनिष्ठ वर्गीय मराठी मुंबईकरांचे भाषिक संकेत ह्याचा (घेडगुजरी पण) संपूर्ण स्वाभाविक मिलाफ 'वासुनाका' मधील

निवेदनात आढळतो. वासूने वापरलेल्या 'अश्ल ल' शब्दांना अश्लील प्रयोजन नाहीत त्यात सहजता आहे. (चित्रे द्वि. पु.) अ. ४५ एखादी कलाकृती कलाकृती या अभिधानाला पात्र असूनही तिच्यात अश्ल लता आहे असे म्हटले जाते, तेव्हा रसिकाचे कोठे तरी चुकत आहे असे वाटते. यावेळी रघुनाथ घोडो कर्वे यांच्या 'नमाज स्वास्थ्य' या मासिकाच्या शिरोभाषी जे वाक्य आहे ते आठवल्या शिवाय राहात नाही. " अश्लीलता हा कोणत्याही लेखाचा चित्राचा किंवा इतर वस्तूचा गुण नसून तो फक्त तसा आरोप करणाऱ्यांच्या मेदूचा गुण होय " यातच अश्ल लता हा पाहणाऱ्यांच्या नजरेत आहे हे सांगितले आहे. आम्ही फक्त विषय पाहतो कला पाहत नाही असाच त्याचा अर्थ होतो.

या ठिकाणा कलास्वादाची प्रक्रिया काय असते याचीच जाणिव नसल्याने हे शब्द उमटतांना दिसतात. नित्याच्या जीवन व्यवहारात ज्या प्रकारे भावना निर्माण होतात तशा साहित्यात निर्माण होत नसतात. नित्याच्या व्यवहारात प्रेम भावना जागृत झाली की प्रिय व्यक्तीशी मिलन झाल्यावरच तिची पूर्ती होत. व्यवहारिक जीवनात निर्माण झालेल्या भावना अशा सहेतूक असतात. पण कलाकृतीत निर्माण होणाऱ्या भावना ह्या अशा व्यक्तिगत नसल्याने त्या अहेतूक असतात हे विसरून चालणार नाही. कलास्वादाचे आपण जे लक्षण मानतो ते म्हणजे या भावनुभवांचा ताटस्थाने थोडे दूर राहून आस्वाद घेणे, त्याच्याशी संपूर्ण तथा तादात न पावणे या प्रक्रियेत महत्वाचे आहे. काल्पनिक पात्रांच्या जीवन व्यवहारातून ह्या भावना निर्माण होत असतात; ही पात्रे काल्पनिक आहेत याची सतत जाणिव असणे आवश्यक आहे, हे 'अलौकिक' विश्व आहे याची जाण रसिकास असणे कलास्वादाच्या प्रक्रियेत आवश्यक आहे त्याच्या पुढच्या ललित कृतीच्या रूपाने अभिव्यक्त होणाऱ्या अनुभवाचे वास्तव न्याहळीत असताना त्यापासून स्वताला थोडे दूर ठेवून त्याचा आस्वाद घेणे, त्याचा अर्थ लक्षात घेणे, त्याचा अनन्यसाधारण धर्म, त्याचे सौंदर्य आस्वादणे, त्याची रसात्मक प्रतीती घेणे हेच त्या मनाचे एकमेव कार्य ठरते.

ज्या अनुभवाची प्रतीती येते तो अनुभवच मुळात अहेतूक असतो. व्यावहारिक जगासारखा तो सहेतूक नसतो. आणि असा सहेतूक प्रत्यक्ष अनुभवच घेण्याचा जेव्हा ते मन प्रयत्न करते तेव्हा ते व्यवहारिक मन बनते. रसिकमन राहात नाही

रसिकाच्या मनात कांही भावना उत्पन्न करण्याचे, स्वार्थपर भावनिर्माण करण्याचे कार्य खरी कलाकृती करू शकत नाही. खऱ्या रसिकाच्या मनात हा भावही असणे शक्य नाही. तो त्या अनुभवात गुरफटून जात नाही. तर तो कमलपत्राप्रमाणे अलिप्त असतो. हे " अलौकिक " असलेले जग लौकिक समजल्यामुळे त्याची अशी चिकट कागदावरील माशी प्रमाणे अवस्था होते. हे मन ह्या अनुभवाचे एक विश्वात्मक निर्मळ (अनन्यसाधारण) अनुभव म्हणून असणारे सत्य व सौंदर्य आस्वादण्यास अक्षम ठरते, ते त्या अनुभवातच गुरफटून जाते त्या वेळी या मनाच्या दृष्टीने ती कलाकृति अश्लील ठरण्याची भीती असते. हे रसिकगत विघ्न होय

या दोन्ही ठिकाणी रसविघ्न निर्माण होण्यास जे कारण घडते ते म्हणजे तो अनुभव कालार्थाने आस्वाद्य न होणे त्याला कालार्थाने आस्वाद्यता न येणे हे होय. दोन्ही ठिकाणी 'स्व' च्या स्मृतीचा दोष आढळता. 'स्व' च्या विस्मृतीचा येथे अभाव आहे. ही दोन्ही मनाची दुबळीक होय.

याच पार्श्वभूमीवर कलाकृति मानलेल्या देवाल्यावरील संभोग विषयक शिल्पांचा विचार व्हावा केवळ धर्मस्थान म्हणून किंवा धर्मात अश्लीलता येत नाही म्हणून (अभि. फे. १९६७. पे. १०० दुर्गाभगवत) ते अश्लील नाहीत असे नव्हे. तर ते अपरिहार्य, अर्पित्यपूर्ण आहेत म्हणून अश्लील नाहीत प्रेक्षक वाचकांना उत्तेजित करून क्रियाशील होण्यास प्रवृत्त करणे हे कलेचे कार्य नव्हे कलात्मक अनुभूतीही प्रतीती पर्यंत यथार्थ विश्वांती कारिणी असते. व ती तशी नसेल; रिचर्ड, ऑरिस्टॉटल, अभिनव गुप्त यांच्या अनुभवाच्या दृष्टीने अत्यंत महत्वाच्या असलेल्या कलामुल्याचे अतिक्रमण करणारी असेल तर ती अकलाच होय. ती कला असुच शकणार नाही.

अभिव्यक्ती

दोन सावरकर : अेक विचार

— विजय. गं. वाकडे एम्. ए. प्र. व.
(मराठी)

काल प्रवाह सतत वाहत असतो. मानवी जीवन अव्याहत चालू राहते. तरीही या अव्याहतेतही अेक पोकळी असते. ती पोकळी भरून निघण्याची काळाची गरज असते. ही पोकळी भरून निघण्याची प्रक्रिया म्हणजे महापुरुषांचे आस्तित्व असते. महापुरुष लौकिक देहाने नाहीसे होतात. क्षणभर नियती थरारल्या सारखी वाटते. या थरारण्यातही अेक क्रम असतो. या थरारण्याचा क्रमातच विभूतीचे मूल्यांकन होत असते.

स्वा. विनायक दामोदर सावरकरांना आत्म-समर्पण करून आज आठ वर्षे पूर्ण होत आहेत. जस जसा काळ पुढे पुढे सरकत राहिल तस तसे सावरकरांना 'तपासून' घेण्याची गरज अधिक अधिक जाणवेल. मला वाटते सावरकरांच्या आस्तित्वाची खरी दखल तिच असेल. सावरकरांच्या मृत्युतील जगणे तेच असेल. सावरकरांनी जे जीवन जगलं, भोगलं ते सतीचे वाण होते. स्वतःलाच स्वतः झोकून देण्याची ती मस्ती होती. स्वतःच्या 'मस्तीने' केलेला हा स्वान्त शोध होता. अशा शोधाचे यशापयश हे स्वतःचेच असते. त्यातून दुसऱ्याला दोष देता येत नाही. किंबहुना तशी नैतिकताच अुरत नसते. सावरकरांनी चोखाळलेली वाट ही या जातीची होती. त्यावर दुसऱ्याचा हक्क नव्हता. सावरकर

पराभूत झाले असतील तर ते सावरकरांकडूनच आणि 'अुरले' असतील, जगले असतील तर ते स्वतः 'सावरकरा' तून व्हतके सावरकर सावरकरमय होते.

सावरकरांनी जी सामाजिक दृष्टी दिली-ती दृष्टीच सावरकरांच्या पराभवाची अेक बाजू होती. सावरकरांना अनुयायी भेटले नाही म्हणतात याचे हेही अेक कारण असू शकेल. सावरकरांनी जो हिंदुत्व राष्ट्रवाद दिला तो इतरांना पेलणारा नव्हता. समाज सुधारक सावरकर म्हणून उमे टाकतात ते अेक आक्रमक सावरकर म्हणूनच-! विज्ञानाचा डोळा लावून आलेले-जो डोळा सनातन्यांना मान्य नसतो. तो त्यांच्या-सनातन्यांच्या आचाराशी - विचाराशी विसंगत असतो. सहा-जिकच सनातन्यांता सावरकर हे आपलेसे कधी वाटले नाहीत. टिळकांना अनुयायी भेटतात - परंतु समाज सुधारक आगरकरांची जिवंतपणी तिरडी आवळली जाते - या वृत्तीत जो अेक कडवटपणा होता-तोच कडवटपणा सावरकरांच्या वाट्याला थोड्या फार फरकाने आला होता. आपल्या (तथाकथित) श्रद्धा मूल्यांवर सावरकर आघात करताहेत; धर्म विरोधक आहेत हा बाअू सावरकरांविषयी सनातन्यांत होता .. तर दुसरा प्रखर लढा सावरकरांना झावा लागला तो गांधी विचारा

णीने झपाटलेल्या मंडळीना . . . गांधीजींची हिंदुत्व-वादीच होते. हिंदु म्हणून घेण्यात ते स्वतःला भूषण मानित होते परंतु गांधीजींचा हिंदुत्ववाद आणि सावरकरांचा हिंदुवाद दोन्हीची जात अेक नव्हती. सावरकरांच्या क्रांतीकारी प्रक्षोभक व्यक्ती मत्वाला गाजेल असाच त्यांचा हिंदुत्ववाद होता. हिंदुत्व-वादाचीच पुढील परिणत अवस्था म्हणून सावरकरांच्या राष्ट्रवादाकडे बोट दाखविता येईल. या अुलट गांधी-जींच्या प्रकृती धर्माला साजेल. अहिंसक वृत्तीला पेलेल असा त्यांचा हिंदुत्ववाद होता. काहीसा ऋषी-मूनी योग्यांचा हिंदुत्वाद हा गांधीजींचा होता; तर राजयोग्यांचा हिंदुत्ववाद हा सावरकर प्रणित हिंदुत्ववाद होता.

सावरकरांनी ऐहिक हिंदुत्ववाद स्वीकारलेला होता. पारलैकिकता, अध्यात्मिक, मुक्ती, धार्मिक अंधश्रद्धा यांना त्यांनी कडाडून विरोध केला आहे. बुद्धी प्रामाण्यावादावर आधारीत अशी ती अेक स्थलन-शील वैचारिकता होती. म्हणूनच ती कित्येकांना पेल-लेली नाही. सावरकरांचा हिंदुत्ववाद हा पुच्छगामी वृत्तीचा होता. त्याची नजर ही ऐतिहासिक काळातील अुज्ज्वल परंपरेवर व रोमहर्षकतेवर खिळलेली होती. त्या परंपरेतून हे राष्ट्र हिंदुराष्ट्र झाले पाहिजे ही त्याची पहिली बैठक आहे. या मातीशी मिळलेला, खलेलेला, या मातीला निष्ठा वाहिलेला तो हिंदु ही त्याची सोईस्कर व्याख्या आहे. तिच्यातील व्यापकता लक्षात येऊनही पुरोगामी समजलेल्या गटाने या विचारा विरुद्ध फार मोठा कोलाहल केलेला आहे. बौद्धिक पातळी जगणारा जो अेक इंग्रजी पठडीतील नवा वर्ग निर्माण होत होता—तो वर्ग या पुरोगामी म्हणविण्याच्या मंडळींनी पद्धतशीर रीत्या सावरकरां पासून फोडला. अशा रीतीने सावरकर विचाराने धड सन्यातन्यांनाही पेलले नाहीत ना धड पुराणामीयांना पचले नाहीत. आणि म्हणूनच सावरकर महाराष्ट्राच्या वैचारिक विश्वात आगरकरांप्रमाणेच विलक्षण सावरकराचा आणखी अेका दृष्टीने येथे अेकाकी, अेकटे पडतात 'सावरकरवाद' हा ESM च्या पातळीवर का जाऊ शकला नाही? हाही अेक प्रश्न सतत मनात येतो. माझ्या अल्प मती प्रमाणे मला अेक

अुत्तर मिळालेले आहे. जाणकार- समीक्षकांना ते कित-पत मान्य होईल हे मला ठाऊक नाही. 'सावरकरवाद' ग्रस्त झाले तरी त्यांचा 'सावरकरवाद' (Savarkarism) होऊ शकला नाही - याला माझ्यामते सावरकरांचे स्वतःच्या ठिकाणी असलेले विलक्षण 'नागडे' पण होय. जे आहे ते खुलं खुला अुघडून दाखवायचे. समाज मनाला नेमक हेच पटत नसते. आपल्या मर्मावर बोट ठेवणे समाजाला खपत नाही. समाजाच्या ठिकाणी अेखादा विचार रुजवावयाचा असतो. तेव्हा समाजाची सतत अेकप्रकारे भलावण करावी लागते . . जी भलावण गांधीजींनी केली होती; जी भलावण बं. जीनानी केली होती. परंतु सावरकरी वृत्तीला नेमके हेच साधले नाही. त्यांच्या ठिकाणी प्रकर्षाने जाणवणारा स्वमत मंडना प्रमाणेच परमत खंडनात त्यांनी केलेला बुद्धी प्रामाण्याचा अतिरेक हेही अेक कारण असू शकेल.

सावरकरांची देशभक्ती ही वादातित होती. तिच्या विषयी त्यांच्या विरोधकानीही शकां घेऊ नये अेवढी श्रेष्ठ जेष्ठ दर्जाची होती. प्रक्षोभकत्व हा त्यांचा मुख्य गुण होता. आचारीक आणि वैचारिक अशा दोन्ही अंगाने तो प्रगटताना आढळून येतो. सावरकरांचे मूल्यमापन करावयाचे झाल्यास प्रखर देशभक्ती, पूर्वपराक्रमी अुज्वल इतिहासावर अधिष्ठीत त्यांचा हिंदुत्ववाद आणि विज्ञा-नाच्या आणि बुद्धी प्रामाण्यावरील अुदंड श्रद्धा या त्रिपुटीत करावे लागते.

प्राधान्याने भावनेवर पोसलेली हिंदुत्व निष्ठा आणि भावनेला मुळीच थारा न देणारी विज्ञान निष्ठा असा विचित्र व्यामिश्रतेचा भाग म्हणजे सावरकरांचे व्यक्तिमत्व होय. हे रसायन समाज धार-णेल पेललेले नाही. हा त्या रसायनाचा पराभव तसून त्या समाज धारणेचा पराभव मा-नावा लागेल.

सावरकराचा आणखी अेका दृष्टीने येथे विचार करावासा वाटतो. साहित्यिक सावरकर या नात्याने देखील सावरकरांचे मूल्यमापन व्हायला पाहिजे तितके ते होत नाही. याला बहुअंशी सावर-

करव जगबदार आहेत. साहित्याच्या क्षेत्रात ही त्यांच्यातील राष्ट्रवादी, देशभक्त, समाजसुधारक सावरकरांनी साहित्यिक सावरकरावर मात केलेली आहे. साहित्य सम्मेलनाच्या व्यासपीठावरून 'लेखण्या मोडून शस्त्र हाती घ्या - ! म्हणणाऱ्या सावरकरांनी पहिल्याने साहित्यिक सावरकरांचा पराभव केलला आहे. "मी वृत्तीने कवि व कलावंत आहे पण परिस्थितीने मला राजकारणी केलेले आहे. -" असे सावरकर कितीही म्हणोत - परंतु पहिल्याने ते सर्वश्रेष्ठ देशभक्त आणि महान क्रांतीकारक ठरतात त्याचा भागोबा घेत त्यांच्यातील साहित्यिक व कवी वावरताना दिसतो. प्रा. अ. ना. देशपांडे यांना आपल्या 'आधुनिक मराठी वाङ्मयाचा इतिहास भाग - २' या अभ्यासू ग्रंथात सावरकरांच्या साहित्याचे मूल्य मापन करतांना आधि सावरकर कवि व नंतर क्रांतिकारक असा मुद्दा उपस्थित करून तो पटवून दिला आहे. परंतु सावरकरांचा साक्षेपाने अभ्यास करू जाता - डॉ. देशपांडे यांचा तो मुद्दाही गौण ठरतो.

मराठी साहित्य क्षेत्रात सावरकर अवतरले ही बाब निःसंशय अमोळ आहे. सावरकरांनी आपल्या लेखणीने काव्य, निबंध आणि आत्मचरित्र क्षेत्रात स्थानही पटकावले आहे यातही वाद नाही. परंतु सावरकर वाङ्मयाचा जन्म ज्या प्रेरणेतून झालेला आहे ती प्रेरणा ही मात्र विशुद्ध वाङ्मयाची प्रेरणा नाही काव्य निर्मिती ही त्यांच्या दृष्टीने सधन निर्मिती होती. त्याची कविता रसिका पुढे जुलमी सत्तेविरुद्ध अन्याय विरुद्ध पेटून उठण्याचे साधन म्हणूनच अवतरले. त्यांच्या देशभक्ती, राष्ट्रवाद या पेक्षा त्याचे कवित्व गौण आहे. काव्यात्मकतेच्या दृष्टीने सावरकर, केशवमुत गोविंदाग्रज, बालकवी यांच्या तुलनेत अतरे शकत नाहीत. सावरकरांनी जीवनभर ज्या विचारसरणीचा अदुधोष केश होता. त्याच विचारसरणीचे वाहन म्हणून सावरकरांनी आपल्या साहित्याकडे पाहिलेले आहे. आणि अशी दृष्टी जेथे तेथे, येते तेथे अभिजात साहित्याचा पराभव असतो. सावरकरांच्या काव्य निर्मितीच्या प्रेरणाच पाहू गेल्या तर त्या १७ व्या शतकातील सत रामदासांच्या प्रेरणेशी अधिक समांतर आहेत. काव्याला साहित्याला अदुबोधनाच्या

चौकटीत बसविता येत नाही नेमकं सावरकरांनी हेच केले आहे त्या मुळे प्रतिभेची प्रचंड झेप अमूनही त्यांच्या कविता, नाटके व बरेचसे निबंध हे प्रचारकी घाटाचे बनले आहेत.

१९२७ साली लिहिलेले 'अुशाप, १९३१' च 'संन्यस्त खड्ग, १९३३' चे 'अुतरक्रिया' ही तीन नाटके केवळ प्रचारासाठी वापरलेली आहेत. 'ने मजशी ने मातृभूमीला। सागरा प्राण तळमळला !' 'अमर होय ती वंशलता।' 'निर्वंश जिचा देशा करिता !', 'तारकास पाहुन' हे मातृभूमी ! तुजला मन वाहिले वस्तुत्व वाग्विभवही तुज अपियले !', अशा सारख्या कांही कविता आणि काव्याचा पार्श्वभूमिवर आधारलेले खडकाव्या कमला ' हे काव्यात्मकतेच्या पातळीवर जाते स्वतःचे 'वैनायक' वृत्त निर्माण करण्या इतकी ताकद जरी सावरकरांची असली तरी त्यांच्या कवित्व शक्तीलाही मर्यादा पडतात - त्या म्हणजे राष्ट्रवादाच्या चौकटीच्या विषयाचे. निखळ वाङ्मयाला कुठलीही बांधिलकी मंजूर नसते. सावरकरांची लेखणी ह्या चौकटी मोडू शकली नाही. राष्ट्रवादाचीही भूमिका अखेर अंका सकुचित वृत्तीतूनच येत असते राष्ट्रवाद तो हिटलर प्रणित असो का सावरकर प्रणित असो - तो पूर्वग्रह दुषितच असतो

साहित्यिक सावरकर श्रेष्ठ व शिराधार्य वाटतात ते त्यांच्या आत्मचरित्रातून रोमांचकारी जीवनाचे मूर्तिमंत काव्य म्हणजे सावरकरांचे 'माझी जन्मठेप' आत्मचरित्र - ! '१८५७ चे स्वातंत्र्यसमर' हेही वैचारिक व ऐतिहासिक लिखाणातील तूत्यबल्य ग्रंथ आहे जेष्ठ साहित्यिक सावरकर येथे ठरतात.

सावरकरांचा दोन बाजूचा विचार आज मांडण्या मागे माझी भूमिका कुठल्याही विचारवंतांची वा सावरकर भक्तांची ही नाही. व्यक्तिशः सावरकर मला श्रेष्ठतम देशभक्त म्हणून आदरभूत आहेत. बंदनीय आहेत. येथे माझी तीही भूमिका नाही. अंका अभ्यासकाच्या भूमिकेतून पाहणे मला इष्ट वाटते सावरकरांजूनही या समाजाला समजलेले नाहीत यांच्या अभ्यास व्हायला ह्या.

कविता

दोन कविता

१

सालं आयुष्यच अस
काट्याच्या फरोळावर वाळ घातल्यागत
वैशाखाच्या मध्यान्ह ऊनात
तरीहो घागे जुळवतोय
केवळ जगायचं म्हणून !
घाग्यातून साकारलेलं
छीद्रादलेलं अस्तित्व
मढ्यावर पांघरायच्या
शयनाच्या कापडासारखं . . . !!

२

रक्ताचा कणकण जाळून
आटवलं स्वतःला
त्यातून अंकुरून बहारलेलं
एका शेंडेफळान झाड
एकूलतं एक शेंडे फळही खुडलंत बापहो !
आता मी पानापानां मत्तोय,
माझ्यातल्या झाडाबरोबर !

- योविंद डोणगांवकर

कविता

१

तू, मी, तुही नाही, मी ही नाही
असेच एकदा गात जावू !
वहीच्या करकरीत कव्हरासारखे
तिरप्या नजरेने पहात राहू !

२

थेंब थेंब ओघळतो, जखमेवरची
घिपली ढसढसते,
आणि -- आणि बाटलेल्या
वासनाचा लोंढा सुरू होतो!

३

दुदग्याच्या वेलाप्रमाणे पसरत
राहणे, एवढेच इथे समजते!
बेरात्री विळा लावून गळा कापणे
एवढेच येथे उमगत जाते!

ढोंग, ढोंग तरी किती करावे

चेहऱ्यालाही मुखवट्याच ओझ झालंय!

घगघगत्या प्रेतालाही भिवून

ज्वाला समुद्राचा आश्रय मागतेय

— तेज निवळीकर

१

दोन कविता

जगाने अंधार कवळला तेंव्हा

हवाली केलेस गात्र

आता केवळ

अंधारातले प्रकाशचित्र

२

गेलीस दूर जा!

तुझ्या गात्राला जाग

एका रात्रीत फेडलेस

सात जन्माचे पाग

— केंद्रे शिवाजी कुनकीकर

सार दुःख बाजूला

ऐकू येतात शब्द,

नाही दुःख कोणाला?

ऊठ वेणी अन सार दूर

सार दुःख बाजूला.

— वळगे पंढरी तुकाराम

बी. ए. उपान्य

वाटते

वाटते,

मनाच्या गाभाऱ्यात

तरंग उठतोय

वाटते,

चालतोय चांदण्याच्या

सानुल्या पायवाटेवरून

वाटते,

झिरपतेय चांदणे

रंधारंध्रातून

बाबूळ काटयांच्या

पानाफुलातून.....

विठ्ठल शेकापुरे, देगलूर

कविता

त्या वृक्षावर खिळले डोळे

सावरत्या अंगाने हलणाऱ्या फांद्यांना पाहून

कानांना पण वाटत होते!

आपण पण डोळेच व्हावे.

— रावणपल्ले खानापूरकर

तु म्हणावयाचीस . . . !

सांग घरावा कसा

तुझ्या त्या ढगावरच्या नक्षत्राचा
कधी कधी तूच म्हणावयाचीस.

‘ये पहातोस का आसा’ !

मला संबोधावयाचे झाले तर

तुझ्या त्या निळयाशार डोळ्याला
पळसाच्या फुलागत बोलू दे
मी म्हणावयाचा .

‘गुलू, असे झाले तर

चांदण्यासहीत आभाळ पेटेल म्हणायचीस . . .
मला माझे स्वगत तुझ्या गात्रातून पेरा-
यच आहे

— विरादार बाबू
एम. ए. (प्र. व.)

स्मृती मोहरा

तुझ्या नितळ डोळ्यांनी

बाळगिली आस एक

स्वप्न भंगले भंगले

नको कर अभिषेक ॥१॥

आला नियतीचा लोंढा

गेला डोलारा वाहून

अून आभाळ चटके

घेउ मुकाट माहून ॥२॥

आता कशाला हाकाटी

त्याला देई तू सहारा

मी राहीन आनंदी

जपू जपू स्मृती मोहरा ॥३॥

— शेख नवाज खंडगांवकर
बी. ए. अन्त्य

प्रतीक्षा

चुंबन घेता क्षणी वाटते

कधीच विलग होऊ नये

धुंदीत बेहोश झालेले अधर

पण . . . पहाट होता क्षणी,

विलग झालेले असतात

अन् एकटाच तळमळत पडतो

काळया रात्रीतील मृती पाखरांचा

पाठलाग करीत

अथांग निळया नभात!

आणि उरलेला दिवस

प्रतीक्षा करतोय

येणाऱ्या चंद्रकुल्या रात्रीची . .

— आनंद बोरगांवकर

एक कविता

अप शब्द

नको वाटयाला

रात्रीचे दि स

दिवसाची रात

सलग मनाला

बोचतंय बोचतंय

नागफड्याच्या काटया सारखं !

पण मनाच्या

वाटयाला दुःख !

मरणातच अन्त

अंधार कापता कापता !

— गंगाधर राजलवाड
बी. ए. अन्त्य

कोणी सांगावे कोणी कोणास

माझ्या जीविताची अशी लेणी
 रागोळीतल्या ठिपक्या सारखी-!
 नासलेल्या दुधाच्या सायी सारखी . . . !
 कसे रंगवावे आयुष्य
 मरणाच्यांच्या टिबा टिबानी
 असेच बसावे का टाके लावित
 डबलरोटीच्या फुसक्या हातानी
 कोण सांगावे, कोणी कोणास
 आकाशावर तरी स्नेहमंडळ
 तीन लाख नक्षत्राचे

-आडलूरकर दत्त त्रय बापुराव
 बी. ए. उपान्त्य

गोकुळची गवळण

अंक भांगवलेली कलिका
 गावली पदरात
 तिला समजावता समजावता
 सूर्य आला आभाळात !

— पादरे शिवदास सदाशिव
 बी. ए. उपान्त्य

हर्ष

हर्ष हा कसला झाला
 की काय झाले?
 वाटते मन पाखर
 स्वछंद उडाले ॥
 हया लहरो कशाच्या?
 उठल्या अंतरी ।
 की बहरली पुष्पे
 वृक्ष वेली वरी ॥
 का इद्रघनूचे रंग
 मिसळले रोंमारीमात ।
 की कोसळल्या आनदी
 श्रावण सरीची बरसात ॥

-श्रीकांत भास्करराव देशपांडे
 बी. ए. अन्त्य

एक कविता

तू नाटकी हसलीस तेंव्हा -
 पाण्याला आली भरती
 वाटले . . .
 पाण्याला कोणीतरी हलबले !

-पार्वतीनदन

गाढवा येशील कधी परतून ?

गाढवा येशील कधी परतून ?
 जीव तुझा का झाला निर्दय पाडिले तुज
 उलयून
 भार वहाण्या कधी न नडला श्रमाम सहन करून
 घोव्याची तुज अतिशय प्रीती काढी रात्र
 रडून
 यशिल न जरी परतून आजो रे कंपनो जाय बुडून
 रंग तुझा तो किता आकर्षक, पट्टीचा तू
 होता गायक
 लाय झाडीत दात हे बत्तीस गेले पार पडून
 गुणगाण तव किती करावे गाता वाचा थकली
 धनिणीचा जरी रोष तुजवरी काढी रात्र रडून
 निपुत्रिक धनी असला जरी तव पाळील
 पुत्र म्हणून
 गाढवा येशील कधी परतून ?

- अशोक वैद्य
 बी. ए. (प्र. व.)

भाना

रामकृष्ण वि. कलबुर्गे
कला (अंत्य)

गवऱ्या पांडबाचा भाना. सान्या गावात गुगी पोरण ! तो पांडबाचा चार लेकोतग वाणी-विणीचा एरुच ल्योक व्हता. गावमर बक्कळ पोर व्हती. पण सगळी बेरकी निघाली. ढेंडयावनी गावांतल्या पोऱ्यायला चिडवीत, विडया फुकत फिरत व्हती. कुणाचा कापुस चोर, कुणाच्या शेंगा उपटून खा असले घदे करत व्हती. पण भाना मात्र कधी असल्या घंघात वहावला नव्हता मॅट्रिकच्या वर्गात सारी पोरं नापास झाली नू तो मात्र पहिल्या नंबर मध्ये पास झाला. तवा पांडबाला आत्मान ठेंगन झाल्य सारखं वाटलं भानाच्या मायनं तर गावांतल्या मारुतीला पांच नारळ फोडली व्हती. पांडबान लगेच त्याला पुढच्या शिक्षणासाठी तालुक्याला ठिबला. पडतील ते कष्ट सोसायचे पण भानाला खूप शिकवायचं असं पांडबाला मनापासून वाटत व्हतं भानाची मन लावून शिकत व्हता.

आंवदा भाना बी. ए. ला व्हता सारं गांव भानाच कौतुक करीत व्हतं पोरण शांत हाव अन् चांगल हुशारबी निघाल. कायतर शिकून गावचं नांव करील. आय बापाचं पांग फेडील, असंच सगळे बोलत व्हते, पांडबाचा एकेक दिवस

समाधानानं जात व्हता. तो गावात मोठया दिमाखानं मिरवत व्हता ... अन् सयसाजच भानाच्या वसरीवर आया बाया जमलगाकी, नाकात नसची चुटकी भरत भानाचाच विषय बोलायच्या. भानाच्या मायलाबी जल्माचं सार्यक झाल्यासारखं वाटत व्हतं.

सुट्टीच्या दिवशी भाना तालुक्याहुन आला की; तिला भरून वाटायचं आल्या आल्या पोराला कुणाची नजर लागू न म्हणून चार मिरच्या उतरून चुलीत टाकायची ! अन् तो यायबाबी तसाच एखादी मोठा सायेब आल्यावणी ! पांडरे सिप्पट बगळयाच्या पखावनी कापड घालून, डोईला वाकडा भांग काढायचा अन् मार दोन्ही भुजा उडवीत यायचा ! भाना दिसायाबा देखना व्हता गोरा गोमटा, पाणीदार डोळं अन् उंची जरा कमीच परंतु अंगानं मजबुत व्हता.

आपल्या पोरानबी चांगलं वागावं. बक्कळ शिकावं. असं गावातल्या सान्या आया बायांना वाटत व्हतं. पण बेरकी पोर वाटवर येतच नव्हती जास्तच पोरण उनाडपणा करलालं की त्यांच्या आया कातावत आणि— “ जरा त्या भानाची बक्कळ घे— ” अस टोमग मारत. भानामुळ सान्या

पोरायला घरी अन् गावातली अपमान सहन करावा लागत व्हता. म्हणून सारी पोरं त्याच्यावर कातावत व्हती. कायतरी करुन भानाला एखांदा वाईट नादात गुंतवून उघडकीस आनायचं आणि त्याची गांवात बदनामी करायची. असं सगळ्यांच्या मनांत चितलं व्हतं भाना सगळ्या पोरांना आपला बैरी वाटत व्हता. त्याला पोरं पाण्यात बघत व्हती. तो तालुक्याहून आला की त्याला वरच्या मनान चांगल बोलत व्हती. त्याला आपल्या गॅंग मध्ये समावून घ्यायची कोशिस करीत व्हते भानाची गावांतल्या पोरायची करामत वळखून व्हता. पहिल्या पासूनच तो पोरांच्यामध्ये मिसळायचा नाही. त्याचा सोबावच वेगळा व्हता कामाशिवाय कुणाशी जास्त बोलायचा नाही मुद्यामहून गावांत कधी तोंड वर करुन फिरायचा नाही खुशाल ढाळजत काय ना काय लिहीत वाचत बसायचा. करमेनास झालं की सरळ शेतावर जायचा भानाच्या ह्या जगा-वेगळ्या सोबावाची पोरांना चिड येत व्हती.

गावांतली सारी पोर भानावर जळत व्हती अन् सगळ्या तरण्या पोरी मात्र त्याच्या दर्शना-साठी झुरत व्हत्या. भानाला पाहून जास्तच चेकाळत व्हत्या. कित्येकजणी त्याच्या भुजा उडवीत चालण्यावर फिदा झाल्या व्हत्या ... काहीची मनं त्याच्या पाणीदार डोळ्यात अडकली व्हती.कैक जणींना त्याच मोजकं बोलन आवडत व्हतं. भानान आपल्याकडे बघुन हसावं... आपल्याशी बोलाव..... आणि एकदा तर आपला हा सुंदर देह घट्ट कवळावा म्हणून जवान पोरी झुरत व्हत्या.

भानासाठी झुरणी लागलेल्या सगळ्या पो-न्याय मध्ये चवळ्याची रंभा एक व्हती, ती शंकर चवळ्याची एकूलत. एक लेक व्हती. एकूलती एक म्हणून लाडात वाढलेली मुलखाची अवखळ आणि बेवंद ! रंभा नुकतीच वयात आली व्हती पोटरीतून बाहेर पडलेल्या कणसासारखी दिसत व्हती. फलोरा जावून कवळ्यासार हुरड्यानं कणीस

गच्च भरावं तसं तिचं शरीर भरलं व्हतं. आणि पिसाट वाऱ्यावर उभं पिक डोलावं तसो तिची ज्वानी डोलत व्हती !

कित्येक पोरं तिच्या भवती चक्करा मारीत व्हते. तिच्या नादान पोरं अधिकच आवारा वनत व्हती पण तिला गांवातली उडंगी पोर आवडत नव्हती. ती पोरायला सारख्या हुलकावण्या देत व्हती. अन् एकट्या भानावर जीव जडवीत व्हती. रात ना यीळ तिला भानाची धोकणी लागली व्हती. भानाला मात्र कशाचाच पता नव्हता... ..

दिवाळीची सुट्टी लागली म्हणून भाना कालच तालुक्याहून आला व्हता. भाना आल्याचा सुगावा लागल्यापासून रंभा काही एक सबब काढुन त्याच्या घरी जात व्हती. मुद्यामहून त्याला बोलत व्हती. त्याच्या कडं बघुन गालातच हसत व्हती, तो दिसला की छातीवरचा पदर ढळवीत व्हती. पुन्हा सावरीत व्हती. भानाला तिच्या वागण्यातला हेतू अजून उमगला नव्हता. तो ही तिच्याकडे बघुन उगच हसायचा आणि लाजल्यावणी करुन खाली मान घालायचा!

दिवस चांगला कासराभर वर आला व्हता. पण अजून हवेतल्या हिवाळी गारठयामुळं अंगात हुडहुडी कायम व्हती. सकाळचा चहा झाल्या बरोबर भानान पायात चपला सरसावल्या आणि शेतावर जायला निघाला. आज त्याच्या शेतात कापसाची वेचणी व्हती. कालच पांडबानं वायका सांगितल्या व्हत्या म्हणून भाना इतक्या सकाळी शेताकडं जात व्हता. जाता जाता माग वळुन म्हणाला “ मायेज्व ! मी शेताकडं चाललोय बव. न्याहरी आल्यावर करीन. ” !

“ हं भेगीन ये बग. उशीर लावु नगस अन् येताना दुपारच्या कोरड्यासला उलीशा मिरच्याची आनं. ” दारात उभी राहून माय म्हणाली “ वरं ” म्हणून भाना बाहेर पडला. आणि तो डोळ्या

आड जाईपर्यंत त्याच्या चालण्याकडं डोळं भरून माय बघतच उभी व्हाती.

गावदरीची पांद ओलांडून भाना शिवारात पडला सूर्याची पिवळी उन्हां पिवून तरंरं झालेलं शिवार वाऱ्याच्या झळकीवर डोलत व्हाता. भाना स्वतःच्याच तंद्रीत चालत व्हाता. वारकाचा नाला... पाटलाचा मळा... ओलांडून संभा केदाराच्या शेता-जवळ आला, गाडीवाट सोडली आणि केदाराच्या बावरातून जाणाऱ्या पायावटेकडं वळलां, दोनही बाजूला उभा पिवळा आणि त्यातून एक फुटाचीच वेडी वाकडी अरुंद पायवाट ! भाना चालत व्हाता.

अचानक समोरच्या चाकोरीतून चवळ्याची रंभा येताना दिसली. भानाच्या तळपायातून मस्तकापर्यंत वीज सळकून गेली. रंभा ... ! हातात दुधाचा तांब्या घेवून निऱ्याचा घोळ टेपलीत येत व्हाती तिचा अटकर बांधा, गौर वर्ण, सदैव बोलक्या भासणाऱ्या ओठांच्या दोन पाकळ्या आणि मोहक नजर खरोखरच जवान पोराना वेड लावण्या सारखीच व्हाती. दोघांची नजरा नजर व्हाताच दोघेही हसले. भानाचे डोळे आपोआप पायाकडं वळले रंभा त्याच्या समोर उभा टाकून नाराजीनंच म्हणाली. " कामुन बोलना गेलास रंभा ? "

भाना येडवडला आणि म्हणाला " ओऽ बोलतो की ; पण इतक्या सकाळीच कुंठ गेलीस "

" आबाची न्वाहारी घेवून गेलते. आज शेंग काढायची आमची म्हणून आबा सकाळपासून आतावर हाय. तु ये की दोपारच्याला शेंगा खायाला मी न्हाते शेतात ! " खुशीत येवून ती बोलली.

" नको मला काम हाय, कापूस वेचायचा आज आमचा , "

" बरं न ये. पर तालुक्याला करमतय नव्हं. ? "

" करमतय. कॉलेज चांगलं हाय. "

" मंग इकडची याद कशाला येतीया. हामीच रातीळ तुझी याद करून झुरावं. " रंभा आपल्या अंगाला गोड हेलकावा देत डोळे बारीक करून म्हणाली. भाना नुसताच तिच्याकडं बघून हसला.

पुन्हा पुन्हा त्याची नजर तिच्या नजरेला मिडून जमीनीवर आदळत व्हाती. तिनं हातातला दुधाचा तांब्या बाजूला ठेवला आणि हात आवडडल्या सारखा भाना समोर धरून म्हणाली. " थंडीच तांब्या धरून बोटच आवडले बघ. वडून सरळ तर कर. "

तो तिचा हात आपल्या हातात घेवून बोट ओढू लागला. तिच्या मऊ मांसल हाताच्या स्पर्शानं त्याच्या अंगभर एक लाट धडका मारून गेली. रक्त जोरानं बाहू लागलं. काळीज धडधडू लागलं त्याच्या स्पर्शनं तिचही अंग अंग फुगलं. तिनं बावऱ्या नजरेनं त्याला पूर्ण न्याहाळलं. आणि त्याला अधिकच विलगत ती म्हणाली ... " भाना ! कसा सायबावणी दिसजो न रं. "

तो ओशाळत्या सारखं हसला. लाजला. आणि खाली मान घालून पायानं जमीन उकलू लागला. त्यानं माग पुढं पाहिलं दोन्ही बाजूच्या चकोऱ्या सुन्न व्हात्या. स्वतःला सावरून भानावर येत तो म्हणाला. " रंभा ! मी जातो. बाबा वाट पहात असलं "

" भाना, कसं कळणारं तुला ? " ती व्याकुळतेनं म्हणाली " काय ? "

" मला रात ना यीळ झोप येईन बघ. झोप येई ना तं गोळया घे झोपच्या ! ' तु कशाला हायीस ? म्हंजी ! "

भाना, भानावर आल्यागत सावरला. मासाणं जीव तरी कशावर लावायचं मग ?

ढोरावानी गाढा वढत राहायचा. तुझ्यात त्या ढोरात कायगत हायरं ?

भानाला रंभाचं बोलणं अंगभर सळखून गेलं. आपण ढोर ? ढोराला बी कवा कवा मन असतेस की तेबी भूक लागल्यावर पीकात मुबंढी मारतेच की रंभा बी अक पीकच हाय. आपण ढोर हाव ' रंभा !

भाना अकदम ओरडला त्याच्या अंगात कुठली. तरी वीज सणकली होती आणि त्या चोजेनं सगळं अंग अंग पटेल होत रंभाचा सगळा नसरा त्यात जळत हाता.

ममता

सुभाष इंगळे भगनुरकर
बी. ए. (उपान्त्य)

श्रावण महिन्याचे दिवस. हिरव्या शालुप्रमाणे हिरवीगार अशी हिरवळ शोभून दिसत होती. मध्येच पाण्याची सर पडली व उघडून सोन्याप्रमाणे पिवळे उन पडले. आणि ढगावर इद्रधनुष्याची नक्षी उमटली.

इतकावेळ व्हरांड्यात थांबलेली मुल प्रांगणात स्वरसंचार करू लागली. ह्या मुलामुलींच्या गर्दीमध्येच माघव पण थव्यातल्या पाखरा प्रमाणे स्वर फिरत होता. कॉलेजच्या कॅन्टीनकडून तासावर येत असतानाच माघवला पत्र मिळाले. पत्र त्याच्या घराकडील होत. आणि पत्रात लिहील होत 'माघव वाढदिवसाला जरूर जरूर घरी ये. आल्या-शिवाय राहू नको' माघवने पत्र दोनदा वाचलं आणि वहीत ठेवून तासाला गेला. कॉलेज सुटताच घरी आला आणि लगेच दुसऱ्या दिवशी हैद्राबाद एक्सप्रेसन घरी गेला.

घरला गेल्यानंतर आई वडिलांना सिरसांष्टांग नमस्कार करून कॉलेजच्या जीवनातील गंमती सांगत बसला.

नंतर तो फिरावयास नदी किनारी गेला दोन्ही तटावर हिरवळ घेऊन काळाभोर असा डोह

शांत पडला होता. आकाश देखील पाण्याच्या डोहा-प्रमाणे निरभ्र निळसर होते. फुलझाडे फुलाने बहरलेली होती. आणि बाऱ्याच्या मंद मंद झुल-वऱ्याबरोबर फुलाचा सुगंध त्या आसमंताला भरून टाकीत होता अनेक पक्षी किलबिलत होते. पलीकडच्या काठावर अनेक पारवे धूमत होते. माघवचे लक्ष अचानक त्यांच्याकडे गेले. दोन पारवे तोंडात तोंड घालून प्रियाराधन करीत होते. निसर्गाची ती लेकरे निष्पाप आनंद उपभोगीत होती. आणि मांगत होती की जीवन हे आनंद उपभोगण्यासाठीच आहे. जीवनाचा आस्वाद घेतला पाहिजे. आणि इतक्यात एका कोळयाने डोहात जाळे फेकले. त्याच्या आवाजाने ते प्रियाराधनात गुंग झालेले पक्षी एकान्तातून भंग पावले.....

नंतर माघव फिरून घराकडे येत असताना त्याचा मित्र सुनील त्याला भेटला. सुनील देखील कॉलेज मध्येच होता. आणि म्हणून दोघांचीही चर्चा कॉलेजविषयी झाली पण..... सुनील हा देवावर विश्वास ठेवणारा, भजन पूजन करणारा, थ्रिदाळू असा विद्यार्थी होता, तसाच तो कण्टाळू होता, अभ्यासू होता, लोकामध्ये तो सभ्य गृहस्थ म्हणून ओळखला जाई. त्याची मतं आस्तिकवादी, माघवची

देवावर विश्वास न ठेवणारी नास्तिकवादी पण तरीही पस्परविरोधी मताची दोघा असली तरी ते एकमेकावर जीवापाड प्रेम करीत असत त्यांच्यात दुष्काळासवधी देखील चर्चा झाली माधव म्हणाला की एक सारख तीन वर्षांमसून दुष्काळ पडलाय. आणि यदा देखील पाऊस जास्त पडतोय; तेव्हा सुनील म्हणाला ' कसा पडणार नाही; ह्या दुनियेत कोणीही कोणाला ओळखत नाही. जो ता स्वार्थी आहे. भ्रष्टाचारः पाप लई झालय म्हणून दुष्काळ पडलाय. तरी पण ह्या दुष्काळात माणस एकमेकाला माणसा प्रमाण वागवत नाहीत. ममता या दुनियेतून नष्ट झाली आहे. पण समता येण्यासाठी ममता आवश्यक आहे. मायेने, ममतेने माणसाची मने जिकली पाहिजेत. एकमेकाविषयी जिव्हाळा दाखविला पाहिजे '' माधवने ही त्याच्या मताप्रमाणेच आपले मत व्यक्त केले.

कारण माधवला ममतेची उब मिळाली होती ती अशावेळी की माधव लहान असतानाच त्याची आई मरण पावते. व मायेचे पंख त्या पखाची उबदार ममता नाहीशी होते. पण सुर्य मावळल्यानंतर जसा चंद्र उगवतो आणि पृथ्वीवरील अघार नष्ट करतो. त्या प्रमाणे माधवच्या आधारमय जीवनाला उजळले त्याच्या सावत्र आईने, यशोदेने आणि दुखापत झालेले पंख चांगले झाल्या नंतर ज्याप्रमाणे पक्षी आनंदाने आकाशात स्वैर भराऱ्या मारतो त्याप्रमाणे माधव स्वच्छंदपणे जीवनातील आनंद उपभोगित होता.

दुसऱ्या दिवशी माधवचा वाढदिवस होता. माधवचा वाढदिवस दरवर्षी मोठ्या धूमधडाक्यात साजरा होई. त्याप्रमाणे यंदाही मोठ्या थाटामाटात माधवचा वाढदिवस साजरा होणार होता. व त्या कार्यक्रमाची अखणी माधवची आई यशोदा व बडिल व्यंकटराव करीत होते. खर्चावरून यशोदा व व्यंकटराव यांच्यात झगडा झाला आणि माझ्या मुलासाठी तू खर्च कर देत नाहीस पापीणी बांझोंटी असे व्यंकटराव

बोलू लागले व यशोदेनेही खर्च कमी करण्याची तट धरली. आणि होणारे तेच झाले. व्यंकटरावाने यशोदेला बेदम बडविले. यशोदा.....रसून कोणालाही सापडणार नाही अशा ठिकाणी अंधाऱ्या खोलीत जाऊन रसून बसली ...रडत फुदतउपाशीच काल-मंडलीआणि झोपी गेली.

सकाळी माधवचा वाढदिवस मोठ्या थाटा-माटाने पार पडत होता. वाजेवाजत्रं वाजत होते. वातावरण धुंद होते. सर्व जण या आनंदी क्षणाचा उपभोग घेत होते. अनेक चाहत्याकडून, पाहुण्याकडून भेट वस्तूंचा आहेर माधवला होत होता. तो माधव स्वीकारीत होता. माधवला कांहीच कमी नव्हते. अनेक वाद्ये वाजत होते. कुणी गान होते कुणी नाचत होते. रेडियोवर रेकॉर्ड्स वाजत होते पण पण माधवच्या मनाला चैन पडत नव्हता. तो आईचा... ..आई कूठे रसून बसली असेल. परंतु वडिलाच्या भितीने त्याला निमूटपणे त्या संमारंभात बसून राहवे लागत होते..... पण किती वेळ माधव आवर घालेल मनाला किती वेळ पाडसहरिणीला सोडून राहील ... राहूच शकत नाही माधव ह्या थाटा-माटातून निसटला आणि इकडे तिकडे आईची शोधा शोध करू लागला. आणि एका अंधाऱ्या खोलीत यशोदा वेशुद्ध होऊन पडली होती. तेथ माधव गेला आणि आईच्या गळ्यात गळा घालून रडू लागला.....तेव्हा यशोदा शुद्धीवर आली तीने माधवचे अश्रू आपल्या उबदार हाताने पसले आणि तो मायेचा हात पाठीवरून फिरवीला. माधवने आईची समजूत घातली, आणि आईला उठवून आणून तीच्या बरोबर आपण देखील उपाशी असलेल्या माधवने एकाच ताटात जेवण केले. तेव्हा माधवच्या मनाचे समाधान झाले. ज्याप्रमाणे मंदावेलेल्या ज्योतीला तेल मिळताच पुन्हा ती उजळते त्या-प्रमाणे माधव यशोदेच्या ममतेने, ममतेच्या उबेने प्रफुल्लित झाला.

६६

खालतं तांबडं ढगार फुटते. त्याचाउजेड गावात थोडा थोडा पडते. गावाला तीन घिरण्या येवूनबी काई लोकांच्या घरी दळणं जात्यावरच दळत्यात मणून त्याची घरघर ऐकू येते. तशात काई न्हान लेकरं उटून लडत्यात. तेयचाबी आवाज या आवाजात भिसळून जाते. काई बाया उटून आंगण तुराटचानं सुरूक ... सुरूक ... झाडत्यात. या सगळ्याचयाच गर्दा एकच व्हावून जाते तरीबी नरश्या उटना. आपली फाटकी सुजनी गुंडाळून घेवून दाखजच्या कोंट्यात ताणून निजून व्हाते. संकन्नाचा मालक उटनेन जावून मन्ते. 'नरश्या ५'

नरश्या चुळबुळवी करना

'आर ए ५ नरश्या'

थोडी चुळबुळ करून, 'अं ५'

'घेडग्या उट की र.'

'जी ५'

भडग्या दिवस निगायची येळ झाली तरी आजून उटला न्हाईस. उट उट भेगीन. '

'जरा आंग कन कन करालय जी.'

'तूला काय रोग झालाय काय? स्नायला मंजेनी तीन ताटग्या भरडा ओरपितीस की.'

हौश्या उटते, डोळे चोळते, आंगमड्या देते.

सूजनीचं चिरकुट गोळा करून कोंट्यात ठिवने-कोंट्यात जावून टोपल्यात मसीचं शेण भरते जावून उकंडयात टाकून देते. पाच - सा खेपत मसैयचं ढोरयचं सगळं शेण सरते. कोटा झाडून भरून टाकते. कुंट्याला जावून हातमाय तोंड धुवून येते. घरला येते. मालकीन कामात व्हात्यात. न्ह्यारी मागलं तर 'एवडया भेगी खायला काय पोटात इस्तू पडळाय काय रं' मन्त्यात मणून न्ह्यारी मागता.

उगंच जावून येवाव मणून सावकाराच्या दुकानापुडी येवून बसते. दुसरे विडी वडाले की त्यालाई विडी वडाव वाटते. मंग सावकारला मन्ते 'सावकार विडी टाका जी एक.'

सावकार कुरकुर करत एक विडी टाकते विडी घेवून विशातून चेकमक काडून विडी पेठून दमानं वडायला सुरू करते. कोनी तरी इच्यारते, 'आता विड्या वडायला चेकमक बी ठिवलास की?'

'न्हाई जी गवसली.'

'कुटं?'

'कुंट्यावर ढोरं पाणी पाजशायला गेलतो तबा.'

तितून नरश्या घरला येते. मालकीनला मन्ते, 'माय न्ह्यारी वाडा की जी ,

‘थोड बस की रं आसी कसी काय आग पडली. म्या कामात हाव.’

थोडायेल लाचारा सरकं तोंड करुन नरश्या बसते. मंग मालकाची मदवी नात त्याच्याकड बगते तीला त्याची किव येते. मन्ते, ‘नरश्या मामा न्ह्यारी वाडलं न्ह्यई काय ए आजून.’

‘न्ह्यई माय आजून.’

तीनं मदी जाते. आजीला सांगून परातवर इटका भरडा घेवून येते तवरज्योकर मन्जेनी नरश्या आपली गिल-टाची ताटन तांब्या घेवून ढाळजत बसते. रातरचा इटका भरडा ताटत घेते. पोरगी निगून जाते. नरश्या उगाचच थोड येळ पुडी बगते. त्याचं तोंड दुक्की दिसते. मंग मोटया कष्टान त्यानं हाळू हाळू सगळा भरडा खावून जाते न्ह्यई तर भुक लागना काय दुपार पसोर पोरगी पुना येवून पाणी वाडून जाते. त्यान पाणी पिते. पोरगी तांब्या घेवून उबीच न्हाते, मन्ते, ‘वाडूपाणी ?

‘ह’

त्यानं तांब्या पुडी करते. तीनं टाकते. तमानं पिते. ‘आणकी वाड ?’

‘नका’

पोरगी घरात जाते. त्यानं ताट धुवन कोंटयातल्या देवळीत नेवून ठिवते. तोंड पुसून भाईर येते. भाईरुन मालक येते. मन्ते, ‘कडूच्या पक्क खावून इतंच बसलस काय ? नवू वाजलेत तरी आजून ढोर सोडला न्ह्यईस.’

‘आताच केलाव न्ह्यारी आता सोडतो जी.’

‘सोड मंग. आन् हिंग बग दुपारा वाई येणार हाय मिरच्याच्या वावरात टोबे घालायला. ढोर त्याम्हादयाच्या हवाली करुन तीला टोबे घालू लाग,’

‘वरं जी.’

‘जाय मंग.’

नरश्या ढोरं सोडते. रातात घेवून जाते दुपार व्हते. नरश्या कपाळावर हात लावून दिवसा-कड बगते. आपलं आपूनच मन्ते, ‘अरेच्या दुपार झाली. मालक शिवा देत्यात की जायना गेल तर शेताला’

त्यानं ढोरं म्हादयाच्या हावाली करुने. मंग मिर-च्याच्या शेताला जाते. शेतात जावून उबा न्हाय-ल्या वरावर त्याला वाटनं मालकाची लेक डोस्क्यावर दुरडी घेवून येवालेली दिसते. जेवानांनं टिच टिच भरलेल्या तीच्या गोऱ्यापान बांदकडं त्यानं पातन लवनासी बकतच न्हातं तीनं जवळ येते इच्यारते, ‘काय बगलास रं ?’

‘काई न्ह्यई जी.’

‘लबाड वोलू नका.’ मणत तीनं खिझ करुन हासते. त्याला लाजल्या सरकंच व्हते. त्यानं खाली पायाकड बगते तवरज्योकर तीनं दुरडी खाली ठिवते. टाळक्याचंन् करडीचवी सोडते. मन्ते, ‘हिंग घे की रं, त्यानं वंजळ धरते

तीनं मन्ते, ‘वंजळीत नको. ओटी धर धोतराची.’ त्यानं ओटी धरते तीनं टाकते. मंग मन्ते, ‘तू ए चार काकरं धर मी ए चार काकरं घेतो ए घे खुरपं.’

दोगई कुटं करडी कुटं टाळका घालीत चुका बुज-वित जात्यात. काकरात पुडी पुडी जातच हात्यात. तीनं उगंच इच्याराव मणून इच्यारते, ‘तुझे माय-बाप कवा मेले रं ?’

‘माय मला कळण्या आदीच मेली. बाप म्या आट वरसाचा आस्तानी.’

‘मंग म्हागं तितकीदी कुट व्हतास ?’

‘भयणीच्या घरी.’

‘किती भयनी हाईत ?’

‘एकच.’

‘कितीदी व्हतास तीच्या घरी ?’

‘धा-बारा वरसं व्हतो.’

‘तूला घर हाय जून की ?’

‘व्हनं की तिकडी आसतानी पडून गेलं,’

‘परवा पलीकडल्या साली म्हादाराव पाटलाच्या इतं नवकर आस्तानी सोयरीक झालती जून की रं तूजी ?’

‘हां झालती की,’

‘मंग काय झाले लगन तर झाले न्ह्यई ?’ तवा वाऱ्याने तीचा पदर खंदयावरुन उडते, तीचे गोलाई

पडलेले बहारदार उरं त्याला दिसल्यात. त्यानं जिवली चाटते. त्याच्या उरात गूदगुली व्हते. बगलं नसल्या सरकं त्यानं खाली बगते. तीन पुना इचारते, 'कारं का झालं न्हाई लगन ?'

'सोयरीक मोडली.'

'का ?'

'त्या शंकच्यानं मला धिरणी फुटते मणून सांगलाय सोयऱ्याला.'

तीनं एकदम इचारते, खरंच हाईत काय रं तूला धिरणीचे यलं ?'

त्याला लबाड बोलाव की न्हाई याचा इचार्यार सतीते.

त्याच्या उरात टोबे घाटल्यासरकंच व्हते

'हां सांगकी ?' तीचा लकडा सुरूच न्हाते.

'न्हाईत जी'

'मंग ते काळे, काळे यलं कशाचे हाईत ?'

डाक्टरला दाकीलाव. त्यानं न्हवत मन्लाय तूला संशय आनल तर ए गोळ्या खाय कमी म्हवून जात्यात मन्लाय. गोळ्या देलाय ?

'खायालास की मंग ?'

'खायालाव की'

'हात घू' मणून तीन पाणी टाकते. त्यानं हात धुते तीन रोटी वाडते. त्यानं हातावर घेवून खायला सुरू करते. यानं तिच्याकड बगते. तिचे लालचुटूक व्हटं, गालावरचं गोंदण मस्त वाटल्यात. तवरज्योकर तीन वरी बगते. मंग त्यानं संबाळून खाली बगते. दुसऱ्या बारीला तीन खाली बगूव कुटका मोडाली की याची नजर हाटकून तिच्या उराकडं जाते आच्यानक वान्यांनं पदर उडते. दोन उरातली गोरी जागा बगून त्याच्या उरात घडघड सुरू व्हते.

'काय बगलास रं ?' पदर सावरते.

'अं ऽ क' घास गिळल्याचा बहाणा करीत त्यानं कारण हूडकिते. तीन 'खि ऽ क करून हासते. त्याला तीचे पांडरे शिपत दात दिसल्यात.

'तुमच्या केसावर पाचोळा आडकलाय.' त्यानं मन्ते.

'एदोळा का सांगला न्हाईम ?'

'मजा घासच गिळता गेलाय.'

तीनं केसावर बसलेला पाचोळा काडून टाकते. तीच

रोटी खाणं सरत येते पणीक याची आरदी बी रोटी व्हयना. त्यानं पाणी मागते. तीन पाणी वाडते. त्यानं वंजळ धरून पाणी पिते. चिरगुटात रोटी बांदून घेते

तीनं मन्ते. 'कारं रोटी खाल्ला न्हाईस ?'

'खाल्लाव की मंग'

'न्हायली की मंग ?'

'म्हणून खाते भुक न्हाई आत्ता.'

तीनबी भावरून दुरडीत सगळं ठिवन घेते. चिबळ करून डोस्कावर ठिवून घेते. दुरडी उचलून डोस्कावर ठिवते. मन्ते, 'जाय मंग ढोरयकड.'

'बरं.'

तीनं तोंड फिरून घराकडल्या वाटनं निगते. फिरतेळी त्याला चाचरता उराचा भाग दिसते त्यानं तिकडीच बगत न्हाते तीच्या गोऱ्यापान फेंडऱ्या त्याच्या डोळ्यात सळत्यात त्यानं उटून उबा न्हाते. तवरज्योकर तीन पिवळ्याच्या वावरातून गेलेल्या वाटनं चललेली न्हाते. त्याच्या डोस्कात सन्नकुनी इचार्यार येते. पळत जावावं तीला कडकून आवळून धराव आण त्याच पिवळ्यात

त्याच्या उरात घडघड सुरू व्हते पणीक त्यानं मोठ्या कण्टानं पाय उचलूनढोरयकड जाते. म्हादयापासून आपले ढोर येगळं काडून घन्याच्या घड्याला नेमै ढोर चरत न्हात्यात. त्यानं गुडग्यात मान घालून बसते. त्याला तीचे व्हट. दात, उरं फेंडऱ्या दिसत्य त 'काय बगलास रं ?' आन् 'खि ऽ क' करून हासण ऐकू आल्या सरकंच वाटते.

एकदम त्याला जोड्याचा पळतं येण्याच्या आवाज ऐकू येते. त्यानं डोस्क वरी करून बगते. कामन पळतच येवून त्याला हातातल्या फोकनं पाडकन रट्टा लंगावते आन् मन्ते, 'भोसडीच्या गाईनं वावर किदी खाल्लंय गुडग्यात मान घालून बसायला काय झडपणी झाली व्हय रं ?'

आता त्याच्या डोळ्यापुडली फेंडरो जावून आदर्पापाटी पसून आदर्पा पोटापसोर उमटलेले तांबडं हिरवंबळन् त्याच्या बाजूला काळ्याम्याहाचा टाल दिसते. त्याच्या उरात टोबे पडतच न्हात्यात.

मराठवाडा आंदोलन - दैनंदिनी

गंगाधर म्यानोबा जंगमवाड
बी. ए. प्रथम वर्ष

- २६ मार्च : महाविद्यालयीन कर्मचाऱ्यांचा
विद्यापीठ परीक्षेवर बहिष्काराचा निर्णय.
- २७ „ वसमत गोळीबार दोन युवकांचा बळी.
- २८ „ वसमतगोळीबार निषेधार्थ परभणी, वसमत,
„ जितूर बंद
- २९ „ या गोळीबाराची मॅजिस्ट्रीय चौकशी होणार
विधान सभेत घोषणा.
- ३० „ वसमतनगर गोळीबार चौकशीची जनतेची मागणी.
- ३१ „ सर्वत्र वसमत प्रकरणाचा निषेध.
- १ एप्रिल. यंदा विद्यापीठ-परीक्षेत ७५ हजार जादा.
विद्यार्थी.
- २ „ मुंबईला शिष्ट मंडळ जाणार, परभणी, हिंगोली.
वसमत, १५७४ विद्यार्थी बहिष्कार
- ३ „ बहिष्कार विद्यार्थी संख्या १६५१.
- ४ „ वसमतमध्ये मुकमोर्चा व चक्रीय उपोषण.
- ५ „ परीक्षा बहिष्कार विद्यार्थी संख्या ५२८६
- ६ „ वसमत-हूतात्म्यांना श्रुदांजली
- ७ „ ठिकठिकाणी पेपरूतची होळी.
- ८ „ औरंगाबाद मध्ये विद्यार्थी परीक्षा बहिष्कार
५६० परभणीच्या
- ९ „ कुलगुरुनी परीक्षा बेमुदत स्थगित केली.
- १० „ विद्यार्थी सुटकेसाठी विभागागीय कमिशनर
- एप्रिल कार्यालयावर मोर्चा औरंगाबाद.
- ११ „ १५ दिवसाची पूर्वसूचना देऊन परीक्षा होणार
आर. पी. नाथ यांची घोषणा
- १२ „ भ्रष्टाचार - पुतळ्यांचे दहन - लातूर
- १३ „ महागाई - भ्रष्टाचार निर्मूलक मोहिम
- १४ „ हुतात्म्यांच्या कुटुंबीयांसाठी मदत निधी
उपक्रम देगलूर विद्यार्थी
- १५ „ वसमत वाशी खळबळले, भ्रष्टाचार मोहिम
सर्वत्र जोरात.
- १६ „ भ्रष्टाचार महागाई विरुद्ध आंबाजोगाई विद्यार्थी
आघाडीवर
- १७ „ आधी परीक्षा मग आंदोलन - औरंगाबाद बैठक
- १८ „ विद्यार्थी कृती समितीची स्थापना-देगलूर, पैठण
D. Ed परीक्षेत बहिष्कार
- १९ „ परीक्षा कृती समिती मुख्यमंत्र्यांना भेटणार.
- २० „ आंबाजोगाई विद्यार्थ्यांवर लाठीहल्ला, नांदेड
विद्यार्थी मोर्चा
- २१ „ परभणीत भाषण दंगल - एक आठवडा १४४
कलम औरंगाबाद ४ ठार ३० जखमी
- २२ „ रेल्वे रोको 'सन्नाग्रह' लाठीमार, अनेक जखमी
- २३ „ बाढत व्यापारी शिक्षण संस्थेचा आंदोलनाला पाठिंबा
- २४ „ औरंगाबाद शांत, देगलूर मोर्चा व

अभिव्यक्ती

अष्टाचार पुतळ्याचे दहन, मंत्री-मंडळाची बैठक झाली

२५ „ 'मराठवाडा बंद'

२६ „ मराठवाडा अन्याया विरुद्ध, नांदेड काँग्रेस नेत्याचा लढ्याचा इशारा

२७ „ एस्. टी बंद

२८ „ नांदेड, देगलूर वगैरे ठिकाणी वि. क्र.स ची मिटींग

२९ „ परभणी शासन बंद जिल्हाधिकारी, तहसील आदी ऑफीस वर मोर्चा

३० „ मराठवाड्यातील शासकीय काम-काज विस्कटीत मे ७४

१ „ महाराष्ट्रदिन-तामगारदिन-हुतात्मादिन-मुरुपोर्चा

२ „ असहकार चळवळ सुरू

३ „ संबधित अधिकाऱ्यांना घेराव - प्रकार

४ „ नांदेड जेलभरो सत्याग्रहात २१०० अटक

५ „ मराठवाडा आंदोलनास विविध सस्या, संघटनेचा पाठींबा

६ „ मुंबईत आमदार निवासात बैठक चर्चा सत्र प्रारंभ

७ „ औरंगाबाद जिल्ह्यात सत्याग्रह कार्यक्रम

८ „ देगलूर विक्रम तर्फे चक्रीय उद्योग सुरू

९ „ मुंबई वाटा घाटी जराही प्रगती नाही- मुख्य-मंत्र्यांशी चर्चा

१० „ कल्याणरात्र पाटलाना परभणी प्रवेश बंद सर्वत्र विक्रसची स्थापना,

११ „ मुंबई वाटाघाटीत निर्णय नाही चार दिवसांचे चक्रीय उपोषण देगलूर

१२ „ मराठवाड्याच्या मागण्या मान्य, आंदोलन थांबून परिक्षा होणार

१३ „ श्री विजय गव्हाणेचे आंदोलन - पत्रक भाषण

१४ „ उस्मानाबाद विद्यार्थी चक्रीय उपोषण सुरू

१५ „ 'भारत बंद' रेल्वे संप, श्री गव्हाणेचे परत आंदोलनाचे भाषण

१६ „ मराठवाडा जनता विकास कृति समितीची बैठक

१७ „ आंबाजोगाईला विद्यार्थी विराट-मेळावा आंदोलन चालू राहणार.

१८ „ तीव्र आंदोलनाचा इशारा

१९ „ विद्यापीठात बैठक, ४ जिल्ह्यातील विद्यार्थ्यांचा बहिष्कार २४ जू. ७४ला परिक्षा होणार नाथांचे आवाहन

२० „ परिक्षा निर्णय अमान्य, परिक्षा छा नाथांचे आवाहन

२१ „ हिंगोली मिटींग, नविन समन्वय समितीची स्थापना परिक्षा बहिष्कार व तीव्र आंदोलन चालू ठेवण्याचे ठरले

मे ७४

२२ „ कांही बीड-विद्यार्थी, परिक्षा निर्णयाचे स्वागत केले

२३ „ ठिकठिकाणी परिक्षा निर्णयाचा धिव्कार

२४ „ मजदूर युनियनच्या 'एम् टी बंद' ला विद्यार्थी पाठिंबा

२५ „ नांदेड लाठीमार व २४ विद्यार्थी अटक

२६ „ 'परिक्षा छा' प्रचारार्थ कांही विद्यार्थ्यांचा दौरा.

२७ „ विद्यार्थ्यांवरील खटलेमागे ध्यावेन आंबाजोगाई विक्रसची मागणी

२८ „ सर्वत्र जिल्हाधिकार कार्यालयावर मोर्चा

२९ „ परभणी मेळाव्यासाठी व कुलगुरू संपादक, प्राचार्यांना निमंत्रण

३० „ आंदोलनास ग्रामीण विद्यार्थ्यांचा पाठिंबा

३१ „ 'परभणी मेळावा' कुलगुरूचे निवेदन, स्मरण-ज्योतीचे स्वागत, एम् टी स्टॅण्डवर लाठीमार, आंदोलन व परिक्षा बहिष्कार चालू.

जून ७४

१ „ परभणी मेळाव्याची शेवटी मिटींग व पुढील कार्यक्रम जाहीर.

२ „ खटले मागे ध्या मुसा व काँग्रेसची पोलीस प्रमुखा-कडे मागणी

३ „ ठरल्या प्रमाणे २४ जून ला परिक्षा होणार, आर. पी. नाथचे पत्रक

४ „ विद्यापीठ योग्य भूमिकेसाठी श्री. गोविंदभाई श्राफचे बेमुदत उपोषण.

५ „ कांही अटीवर विद्यार्थी परिक्षेस तयार औरंगाबाद मिटींग

६ „ मागण्यामान्य, परिक्षा होणार, गोविंदभाईचे उपोषण संपले.

७ „ ४ जुलैला परिक्षा होणार.

९ „ स्मरण ज्योतीचे स्वागत औरंगाबाद

११ „ जनतेवर अत्याचार करणारी S. R. P. बरखास्त करा कम्युनिष्ट कार्यकर्त्यांची जालना बैठकीत मागणी

२० „ मराठवाडा विकासासाठी श्रीमती इंदिरागांधीनी लक्ष द्यावे अशी वसंतराव नाईकांनी विनंती केला

२८ „ वसमत औरंगाबाद गोळीबार प्रकरणी न्यायालयीन चौकशीसाठी न्या. कामब यांची नियुक्ती झाली.

'मागण्याची पुर्वता न झाल्यास १५ आगस्ट ७४ पासून परत आंदोलन सुरू होणार'

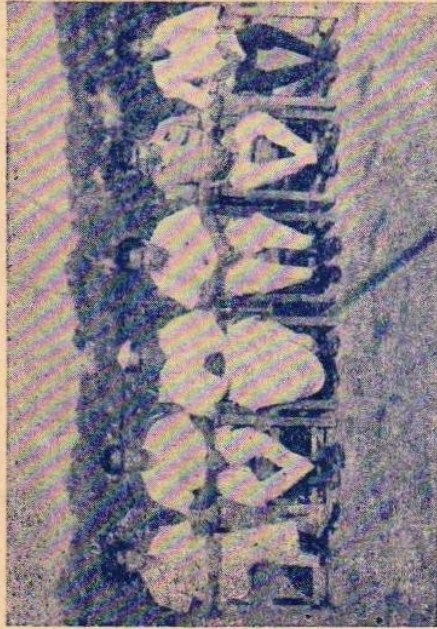
एन. एम. एम. च्या तर्फे जोरड पट्टीच्या विद्यार्थ्यांना कपडे देण्यात आले त्या प्रसंगी

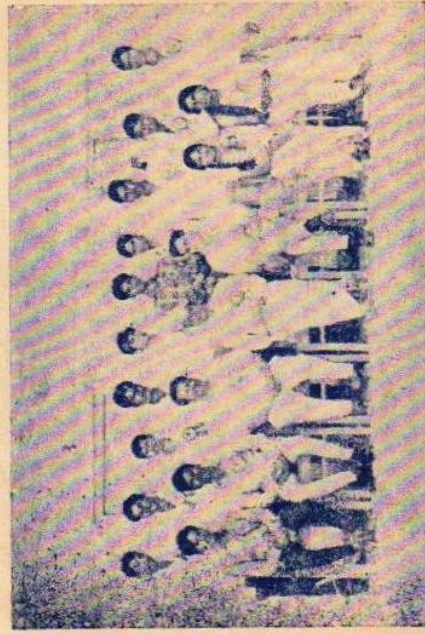
तुळारी तुळशीराम हिंदी संग्रहादक

स्नेहसंमेलन प्रसंगी विद्यार्थी जेवत असताना

डबलटॅनिंग खेळाडू समवेत श्री. पोशट्टीजी उतततवार व प्र.चय धर्माधिकारी

धर्म प्रतिनिधी समवेत जि. प. अध्यक्ष श्री. वळवतराव चव्हाण

श्री दंडीमे समवेत महाविद्यालयातील व्हॅलीबॉल खेळाडू

वर्ग प्रतिनिधी समवेत प्राचार्य धर्माधिकारी

शाश्वत जीवन-मूल्य

तुलसीराम
(बी. ए. प्रथम वर्ष)

संपूर्ण दृष्य अत्यंत मनोहर था, हवा के बहनेमें मधुर संगीत था। झरन स्वच्छता से बहता मन को उलहसीत कर रहा था। शीतल हवाके झोंकोसे वृक्ष तन्मय होकर अपनी मस्तीमें झूम रहे थे कुछ ही देर में सूरज अपने प्रतिस्पर्धी बादल को परास्त कर आकाश में छा गया। ऐसे अनुभव वातावरण में मेरे आत्माकी सुप्त पुकार गुंज उठी “अमूल्य जीवन का महत्व जान कर उसका सदुपयोग करना चाहिए। विचारोंमें सहिष्णुता तथा उदारता चाहिए। जीवन के अंतीम सत्यको समझनेका प्रमाणीक प्रयत्न चाहिए। आदर्श जीवन के लिए नितिमय चरित्र की आवश्यकता है।

जीवन गती का दुसरा नाम है। हमें गती-शील होना चाहिए। गतीहीनता का मतलब मृत्यु है आपने दोष या कमजोरी को जानना उन्नती की प्राथमिक अवस्था है। हम जो कार्य हाथ में लें उसी के प्रति प्रयत्नशील रहना चाहिए। इस प्रकार हम अपने विशिष्ट ध्येय को सफलतापूर्वक पा सकेंगे हमें जो यह जीवन मिला है वह अत्यंत मूल्यवान है। जीवन ले मूल्य को जानकर हमें इस जीवन को अच्छे कार्योंके प्रति समर्पित करना चाहिए।

प्रयत्न अत्यंत आवश्यक है। हमें प्रयत्नपूर्वक अपने जीवन अधिक अच्छे स्तर पर लाना चाहिए। इसमें कुसंचितता नहीं होनी चाहिए। अपने भलाई के साथ साथ औरोंकी भलाई की ओर भी ध्यान देना जरूरी है। जो समय के सामर्थ्य से परिचित होते हैं वे समय का कभीभी अपव्यय नहीं करते और जीवन सफलता प्राप्त करते हैं।

कुछही दिनों पूर्व हमारे महाविद्यालय में मैंने एक भाषण दिया जिसका विषय था “वर्तमान विश्व और अखिल मानव कल्याण” इस भाषण में मैंने कहा कि, आज हमने अनेक क्षेत्रोंमें प्रगती की है। हमारी उन्नती निश्चय ही प्रशंसनीय है। लेकिन हम भूलजाते हैं की हमारी यह उन्नती केवल एक तरफा है। वैज्ञानिक क्षेत्रमें, स्थापत्यमें हमने भले ही क्रांतीकारी सफलता प्राप्त की है लेकिन हम भूलजाते हैं की हम आज भी खुद में परिवर्तन नहीं लासके हैं। आजभी हमारे विचार संकुचित हैं, हमें आपसमें प्रेमभावना नहीं है, उच्च निचता की भावनाएं हम अभी नष्ट नहीं करपाए हैं, जातीयता-धर्म अब भी हमारे सर चढ़े हुए हैं, हमें केवल खुद की चिन्ता है औरों की

अभिष्यक्ती

असुविधाओं का खयाल नहीं, बंधुप्रेम नहीं है, अत्यंत महत्व की बात आदमी का चरित्रवान होना है, दूभाग्य की बात है की हमें अपने चारित्र्य के प्रति कोई विश्वास नहीं है, अपनी प्रगती के बावजूद भी हम अतिशयता को स्तीभर भी कम नहीं कर पाए हैं. आज चारों ओर भ्रष्टाचार फैला हुआ है अपनी प्रगती के आधारपर भी हम उसे नष्ट नहीं कर पा रहे हैं यह निश्चय ही दूभाग्यपूर्ण बात है.

सारे विश्वमें भी अजीब सा कसैला वातावरण फैला हुआ है। स्पर्धा की रौ में बह कर कितने ही देश आपस में शत्रूता मोल ले रहे हैं. स्वार्थी वृत्ति ने सारे विश्व को कलंकीत कर दिया है. हर देश दूसरों को नीचा दिखाने पर तुला है. दूसरों को नीचा दिखाने का मौका कोई भी देश नहीं चूकता. दूसरे देशों की प्रगती में बाधा डालने का हर संभव प्रयत्न किया जाता है. अगर सभी देशोंने अपनी स्वार्थी वृत्ति का त्याग किया तो हमारे विश्व का एक नवीनतम आदर्श स्थापित होगा.

हर आदमी को भी प्रयत्न रत रहना चाहिए हर एक के प्रयत्न से ही सब सुखी हो सकेंगे जहातक मेरा सवाल है मैंने निश्चय किया है की मैं यथाशक्ती दूसरों की सहायता करूंगा. मेरे काम में जो भी संघर्ष पैदा होंगे उनसे जूझने के लिए मैं कृत संकल्प हूं. हर आदमी एक नया आदर्श स्थापित कर सकता है. मेरे अकेले से क्या होगा यह सोचना दुर्बलता है—

अकेले से क्या होगा, ये दुर्बल कथन है,

जो मैं चाहूंगा वही हांगा, उसी में जीवन है।

मैं अपने परिश्रम से समाज का षोडासा भी हीत कर पाऊंगा तो मेरे लिए यह अत्यंत सौभाग्यपूर्ण बात रहेगी

जीवन का अंतिम सत्य क्या है इसका हमें विचार करना चाहिए. इसके मननसे हमें जीवन के अलग-अलग पहलूओं के दर्शन होंगे. हमारा जीवन भी उज्ज्वल बनेगा. हमारे उज्ज्वल जीवन की सहायतासे हम निश्चय ही संसार को एक नया रूप प्रदान कर सकेंगे.

६६६

आत्मनेपद

मेरे सपनों का पंछी
पड़ा है, सड़क के किनारे
क्षत-विक्षत
शायद
मेरे आनेकी प्रतिक्षा करता हुआ
मैं अजीब दुविधा में फंसा
सोचता हूँ
जाऊँ या न जाऊँ
लेकिन
मेरी आवश्यकता ही क्या है ?

घरती के लिए व्यर्थ बोझ !
और
भयानक अंधेरे में, सड़क के किनारे
मैं खुद को
क्षत-विक्षत पाता हूँ
मुझे लग रहा है,
शायद—
मेरे सपनों का पंछी
मुझे देख,
मुस्कुरा रहा है !

अनाम

अभिव्यक्ती

सात लघुकथाएँ !

आर. देवीचरण
बी. ए.

‘बोधी’ वृक्ष

एक बौद्ध भिक्षुको बोधीवृक्ष के प्रति असिम आदर था। वह हरदम बोधीवृक्षकी टहनी लगा गमला अपने साथ रखता। वह जहाँभी जाता गमला अपने साथ ही लेजाता। पौधे को अपने पास रखकर ही प्रवचन देता। एक दिन वह पौधा अपने समीप रखकर गौतम बुद्ध के प्रमुख उपदेशों (सत्य, प्रेम, अहिंसा) पर प्रवचन देने लगा। कहींसे एक बकरी हरे पौधे को देख लपक पड़ी और उसने लहलहाती टहनी को उवाड़कर चबाना शुरू किया। बकरी के इस कृत्य को देखकर बौद्ध भिक्षु अपनी साधना, योग्यता, तथा आदर्श भूल कर क्रोध से पागल हो गया। उसन समीप ही पड़ा डंडा उठाया और पूरी ताकत से बकरी के सरमें जमा दिया। उस एक ही घातक वार से बकरीके प्राण पखेरू उड़ गये।

भावी राष्ट्रपती

भविष्य में अपना बेटा क्या बनेगा यह जानने के लिए एक अमरीकन दंपती ने एक कमरे में डॉलर, गेहूँ और बायबल रख दी। उन्होंने सोचा यदी वह डॉलर लेगा तो व्यापारी, गेहूँ लेगा तो किसान और बायबल लेगा तो धर्मोपदेशक बनेगा। बेटा कमरेमें गया। उसने डॉलर उठाया और

जेबमें रख लीया। गेहूँ उठाकर खा गया और बायबल को फर्शपर रखकर उसपर बैठ गया। बेटे की यह हरकत देखकर दंपती भौचक्के रह गये लेकिन थोड़ी ही देर में पती चिल्ला पड़ा “यह आगे चलकर जरूर अमरिकाका राष्ट्रपती बनेगा !”

सदा ‘चार’

एक आदमी एक ऑफिस में पहुँचा। एक क्लर्क के आगे उसने अपनी अर्जी रख दी। क्लर्क ने उस अर्जी की ओर कोई ध्यान नहीं दिया। आदमी समझ गया। उसने बटूवे से एक पांचका नोट निकाला और चूप चाप क्लर्क के आगे रखा दिया। क्लर्क ने पांचका नोट उठाया और उस आदमी को एक रुपिया देने लगा। क्लर्क को रुपिया देते देखा आदमी भौचक्का रह गया। क्लर्क उसके आश्चर्य को भांपकर सहज भाव से बोला ‘बात यह है कि यह ‘सदाचार सप्ताह’ चल रहा है न इसिलिए ‘चार’ ही ले रहा हूँ

झूठा-सच

एक गांव के छोटे से गिरजे में पादरी ने वहाँ बैठे लोगों से कहा, “अगले इतवार को मैं झूठ बोलने-वाले लोगों के बारे में अपना प्रवचन आपके सामने पेश करूँगा। उससे पहले मैं चाहता हूँ की आप सेंट मार्क

के सत्रहवें अध्याय को पढ़ कर आये. ,,

अगले इतवार को लोग जब बड़ी उत्सुकतासे गिरजे में गये तो पादरी ने कहा, " जिन्होंने सत्रहवां अध्याय पढ़ा है, वे कृपया अपने हाथ उपर उठाये "

सभी के हाथ उपर उठ गये

पादरी ने देखा तो मुस्करा कर कहा, "सेंट मार्क में सिर्फ बोलह अध्याय ही है सो अब मैं झूठ बोलने वाले व्यक्तियों के बारे में अपना प्रवचन शुरू करता हू. "

इमानदार मंत्री !

'ब' ब' फ' बड़े गहरे मित्र थे। हरदम साथ ही रहते. दोनों मिलकर तरह तरह के धंदे किये तथा बहुतसा धन इन इकठ्ठा किया कुछ दिनोबाद उन्हें प्रसिद्धी पाने को लालसा हुई और दोनों राजनीती में घूंस गए। दोनों भी किसी तरह मंत्री बन गए मंत्री बननेके बाद उन्हें लगा की उन्हें गौरव प्रदान करनेवाली कोई किताब चाहिए

ब थोडासा आलसी था. उसने एक लेखक को धन दिया तथा अपना चरित्र लिखने का कॉन्ट्रैक्ट दिया दिया. फ ने आत्मचरित्र लिखने का निश्चय किया. आत्मचरित्र लिखते समय गलतीसे कुछ कुछ जगह वह इमानदार बन गया था फलस्वरूप उसके आत्म चरित्र में कहीं कहीं सच्चाई उभरकर आयी

कुछ दिनोबाद दोनों कितने प्रकाशित हुअी. प्रकाशन के दूसरे ही दिन लोगों ने ब की प्रशंसा की उसका जूलूस निकाला पर उधर बेचारा फ जेल की कोठरी में बैठा रो रहा था.

पुरस्कार

एक शहर में नए नए आए एक इन्स्पेक्टर ने एक व्यापारी के गोदामपर छापे मारने का निश्चय किया. उसके सहकर्मियों ने बहुत समझाया पर वह अपने निश्चय पर अडिग रहा अपनी योजनानुसार उसने छापे मार कर बहुत सा अनाज जन्त करलिया। यह खबर अखबारों में प्रकाशित हुई, नागरिकोंने भी इन्स्पेक्टर की भूरी-भूरी प्रशंसा की.

अज्ञिव्यक्ती

दूसरे दिन इन्स्पेक्टर डी. आय. जी. साहब की बुलावा आया. इन्स्पेक्टर समझ गया कि साहब उसे शाबासी देने ही बुला रहे हैं. वह खुशी खुशी साहब के पास गया. साहब ने बिना कुछ कहे उसे एक लिफाफा थमा दिया. इन्स्पेक्टर की आँखें चमक उठी उसने उत्सुकतासे लिफाफा फाड़ डाला और अन्दर का कागज निकालकर पढ़ने लगा. पढ़ने के बाद उसकी आँखों में एक गहरी उदासी छा गई वह कागज उसके ट्रांसफर का ऑर्डर था !

अनर्थ !

एक प्रसिद्ध कवी के भक्त मास्टर स्वर्ण सिंघर गए. कवी साहब वहां उनके पहले ही पहुंच चुके थे नश्वर शरीर छोड़ने के बाद उनकी आत्मा आकाश में आकर स्थिर हो गई. वहां पर और भी आत्माएँ थी. मास्टर जी ने कौतुहल से एक आत्मासे पूछा.- " क्या सब यही रहते है ?

" नहीं ! यह सी क्लास है. क्वालीफाइड आत्माएँ ए तथा बी क्लास में रहती हैं. ' वह आत्मा बोली.

मास्टर जी के मन में अपने प्रिय कवी आत्मासे मिलने की इच्छा हुअी. पूछनेपर पता चला की कवी साहब बी क्लास में रहते हैं. जो बहुत उधर था. फिर भी उन्होंने पुछा-

" क्या वे इधर कभी नहीं आते ? "

दूसरी आत्मा बोली " सी क्लास की आत्माएँ बी में नहीं जा सकती पर बी की आत्माएँ स्वेच्छा से सी में आ सकती हैं. आपके वह कवी महाशय कुछ वर्ष पूर्व कभी कभी यहां आया करते तर उन्होंने आना छोड़ दिया है "

" क्यों ! क्या कारण है. ? " मास्टर जी उत्सुकतासे बोले.

" बात यह है की पिछली बार जब वे यहां आये थे तो यहां आए एक नए प्रोफेसर ने उन्हें उन्ही की कवीता का अर्थ समझाया, तभी से उन्होंने यहां आना छोड़ दिया है !

धर्म निरपेक्षता और हम

तुपदाले माधव प.
पी. यू. सी (कला)

अपने देश की सरकार अपने देश की उन्नति करने के लिये प्रयत्नरत है। उन्होंने बहुत-सारे काम अपने देश की भलाई के लिये किये। फिर भी अपनी सरकार 'जातियता' नहीं मिटा पाई है। 'जातियता' ने सारे देश को खोखला कर दिया है।

अपने देश की सरकार इस अस्पृश्यता को बहुत सावधानी से दूर करना चाहती है।

जिस तरह निःशस्त्र सिपाही अपने शत्रुसे लोहा लेने के लिये जा रहा है। मगर शत्रु सशस्त्र है। इसलिये शत्रुने उसे खत्म किया।

अगर निव मजबूत हो तो इमारत बनी रहती है।

कोई पुरुष अपने बल से पहाड़ पर चढ़ रहा था। लेकिन उसे किसकाभी सहारा नहीं था। इसलिये वह आदमी पांव फिसलकर गिर पड़ा।

इन उदाहरणोंका मतलब एकही है।

आदमी] या कोईभी व्यक्ति हो उसे किसीकातो सहारा लेना बहुत जरूरी है।

जिस तरह निःशस्त्र रहकर भी अपने दुष्मन को मारने की इच्छा रखनेवाला खुद ही मर गया।

उसी तरह जिस इमारत की निव पक्की न हो वह इमारत कभी भी गिर जाती है।

जिस तरह बगैर सहारे के पर्वत पर चढ़नेवाला आदमी पांव फिसलकर गिर पड़ा।

उसी तरह अपने देश की सरकार जातियता हटाने के लिए कोशिश कर रही है। मगर उस आदमी की तरह उसका पांव फिसल रहा है। उसका परिणाम यह है कि, जातियता नष्ट होनेके बजाय वह बढ़ती ही जा रही है।

अपने देश में हजारों सालोंसे अनेक जातीयों है। इसको दूर करना जितना कठिन है। उतनाही यह आसान है।

आसानी का उदाहरण :- बहुत दिनों पहले की बात है एक गरीब था। उसे दो बच्चे और एक औरत थी। यह पति-पत्नी हरिजन थे। इसलिये उच्च जातीके लोग उसकी छाया तक अपने शरीर पर नहीं पड़ने देते थे। एक दिन यह दोनों पति-पत्नी अपने गांव के नजदिक के नदी को गये। नदी में बाढ़ आयी थी। इसी कारण पति-पत्नी दुसरे किनारे नहीं पहुंच सकते थे। नदी के उस पार एक बड़ा भारी जंमल था।

वे उम जंगलसे कन्दमूल लाकर अपना जीवन गुजारते थे। उस दिन वह पार न जा सके। पति-पत्नी चिंतीत अवस्था में वहाँपर कुछ देर बैठ गये। थोड़ी देर के बाद उसपर एक नाव आयी। पति ने नाववालेसे पूछा, “भाई मैं भूखा हूँ मेरी पत्नी भी भूखी है। मेरे बच्चे भूखे हैं। इसलिये मुझे नदीके उसपार छोड़ दो मैं अपने और बालबच्चे के लिये कुछ फल लाता हूँ। नाविक को दया आयी उसने उस आदमीको उसपार छोड़ दिया। एक उच्च जातिके आदमिने यह देखकर राजाको बताया, राजाने गांवमें ढिंढोरा पिटवाया” जो कोई उस नाव में बैठेगा उसे हमारे जातीमेंसे निकलवा दिया जायेगा” ढिंढोरा पिटनेके बाद उस नाव में कोई भी व्यक्ति नहीं बैठा करता। जब यह बात पंडितजीके ध्यान में आयी कि, हम हरिजन बैठे हुये नाव में नहीं बैठते तो हमे उन्होने काम करके पैदा किया हुआ अनाज खाने का क्या हक्क है?

पंडितजी राजाके पास गये और उन्होने राजासे पूछा, “राजन आपने उस ब्रेचारे गरब के नाव में लोगोको बैठनेसे क्यों रोक दिया?” तब राजाने उसको अगना विचार बताया। तब पंडितजी बोले, “आप अगर उनको छुश्री हुआ नाव में नहीं बैठते तो आप उन्होने पैदा किया हुआ अनाज क्यों खाते? क्या इसका उत्तर मुझे मिल सकेगा? पंडितजीकी बात राजा समझ गया। उसने ढिंढोरा पिटवाया कि, गांव में सब लोग भाई-भाई की तरह ही रहेंगे।

इस तरह पंडितजीने अपने दिमाग से अपने राज्य में आसानिसे जातीयता वाद नष्ट किया।

जिस तरह आसानिका का उदाहरण है। उसी तरह निचे दिया हुआ उदाहरण कठिनाई का उदाहरण है।

एक राज्य में श्रेष्ठ जातीके राजा का राज्य था। वह बहुतही कट्टर जातीयतावादी था। जब

उस राजाकी मृत्यु हुई तब उस राजाके सिंहासनके लिये लोग झगड़ने लगे। राजाकी कोई संतान नहीं थी। इसलिये वहाँ लोगोमें झगड़े होनेलगे। उतनेमें एक हरिजन जातीका शक्तीशाली आदमीने अपने देश का राजा बननेका स्वप्न देखकर वह सबके झगड़का लाभ उठाकर राजा बनगया। राजा बननेकेबाद वह अपने जातीके लोगोको अच्छे अच्छे पद देने लगा। सेना में भी उसीके जातीके लोग ज्यादा थे। उसने हरिजनोको अधिक सुविधाएँ दी। बादमें उसने कहा कि, “अपने राज्य में जातीभेद नहीं होना चाहिए। मगर लोग सुनते नहीं थे। उसने बहुत से लोगोपर अपना प्रभुत्व जताकर उसने अपने जाती को और अस्पृश्यता नष्ट करकर समानता प्रस्थापित करना चाहा। मगर यह उसके लिये कठिन था। क्यों कि उसने अपने जातीवालोको ज्यादातर सुविधाएँ दी थी। इसी कारण उसे जातीयता को दबाकर दूर नहीं कर सका। उलटी उसकी जाती कि संख्या बढ़तीही गयी। वह राजा अपना प्रभुत्व जताकर भी समानता प्रस्थापित नहीं कर पाया।

इसीतरह, अस्पृश्यता और जातीयता नष्ट करना जितना आसान काम है उतनाही कठिन काम है। यह उपरवाले उदाहरण से स्पष्ट होता है।

इसी तरह अपनी सरकार भी जातीयतावाद नष्ट करना चाहती है। मगर उसका पांव फिसला जा रहा है।

अपना देश शांति प्रिय है और साथमें गरीब भी। इस कारण अपना देश कुछ नहीं कर सका। लेकिन जातीयता के बारेमें ऐसा क्यों करता है। यह मेरे समझमें नहीं आता। हमारे देश में अनेक जातीयाँ हैं। उस सब पर नियंत्रण करना अथवा उनका लोभ से मन आकर्षित करना यह साधारण बात नहीं है। और उसके साथ ही अपना देश आकाल में फस गया है इसमें बहोत सारे गरीब भी अपने देश में हैं।

अपने देश में समानता प्रस्थापित करनेके लिये । भारत सरकार सिर्फ गरीब और अमीर यह दो भेद रखे । अगर गरीब अमीर का भेद रहे तो गरीब को शिक्षा प्राप्त होगी, नोकरी भी मिलेगी । आराम से वे अपना जिवन बिता सकेंगे । अमीर अपने पास कि संपत्ति पर खेती करेंगे, व्यापार करेंगे और वे भी बड़ी प्रसन्नतासे अपनी जिंदगी बिता सकेंगे । गरीब को साह्यता मिलने के कारण वह शिक्षा प्राप्त कर सकेगा । जिसके कारण उसका भविष्य उज्ज्वल

होगा ।

मेरे विचार से भारत सरकार को जातीभेद नहीं मानना चाहिए साथमे सरकारको गरीब और श्रीमंत यह दो भेद मानकर अपना राज्य कारभार करना चाहिए ।

सरकार की यही नीति रड़ी तो भारत भविष्य में जरूर और अधिक प्रगती कर पाएँगा । ऐसा मेरा विश्वास है ।

आज चाँद उदास है !

आर देविचरण
बी. ए.

पेड़ चूपचाप खड़े हैं
शायद
हवा की मौत हो चुकी हैं ।
सूरज भी, थका हारा
ढलता जा रहा है ।
चारों ओर कोई आवाज नहीं
सारी सृष्टी ही
चेतना हीन होगई है ।
फिर भी,
एक नन्हा सा . . . हरा भरा पौधा
खुश नजर आता है ।
अपनी मस्ती में वह

झूम रहा है
सृष्टी की इस भयानक स्तब्धता से
अनभिज्ञ !
सहसा चाँद निकला
उसने पौधे की ओर देख कर
एक क्षीण मुस्कराहट बिखेर दी
चांदने अपनी क्षीण रोशनीसे
भयावह अंधेरे को भगाने की
व्यर्थ कोशिश की
और वह हार गया ।
पौधा . . . उस भयाने अंधकार में
न जाने कहां गुम हुआ ?
आज चाँद उदास है !

अभिष्यक्ती

मील का पत्थर : इंडिपैक्स ' ७३

बजरंगसिंह गौर

इस युग में बच्चों के लिए खेल-खेल में सबसे अधिक ज्ञान जूटानेवाला कोई शौक या कोई अभिरुची ही सकती है तो वह है डाक टिकट संग्रह. पर आप इसे चाहे अभिरुचियोंका राजा कहें या राजाओं-रईसों की अभिरुचि. डाक टिकट संग्रह एक कला है, सनक है और उससे बढ़कर एक व्यवसाय है.

पहली डाक टिकट संग्रहकर्ता एक स्त्री थी जिसने १८४१ में लन्दन टाइम्स में हजारों कि तादाद में डाक टिकट खरीदने के लिए विज्ञापन दिया. पर बड़ी मुश्किल से वह केवल १६०० टिकट ही जूटा पाइ. सबसे मजेदार बात तो यह है कि उसे ये डाक टिकट अपने शयन कक्ष की दीवारों पर भित्तिचित्र के रूप में चिपकाने के लिए चाहिए थे, उसे इस बात से कोई सरोकार नहीं था कि वे टिकट इंग्लैंड के हों या और किसी देश के. भारत में भी ऐसे अनेक संग्रहकर्ता हैं जो डाक टिकटोपर हजारों रूपए व्यय करते हैं.

विश्वका पहला डाक टिकट इंग्लैंड में रोलैंड हिल ने निकाला था, १८४० में निकले

इस डाक टिकट को 'विक्टोरिया पेनीज' के नाम से जाना जाता है. उस समय न तो इसके चारों ओर अर्ध छिद्रात्मक कोने थे और न ही टिकट पर इंग्लैंड का नाम छपा था. भारत में पहला डाक टिकट, 'सिध डाक' १८५२ में बार्टल फ्रेरे ने जारी किया. १८५४ में कलकत्ता से देशभर के उपयोग के लिए बड़े पैमाने पर डाक टिकट निकलने लगे. भारत में इनका इतिहास विचित्र ही है. यहां पर प्रत्येक प्रान्त के अपने-अपने डाक टिकट हूआ करते. पर स्वतंत्रता के बाद राज्य के अलग-अलग टिकटों का प्रचलन बंद कर दिया गया, कुछ समय पूर्व कई डाक-टिकट संग्रहकर्ताओंने मांग की कि ये अधिकार राज्यों को नये सिरे से फिर सुपुर्द किए जाए. आपसी होड में भारतीय टिकटों का कुछ तो स्तर बढ़ेगा ही.

भारत में डाक-टिकट की स्थिति विचित्र है. यहां एक ओर तो डाक टिकटों में दिलचस्पी रखने वालों की कोई कमी नहीं है (डी. एन. जतिषा, जाल कूपर, के. एदुलजी, एडना डायस जैसे अंतराष्ट्रीय मानदंड स्थापित करने वाले भारतीय नाम) पर दूसरी तरफ सरकार डाक टिकटों के

तकनीकी विकास, सुन्दरता, डिजाइन और विषय की विभिन्नता जैसी जरूरी बातों पर बिल्कुल ध्यान नहीं दे रही है। हर साल जारी होने वाले डाक टिकटों पर या तो चेहरों नेताओं की आकृतियाँ ही होती हैं। एक मशहूर डाक विशेषज्ञ के अनुसार यदी भारत की सांस्कृतिक, कलात्मक और प्राकृतिक धातियों पर डाक टिकट निकाले जाएँ तो सरकार को एक तो इनके निकालने से सीधे विदेशी मुद्रा काफी मिलेगी ही, दूसरे पर्यटकों के लिए ये भारत के सार्थक विज्ञापन साबित होंगे।

सरकार की ओर से डाक टिकटों को सुन्दर बनाने के लिए इधर कई कोशिशें हुईं पर अक्सर शाही कि प्राक्रिया में नतीजे अच्छे नहीं निकल पाए। एक बात निश्चित है, डाक टिकटों के क्षेत्र में भारत पिछड़ा हुआ है।

डाक-टिकटों क्षेत्र में सरकार ने 'इंडिपेंक्स' के रूप में जो कदम उठाया वह निश्चय ही प्रशंसा के योग्य है देश-विदेश डाक टिकट संग्रहकर्ताओं का तिथि 'इंडिपेंक्स' ७३ दिल्ली में लगा।

नई दिल्ली के हॉल ऑफ नेशनस में यह प्रदर्शनी १४ से २३ नवंबर तक लगी रही, उत्कृष्ट प्रदर्शित डाक टिकटों के लिए ४०० से अधिक सोने, चांदी और कांसे के पदक इनाम दिए गए। इसके अलावा क्लास ऑफ ऑनर में सर्व श्रेष्ठ पुरस्कार स्व. जाल कुपर की याद में इपायर ऑफ इंडिया फिलातली सोसाइटी की ओर से भेंट किया गया एक विशालकाय चांदी का कटोरा, 'ग्रैंड प्री एवार्ड' के रूप में दिया गया।

प्रदर्शनी में १२५ देशों ने अपने पुराने और नए चुनिंदा डाक टिकटों को रखा। इन देशों में ब्रिटेन, फ्रान्स, रूस, डेनमार्क, मॉरीशस, गुयाना, बहामा, ऑस्ट्रेलिया और न्यूजीलैंड प्रमुख थे।

प्रदर्शनी को तीन खंडों में विभाजित किया गया। कोर्ट ऑफ ऑनर: इसमें इंग्लैंड के बेजोड शाही संग्रह को रखा गया। क्लास ऑफ ऑनर: इसमें विश्व के प्रसिद्ध संग्रहकर्ताओं के डाक-टिकट प्रदर्शित किये गये। और प्रतिस्पर्धा का खंड, जिसमें ३५०० फ्रेम ४५१ संग्रहकर्ताओं के लिए रखे गए ये फ्रेम टिकटों को प्रदर्शित करने के लिए विशेष रूप से तैयार बोर्ड के आकार के बन ए गए थे।

'इंडिपेंक्स' ७३ के उद्घाटन के दिन १४ नवंबर को एक स्मारिका जारी की गयी इसमें फिलातली से संबंधित लेख, शोधरपट्टे वगैरह संकलित हैं। स्मारिकामें विदेश के प्रमुख संग्रहकों के अनुभव और कुछ दुर्लभ डाक टिकटों की अनुकृतियाँ भी शामिल हैं।

वैसे टिकटों के अध्ययन के लिए अनेक साधन हैं लेकिन इन सबसे अधिक रोचक और जानकारीपूर्ण टिकट अध्ययन सभ्य हुआ दिल्ली के 'इंडिपेंक्स' ७३ में। यहां पर अंतर्राष्ट्रीय ख्यातिप्राप्त और स्वर्णपदक विजेता संग्रहकों जैसे बी पास्ती (इटली) समद खूर्शीद (इरान) लड चेरुरा (स्पेन) तथा जी रेयान (इंग्लैंड) आदी ने अपने संग्रह प्रदर्शित किये। इसके अलावा इंग्लैंड का प्रदर्शित शाही संग्रह दुनिया में बेजोड है डाक टिकटों में रुची रखने वालों के लिए यह एक सुवर्ण अवसर सिद्ध हुआ।

भारतीय फिलातली के क्षेत्र में 'इंडिपेंक्स' एक शानदार उपलब्धी सिद्ध हुआ है। 'इंडिपेंक्स' ७३ से भारतीय फिलातली का नया युग शुरू हुआ है 'इंडिपेंक्स' की सफलता देखते हुए, फिलातली के क्षेत्र में 'इंडिपेंक्स' ७३ को मील का पत्थर कहना अनुचित नहीं होगा।

* * *

डेढ़ वर्ष के भीतर ही रहमत मियां सब-कुछ गंवा बैठे. जो चार लोग खुशी खुशी दावतो में शरीक होते थे अब उससे कतराने लगे. फाके होने की नौबत आ पहुँची. रहमत बहूत परेशान हुवा. वह अपने बड़े भाई के पास भी गया लेकिन बड़े भाई ने टरका दिया. उनके काम ढूँढ़ने की कोशिश भी की लेकिन किसीने उसे कोई काम भी नहीं दिया.

परेशान होकर रहमत अपनी बीबी को लेकर अपने चाचा हसनखा के पास हैद्राबाद चला गया. चाचा उसकी समस्या किसी न किसी तरह सुलझा लेंगे इसका उम्मेद विश्वस था. हांलाकी हसन खा की स्थिती भी साधारण थी. वे एक प्रायवेट स्कूल में अध्यापक थे. हसन खा ने रहमत को नौकरी दिलवाने की बहुत कोशिश की पर उन्हें सफलता नहीं मिली थक हार कर वे चूप हो गए. रहमत वहीं पड़ा रहा हसन खा बहुत परेशान थे पर वे कुछभी नहीं कह पाते थे. रहमत को उनकी असुविधाका ज्ञान था पर वह मजबूर था चाची कभी कभी ताने दिया करनी वह सब चुपचाप सुनता रहता.

एकबार हसन खा कुछ काम की वजह से देगलूर गये. वहां से लौटने के बाद उन्होंने रहमत को खबर दी की, देगलूर में विश्वनाथ काले नामका तहसिलदार तबादला हो कर आया है विश्वनाथ काले कलेक्टर सहाब के जमाने में एक साधारण सा क्लर्क था. उसपर कलेक्टर सहाब के अहसान भी थे. हसन खा को विश्वास था की, विश्वनाथ काले रहमत की जरूर मदद करेगा. रहमत को भी विश्वास हो चला की कलेक्टर साहब के अहसानो तले दबा काले उसे पूरी मदद करेगा. बीबी को छोड़कर वह अकेला देगलूर चला गया.

देगलूर पहुँचने के बाद वह पूछते-पूछते तहसिलदार साहब के घर गया. संयोग से तहसिलदार

साहब घरमें ही मौजूद थे. काले साहब को देखते ही रहमत फटक पड़ा. काले साहब ने रहमत को पहचान तो लिया पर उसके रोने का कारण न समझ पाने के कारण बौखला गये. किसी तरह उन्होंने रहमत को चूप कराया. रहमत ने अपनी सारी राम कहानी सुनादी और कुछ मदद करने की याचना करने लगा. रहमत को देखकर काले साहब को कलक्टर साहब याद आगए. कलक्टर साहब के अहसानो को चुकाने का यही मौका है ऐसा उन्होंने सोचा रहमत को ठहरने के लिए उन्होंने एक कमरा दिया और उसे भोजन कर विश्राम करने के लिए कहा और ऑफिस चले गए. इधर रहमत मियां ने बड़ी तशियन से खाना खाया और लंबी तानकर सो गए.

शामको ऑफिस से लौटने के बाद काले साहब ने रहमत से पूछा — “भाई रहमत तुम क्या करना चाहते हो ?”

चाचाजी मैं मास्टरी करना चाहता हूँ, क्योंकि और कोई भी काम मुझे नहीं आता. ” रहमत ने कहा.

“अरे भई ! तुम तो मिके चार दरजे ही पढे हो. तुम्हे मास्टरी कहाँसे मिलेगी. मास्टरी के लिए कम से कम मिडल पाम होना चाहिए.” काले साहब परेशान हो कर बोले.

“लेकिन चाचाजी मुझे कोई काम भी तो नहीं आता है न. ” रहमत निराशा से बोला.

रहमत की बात सुन कर काले साहब सोंच में पड़ गए उन्होंने काफी सोंच विचार किया लेकिन कोई हल नहीं निकला. उकता कर उन्होंने रहमत से कहा, “रहमत मियां फिलहाल तो कुछ मुझता नहीं है. तुम ऐसा करो, जब तक समस्याका हल नहीं मिल जाता तूम मेरे पास रहा चिन्ता की बात नहीं है.”

रहमत ने काले साहब की बात खुशीसे कुबुल करली. काले साहब के यहां पड़े पड़े वह

रोटीयाँ तोड़ता रहता और दिन भर गांव में घूमता रहता या अपने कमरे में पड़ा रहता।

काले साहबने कुछ प्रायवेट स्कूलों में कोशिश की पर वहाँ के हेडमास्टरोंने असमर्थता प्रकट की केवल चौथी कक्षा पास व्यक्ती को वे कहांसे नौकरी पर रख सकते, रहमत को आये हुए लगभग एक माह हो गया पर कोई हल नहीं निकला।

संयोग से कुछ ही दिनोंबाद एज्यूकेशन अकसर महंमद हुसेन साहब देगलूर पधारे, महंमद हुसेन साहब काले साहब के सहपाठी रह चुके थे, काले साहब से मिलकर वह बहुत खुश हुए, न जाने कितने दिनोंबाद दो दोस्त मिले थे, एक दिन काले साहब हुसेन साहब के साथ बैठकर बातें कर रहे थे उन्हें अचानक रहमत की याद आयी, उन्होंने सोचा की हुसेन साहब इनका हल कुछ निकालेंगे ही, वे बोले, “यार हुसेन अपना एक काम है, ...”

“क्यू भई ! क्या काम है ? कह दें अभी कर देते हैं, ” हुसेन साहब ने सहज भाव से कहा,

हुसेन साहब का उत्तर सुन कर काले साहब ने रहमत की कशानी उन्हें मुन दी और कुछ करने के लिए कहा हुसेन साहब कुछ देर चुप बैठे फिर परेशान लहजे में बोले, “यार ! यह आदमी केवल चार बजें पास हुआ है, जरा मुश्किल ही है, ...”

“बात यह है कि, उसके पिता के मुझपर बड़े अहसान हैं, वेचारे बड़ें ही अच्छे आदमी थे, रहमत की मदद कर के मुझे भी कुछ शांती मिलेगी और कलेक्टर साहब की आत्मा को भी “काले साहब भावुक होकर बोले,

“ठीक है कल सबेरे दस बजे रहमत मियाँ को लेकर सिधे सरकारी स्कूल जाजाओ, मैं कुछ न कुछ

बंदोबस्त कर ही लूंगा ” हुसेन साहब अश्वस्त भाव से बोले,

हुसेन साहब के आश्वामन से काले साहब को राहत मिली, दूसरे दिन काले साहब रहमत को लेकर स्कूल पहुँचे, वहाँ हुसेन साहब पहले मेडा मौजूद थे, उन्होंने काले साहब का स्वागत किया, रहमत मियाँने बड़ी ही नम्रतासे हुसेन साहब को सलाम कीया, हुसेन साहब ने अपने हाथों से रहमतको आईडेंटिमेंट लेटर दिया, रहमत को मास्टर बना दिया गया, रहमत को वहीपर छोडकर काले साहब व हुसेन साहब डाक बगले की ओर निकल पडे,

काले साहब का आश्चर्य हो रहा था की रहमत को किसी तरह एडजस्ट किया गया, उनसे रहमतही गया और उन्होंने हुसेन साहब से पूछा, ‘म्याँ हुसेन ! समय में नहीं आता कि रहमत को वहाँ किम तरह खपाया ? उमे तो कुछभी नहीं आता, वह क्या खाक पढाएगा ? “हुसेन साहब ने मुस्कुरा कर जवाब दिया, “रहमत को खेल का मास्टर बनाया है, सारे क्लासोंको वही खेल खिलाएगा, किसिको पढाने का कोई मवाल ही नहीं ! और दोनो दोस्त कहकहे लगाने लगे ...”

अमर प्रेम

देगावकर लक्ष्मण परमेश्वर
बी. ए. प्रथम वर्ष

'मनोज, तुमने ये भी सोचा है, तुम कहा हो? तुम्हारे माता पिता, तुम्हारा घर-बार क्या नीता उसे पसंद करेगी?

'बह तो ठिक है अक्षय लेकिन

'लेकिन क्या ?

'न जाने मुझे क्यों विश्वास है अक्षय, कि नीता मेरी जिन्दगीमें एक बार जरूर आएगी। तोहें मालुम है अक्षय, मैं दैववादी हूँ। और तुम्हें भी मालुम है कि मेरा प्यार अंतिम और कितना शुद्ध है। मैं कितना दिल जानसे नीता को चाहता हूँ। पत्थरके भगवान की पुजा करनेमें वह पत्थर भी प्रकट होकर दर्शन दे देता तुम्हें क्या एक इन्सान एक इन्सान के हृदय का पुकार नहीं सुन सकता?

'यही तो मुश्किल है अक्षय। यह कलयुग है और कलयुग में कौन सच्चा, कौन झुठ, कौन इन्सान कौन देवता ये तेरे सिवा दुनिया में मैं भी नहीं मानता। मानता था, लेकिन अब नहीं जिन्दगीमें मैंने भी ठोकरें खाई हैं। जी के चढ़ाव उतार को भली भांती समझ चुका हूँ

प्यार करना कोई पाप नहीं, यह मैं भी जानता हूँ। लेकिन इस दुनियामें ऐसे बिना सब झुठ हैं, प्यार की हद अब वासना तक ही रह गई है।

'तुमने, तुम्हारे बारेमें कभी सोचा है? तुम्हारी पहली जिन्दगी क्या थी? पढ़ाई के बारेमें क्या सोचा है। तुम्हारे माँ बापने कैसे कैसे सपने देखे हैं। क्या उनके अरमानों की तुम जरा भी पूर्वा नहीं करते? अक्षय आबंग व आकर समझा रहा था।

'तो मैं क्या करूँ अक्षय? अब तुम ही मुझे रास्ता बताओ। मैं वो सचमुच प्यारमें ज़धा हो गया हूँ। मैं नीता को भूला ता नहीं सकता, लेकिन नीता मेरी मंजिल भी तो नहीं है। मेरी मंजिल तो कुछ और है। जिन्दगी में कांटोसे भरे राह पर मेरे माँ बाप चले हैं। आजतक मुझे पढ़ानेमें उनको कितनी तकलीफ़ उठानी पड़ी वो तो वही जानते हैं। मुझे उनके रास्तेसे कांटे चुन कर उनका बाकी जी सुखी करना है। अक्षय की यादने मनोज को वास्तविकता से परिचित कराया। अक्षय और मनोज एक ही कक्षा में पढ़ते थे। दोनों की गहरी दोस्ती थी।

'मनोज, अक्षय को बस - स्टैण्डतक छोड़कर आया और सामान उठाकर सीधा रेलवे स्टेशन गया। गाड़ी प्लैटफार्म पर खड़ी थी। टिकट ले कर मनोज एक डिब्बेमें जाकर बैठ गया। गाड़ी का सिग्नल हुआ गाड़ी गुरु हुई। इतनेमें एक औरत हाँकती हुई डिब्बेमें आयी। उसके पीछे एक लड़की थी। अंधेरा होने के कारण उस लड़कीका मूह दिखाई नहीं दे रहा था

लडकी दरवाजा पकड़कर ऊपर चढ़नेकी कोशिश में थी। गाड़ी तेज हो गई थी। लडकी चिल्लाई। मनोज ने उसका हात पकड़ लिया। लडकी गिरने गिरत बच गई। उसके पाँव की थंडी चोट आई थी और उसमेंसे खून बहर रहा था। मनोज ने अपना कमाल उसके पाँव पर बांध दिया उसने लडकी के मुँह की ओर देखा तो देखता हुआ रह गया। वह नीता ही थी, मनोज के चंद्रय मंदिर की देवी नीता, बड़ी शर्मिली, चंचल नाना उसने पलकें झुकाकर आँखोंसेही मनोज का झूकता अंदा दिया।

नीता कि माँ जल्दीही सो गई बिबेमें और कोई भाथी न था। चारों ओर सन्नाटा छाया हुआ था। सिर्फ गाड़ी की खटावट सुनाई दे रही थी। दोनों ने दुसरे के तरफ देखा, तबरोमे नजर मिली नीता भी पलकें लज्जामें झुका गयी। मंगम-रंगर जैसा गोरु रंग, चांद जैसा दुधिया मूत निल कमल जैसा काली कजरारी बड़ी-बड़ी आँखें और ओठ ऐसे कि गुलाब भी शरमा जाए। लंबे लंबे बाल जेमे सावन की काली छटा। बात करनेका अपना अलग ढंग। कितनी खूबसूरत कितना प्यारी। कितनी हसीन शबनम जैसी नाजुक थी वह। मनोज अपने आपको भूल गया और उसने एका एक नीता का हाथ अपने हाथोंमें ले लिया। नीता घबरा गई और धीरेमें अपना हाथ छुड़ा लिया।

एक पल पहले दोनों कितने दूर थे। और एक ही पल में मनोज — नीता कितने करीब आ गए। दोनों चुप थे लेकिन वे कहना चाहते थे दिल की धड़कने कह रही थी।

आप कहाँ जा रहे हैं ? नीता बोली।

‘मैं तो अपने पीताजी से मिलने जा रही हूँ।’

‘आपको किसने बताया ? नीता

बनाने की क्या जरूरत ? मेरे दिलने येने कोशिश की और तकदीर ने साथ दिया तो सब पता चल गया।

गाड़ी परतूर स्टेशन रुक गई। नीता सामान लेकर चली गई।

नीता . . . मनोज का यह राज छुपा नहीं रहा। नीता के पीताजी के कानों तक बान चली गई। पीताजी ने नीता की शादी २१ मार्च को नय कर दी। नीता कर भी क्या सकती थी। पीताजी के मर्जी के लिए, खानदान की इज्जत के लिए एक प्रेमी मन के प्रेम की कुरबानी चढाई जा रही थी। नीता अब मनोज की हो गई थी। के बिना रहना, नीता के लिए जलबिन मछली जैसा था। वह मनोज की याद में खोई रहती नीता के याद आई मनोज की भोली भाली सुरत, भावुक स्वभाव, नीता की यादें बीती यादों का दोहराने लगी।

मनोज नीता को देखता ही रहता है।

आप मुझे ऐसा क्यों देख रहे हो ?

जैसे पहले कभी देखा ही नहीं हो ? मनोज करा सोच रहे हो ? मैं। मैं सोच रहा था; कहीं मैं सपना तो नहीं देख रहा अगर यह सपना नहीं, मचमुच नीता है तो मेरे जैसा खुसनसिब मैं ही हूँ।

‘आप कुछ कहना चाहते थे ?

‘कहना तो बहुत चाहता था लेकिन दिलकी बातें जुबानपर नहीं आती। क्या कहूँ नीता . . . मैं तुमसे प्यार करता हूँ . . . बहुत प्यार करता हूँ नीता घबराकर मनोज के गले लिपट गई मनोज यह आकाशवाणी थी इन दोनों प्रेमीयोका प्यार अटूट गहरा बनाना चाहती थी।

कुछ पल के लिए दोनों ऐसी दुनियामें खोगये, जहाँ मनोज . . . नीता और प्रेम के सीवा कुछ नहीं था। बस प्यार था। कितना सुख था समय था वह कितनी हसीन दुनिया थी वह वहाँसे वापस आना मुश्किल था।

नौकरानी की आवाजसे नीता की तोड़ दी आँसु पोंछकर साहस रोककर, एक चिट्ठी मनोज को नौकरानी के हाथ भेज दी।

नीता की चिठ्ठी देखकर, मनोज खुष हो

सुरकुंठलाबार विद्वनाथ वर्ग प्र.
पी. यु सी. (कला)

नागेंद्र देशमुख वर्ग प्र.
पी. यु सी. (कला)

रामलू चितलवार संपादक इंग्रजी विभाग
पी. यु सी. (कला)

माननीय कुलगुरु नाथ यांना पुष्पहार अर्पण करीत असताना लक्ष्मण देगांवकर

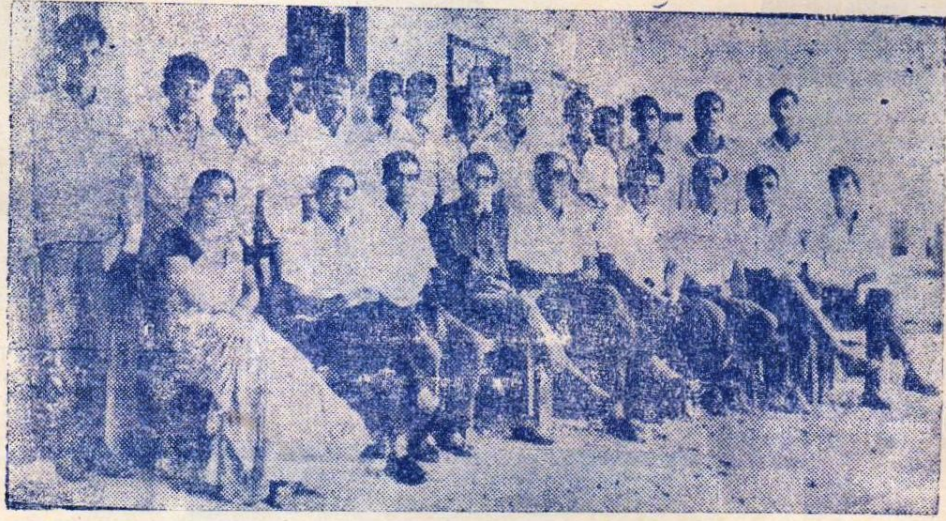
सज्जाद हुसेन संपादक उर्दू विभाग
बी. ए. (प्रथम वर्ष)

गोविंदवार लक्ष्मण वर्ग प्र.
बी. ए. (तृतीय)

गणपत देगांवकर वर्ग प्र.
पी. यु सी. (वाणिज्य)

डॉ. यू. म. पठाग, एम. ए. च्या विद्यार्थी समवेत.

एन. सी. सी. विद्यार्थी १९७३-७४

Mother

By- Mulla Husan Firdaus.

Someone asked Kabirji whethere he would pray god first or his mother, Kabirji replied that he would pray his mother first because she taught him the name of God; and so he would pray God. later, Human language falls short to describe the greatness of mother, even Almighty is poor if he does not have mother.

Mother is happy in giving happiness to her family Her pleasure lies in giving pleasure to her children. If any one of her children in hurt, her heart moves. A little wound is the e on some part of the body of her child, but pains are there in her heart and tears in eyes. As, if great Himalaya melts and water flows through Ganga and Jamuna, For her children are more dear than her own life, she is the only self-less creature under the sun. She may be comared to 'Shama'-a wick that burns herself and gives light to others, says Islam. "A hosue may be of beggar, poor or of wealthy person or even a king's palace, it becomes heaven due to the presence of mother."

I have seen a boy whose mother left him in this mortal world to the care of his father. When his mother died, he was told that his mother had gone to the market place to bring him sweets. The boy even now waits for his mother. As it always happens in villages, the small children play throughout the day and then go outside the village in the evening and wait for their mothhers This child also used to go

with other boys to wait for his mothers. One by one all the children used to go home when their mothers came from bazaar with some sweets in their basket for their children. In the end, he always remained alone waiting for his mother thinking that his mother might come late. He always returned home with a pale and nervous face whan someone from the same village would say to him that his mother wouldn't come. He waited for her till he was able to think properly. One day someone told him that his mother would never come back. The boy felt his heart wounded and blood in his veins became water and began to come out of his eyes. His mother, though unwilling to leave her son, was taken away by the cruel fate, but she left her 'affection' for her son. The boy is quite young now and weeps when he remembers his mother when he sees a cow licking her calf.

I have mention this small story only to show what happens to a child when mother is away. Every woman is the mother first, In their autobiographies, most of the great men write that they are indebted to their mothers for the advice they gave to them and inspired them to become great, They are of the opinion that God's words come out of the mother's mouth when she advises her children. One scholar rightly said, " God can not be every where; so he created mother "

Importance of English

Anja Reddy Bizalwadiker (B. A. II)

We always find that a heroine rises to fame when others try to defame her through speeches, newspapers and magazines so also is true of the English language in the world of slogans to remove English from schools and colleges, But the people who shout every now and then for complete removal of English language, send their sons and daughters to convents and English medium schools, The question is why don't they send them to Marathi or Hindi medium schools? They are wise-fools..... wise because they educate their boys in English medium schools.....and fools because they advise the common students to be proud of their own mother tongue and prefer the regional language:

I do feel that they all misguide and deceive us They may not be liking the students from villages and towns to interfere them in getting 'good' services

They want us to become Clerks, peons or at the most school teachers or college teachers, And when all are employed in small earnings, they usurp high positions in Government services and elsewhere, In every day life too, we see people uttering some sentences and few words of English only to impress his personality upon others. Listeners also are impressed, In buses, trains and every where we find people using English. When one's foot falls upon other's, mechanically the words 'I am sorry' or 'Excuse please' come out of their mouths, And instantly the later says 'Don't worry' or 'it's all right'; A careful scrutiny of dialogues of people will reveal that their conversations are full of English words. It has become a common practice among Indians that when they meet persons from other states in India, they begin their talk in English and not in their mother tongue or national language

Now a days this world has become very small. One can have his bath at Paris and breakfast at Newyork, dinner at Bombay and night halt at New Delhi. He comes in contact with different people in the world speaking different languages. He will make a fool of himself and an object of fun and ridicule if he starts speaking with Japanese, Chinese, Germans, French, Americans. This is the main reason why U. N. General Assembly, after a great deal of thought and experiments to use languages other than English, came to a conclusion that at this stage, only English can fulfil the need of communicating thoughts to one another. Naturally the importance of English is very great. English speaking people constitute more than one tenth of the world's Population and the English speaking nations today control about one fourth of the earth's surface. On the basis of territorial control, it is probable that at no very distant time the English language will be spoken by even a quarter of the population of the world. Even Chinese and Japanese have adopted it as a second language.

Nothing is a matter of greater participation feeling than the mother tongue. The question simply concerns the use of English. In interviews for good services too English is given primary importance. Now it is the proper time for the students in rural school and Colleges to accept English and question the people who put wrong feelings in them to be proud of their own mother tongue but send their children

to the English medium schools. Those people have some selfish motto behind it. Their sons and daughters will easily get good jobs and the students who cling to their mother tongue only do not have opportunity outside the particular state.

It is due to slogans to eradicate English that the common student totally neglected it. Now a days the beginning looks defective. Only those teachers teach English in schools who have totally neglected English when they were students. In such cases one can not expect much from them. They do not teach and the students do not learn more than A, b, c, d upto their eighth class. And when enter higher class, they very much like to discard English. They simply cram everything that their teacher asks them to do and come out as students who know very few words and spellings. It depends upon the student to improve his standard for English. They forget that they need to improve themselves. In such conditions when they come to the college, it is quite impossible even for the king of heaven to create interest for English among them where they are unable to speak and write their own mother tongue properly. There are only two ways for any student. If they accept English they will be able reach bright future any where of the face of this earth. And if they totally neglect, they will have no confine themselves within the boundaries of their own taluka, district or at the most their state.

Swami Vivekananda

NANDALWAR G. V.

P. U. Science

Even our children must have heard of two great men of God. Ramakrishna Parmahansa and Vivekanand. They were holy men who loved truth and God. The great Ramakrishna was the master and Vivekanand sat at his feet to learn wisdom or true knowledge. The master wanted Vivekanand to spread the true knowledge about god in the world. Europe and America came to know, Through Vivekanand what India has to teach them about truth and God

So the names of Vivekananda and his master are now known all over the world. Here are some stories to show what a true man of god Swami Vivekananda was.

Once the swamiji was travelling by train and he broke his journey by getting down at a certain station

It was summer, and the day was hot. The servant at the station would not allow him to enter the waiting room, and

the swamiji sat out side on the ground, which was both hot and dirty.

He was, at the same time, both hungry and thirsty; and he had no money with him to buy food or drink

Just opposite to him sat a merchant who had travelled with him. This man had water and food and he began to eat.

It was bad enough not to give the swamiji even some water to drink, but he also now began to laugh at him, saying "O the Swamiji is a holy man and needs no food or water; but we ordinary men can never do without these things." The Swamiji said nothing in reply, for what could he answer to such unkind and rude words? If dogs bark at an elephant, how does it hurt the elephant?

Just then a vendor of sweetmeats came running to the swamiji with food and water and a mat. He spread the mat

on the ground, and begged the Swamiji to sit on it and eat his food.

The Swamiji was surprised and said, "I've never seen you before Perhaps you are mistaking me for some one else."

"No, no," said the other, "the great heat of the day made me fall asleep, and then the Lordkrishna woke me up and asked me to take food and water to you at once. I thought it was a dream; and I fell asleep again. A second time he woke me and asked me to do it without any delay. So I am here O, man of God!"

Tears fell from the Swamiji's eyes when he thought of god's love and care for him, and he said, "How good and kind of you to have taken all this trouble!"

The man said, "Please, donot say any thing about it. I have only done what I was asked to." Now the Merchant, who had seen all this, rose, came in front of the Swamiji, fell at his feet and begged his pardon for all his stupid words.

Another time, the Swamiji was was doing his work of telling people about truth,

God and duty in the city of Kshetri, when teaching was over, he did not know some one would give him food, as no one had offered it to him.

Then seeing that the Swamiji had nothing to eat, a Harijan, a Maker of shoes, came to him and said, "Swamiji, I should not give you food, because I am a Harijan. I shall, there fore, give you the Things with which you may prepare your food, Please accept them."

Swami Vivekanand thought, "This is no Harijan but but god himself, Come to test me" so he said aloud, "Bring me the food made in your house; I shall eat it Dont have any douhts about it."

How can such people be called "untouchables" — People not fit to be even touched! — These who feel pity for other seeing them suffer and who show love to one who is good, are true men and women.

It is said that Swami Vivekananda did his best to make the Harijans of his day live in greater Comfort then before.

♦ ♦ ♦

My Village Fair

AKAMWAR S. S.
P. U. C. Arts

I have attendred many fairs but our village fair is the best amng all of them.

At shelgaon there is a beautiful temple of lord Narshinha It is a very holy place in the neighbourhood of shelgaon The idol of Narshinha was found after an excavation in 1969 this idol at lord narshinha is made of precious black stone. It is corisidered one of the most famous temples in India.

The building of the temple is all with a tapering roof. it was built by people of shelgaon, which is situated on the borders of Maharashtra and Andhra

Our Village fair falls in the month of my. It is held in honour of lord Narshinha Thousands of people come there from various parts of the states and Maharashtra and Andhra.

So many beggars sit on both sides of the path going to the temple in the hope of getting alms. Some of them are blind, some lame, some very old and

weak. A large crowd of people gather and people find their way to go to the inner shrine, of the lord. They offer flowers, acornut, fruits and valuable things to the lord. A newly—married girl was praying to the Gods, to give her happy life, A widow was praying for the return of her only son who had left her house two years ago

A large number of small shops stood in two lines near the temple men, womens and children had gathered near the shops A flower seller sold garlands and many ladies were attract by the beutiful flowers, A hawker sold rubber-baloons of Various colours, A Juggler was playing flute a snake. The snake was lying in an open box. A Jagaier made the snake move his head to the tune of the flute. It gathered man, women and children round and round in great motion.

A large number of men, women and children visit this temple, every year.

□ □ □

Kalidasa's Conception of Love

V. N. RANGNE

B. A. II Year.

"No other poet in any land has sung of the happy love between man and woman as kalidasa sang" says Dr. Ryder about Kalidasa—the finest flower of Hindu learning, culture and ideas—who has given us the most noble conception of life and love

Kalidasa's love poetry rings as true in the ears of European scholars as it did in his country men's ears fifteen hundred years ago Just as Himalayas are our national mountains, Ganga is our national river and the Gita is our national scripture, kalidasa is our national poet. He is judged as the best writer of lyrics in his works 'Ritusanhara' and Meghduta. While the two narrative poems 'Raghuvansa' and 'Kumarsambhava' assign to him the first place among epic writers; his three well known dramas, 'Malvikagnimitra,' 'Vikramosvashyam'

and Abhiguan— shakuntalam prove him to be the most eminent sanscrit Dramatist.

Love Story :-

All the three dramas of kalidasa treat of love story, There is first the springing up of love in the minds of the hero and heroine, almost at first sight : then some obstacles in its fulfilment, and in the end, the inevitable union. A superficial observer often wonders as to why Kalidasa thought it necessary to compose all the dramas to deal more or less with similar themes. But closer examination reveals the difference between the three plays. They clearly demonstrate the stages of development in the poets idea of love.

The Malvikagnimitra treats a purely material love, the Sensual passion of a Voluptuous King who is captivated by

The theme of this poem on season
"Ritusanhara" also deals with the love
of men and women with variegated expressions,
enriched with the change of seasons,

"Meghduta" the cloud messenger,
a lover punished by his master with separation
from his beloved, a penalty for

over-indulgence, imagines a messenger in
passing of hope and reunion to his beloved,
living in a distant city. In the short portrayal
of love in separation, or in its ample treatment
in his drama "Shakuntala" Kalidasa only illustrates
his message that: separation is the test of love.
The pain of separation chastens loves,

□ □ □

She Loves Me

Kalaskar B. D.
B. A. (F. Y.)

She loves me
And I love her
Every time——
When I sit——
In dining hall
Silently she comes
She is pretty
Top to top
She forgets not
Daily meets
But distrust me not
She sits on mat
And she is my cat

dreams Man eats, drinks and sleeps like other animals. But he wants more than what other animals do; and so he is superior to other animals. He wants to be intoxicated in the pleasant dreams Keats created dream islands—wonderful and beautiful.

He did even more than this He liked 'creamy brast' that was inaccessible When he found it impossible to reach there, the flow of his imagination was diverted to describe beautiful flowers and the seas and woods He saw 'Living and moving, beauty' in all those beautiful objects in nature, A sad heart of his began to tell of his sorrows to the skylark, to

flowers and everything that he met in his way to the realm of poetry With heavy heart he sang— ' The sorrow more beautiful than beauty's self ' suddenly he awoke and warned ' stop and consider ! life is but a day, A fragile dew-drop on its perilous way — From a tree's summit, ' His eyes were already set upon the beauty of sorrow and of joy. He goes on to say that there is something still more beautiful, more smooth, more regal —and it is poetry. He died at the age of twenty-six, but his work, as he left it, is a beauty that is absolute and wholly individual His poetry has the most compelling enchantment for lovers of pure beauty.

* * *

Boat of Life

Kishen Baburao Yellarkar
B.Sc. 2nd Yr (Bio.)

Boat of life
To move, to move
On the Ocean of time
Tireless strives to cut the current
Moves on and on into the torrent
It's loaded with sorrow
And with joy
Sinks in the deep
When load's heavy ;
Soul reaches the shore
And body's left here.

Compulsary Military Training

Chintalwar Ramaloo

P. U. C. Arts

Every young person of our country should take part in N. N. C. There they get training in the use of arms. When they would be trained, they can part in military. They become military officer of our mother land. Every young person should take part in military because now it is very essential for country. Our country has been progressing very slowly but now we must progress very Speedly. Because in these few years Renaissance the Reformation, the industrial Revolution or the Political Revolution all these things have been telescoped. We have won political independence but we are depended on the other countries. Our Economical condition is very dull, so we must change it.

There are other countries, much advanced countries in the world like Russia, America, China, England, Japan etc have achieved marvellous progress in the scientific and technological methods. America

has reached the moon and but we are unable to solve our physical (Economical, political, social, scientific etc) things.

There are three wings first, military force army, Navy and air force. Now we have much progress in modern time but it is insufficient and incomplete. We should go with those countries which are going rapidly in this world. Now we have number of problems on our path. We must encounter with and face them and go ahead.

Russia, America, China have made much progress in big weapons. They have made powerful bombs, which are able to destroy whole of the world in a single bomb. They have lost humanity, Sympathy, love and they are cruel human beings. So we must essentially to have progress in army force. Every person in India must be careful about military force. If we are unconscious of our force surely we would lose our life and our country,

If we are lacking in force and character we can not climb the mountain when the very ground at our feet is crumbling,

Every young person of our country

should take part in Military to increase our military force and fight with the countries that are looking towards our country.

* * *

Importance of Cinema

S. Y. Bagelwad
P. U. C. Arts

The popularity of cinema in India is increasing day by day. Cinema is the source of amusement and entertainment. Cinema is very helpful and important. Cinema gives us news, ideas, action, activities, emotions and information.

It has become part of the life of many youngmen and women today. College boys and girls know about the cinema very well. They daily see picture. But many people know about the cinema.

India is facing a number of problems today. The right minded persons of India are worried about the future of India because the present generation is misguided. The majority of pictures depict sexual thoughts and scenes.

The cinema can be used for moral upliftment of the society. It can be used as the powerful means of education. There should be a strong censorship on the cinemas. The practice of showing newsreels and commentary films is very healthy and profitable.

□ □ □

(' अमर प्रेम ' हिंदी विभाग पृष्ठ १२ वरुन)

गया । जल्दी जल्दी चिःडी निकालकर पढ़ने लगा
प्रिय मनोज,

मैंने बहुत चाहा था । मेरी मेरी जिन्दगी
तुम्हारे साए मे बीत जाए । तेरा मेरा साथ कभी
ना छूटे । लेकिन मनोज मैं मजबूर हूँ । मेरी शादी
२१ मार्च को तय हो चुकी है । मेरा दिन तो तुम्हारे
पास है । लेकिन रहा शरीर । किसी और के हवाले
किया जा रहा है ।

मनोज इस दुनियामे कितने लोग ऐसे हैं ।
जिनकी इच्छाएँ पूरी होती हैं ? अगर ऐसा होता
तो दुनियामे भगवानकी जरूरत नहीं होती ।

यह दुनिया एक खेल का मैदान मे ऊतरने
वाले खिलाडी मेसे आधे खिलाडी को हार होती है ।
और आधे खिलाडी की जीत । यह अपनी किस्मत का
खल है । मैं और तुम हार गये, दुनिया वाले जीत गये.

हाँ । तो मनोज तुम मुझे भुल जाओ ।

और हो सके तो मुझे माफ कर देना ।

आपकी

नीता

नीता ता
एक हल्कीसी चिख ऊठी मनोज बेहोश था । मनोज
को अस्पताल लाया गया । दो दिन तक मनोज बेहोश
था । तिसरे दिन होश मे आया.

मनोज नीता का नाम लेकर बड़बड़ा
रहा था ।

डॉ. मुझे कहाँ ले आये ?
मेरी नीता कहाँ है ?

तुम उसे नहीं रोक पाओगे नीता जरूर आएगी,
मुझे मिलने जरूर आएगी ।

डॉ. परेशान थे । नीता को बुलाना बहोत जरूरी था ।
वरना मनोज की जान खतरेमे पड़ जाएगी । नीता को
फोन किया नीता की शादी चल रही थी । लेकिन
मनोज के बीमारी की खबर मिलते ही नीता, मान,
मर्यादा, घरबार, माता, गिता, सब छोडकर अपने
मनोज के पास चली आई ।

' आ गई नीता । मेरा विश्वास मुझे कभी
धोका नहीं दे सकता । मुझे विश्वास था, तुम मुझे
मिलने आओगी, जरूर आओगी ?

' तुम आगई, मैं बहुत खुश हूँ । बहुत खू...'
एक एक लज्ज, रात की शांतता मे, अखरी निशानी
छोड गये । सब शांत हो गया । भयानक शांत ।

नीता दरवाजेपर ही खडी थी । उसका
इस दुनियामे सब कुछ लुट गया था । मनोज की
बंद होती हुई आँखें नीतासे देखी नहीं गई ।

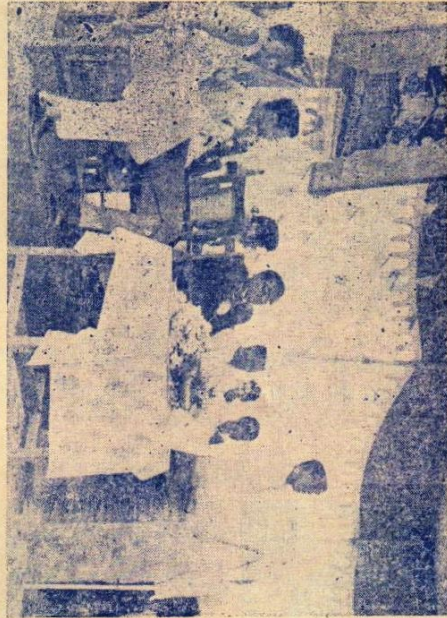
पल भर मे धडा म करके
जोरकी आहट हुई

डॉ. चौक पडे ।

' नीता, जमीनपर गिर गई थी ।

' मनोज, के अचानक मौत का धक्का नीता सह नहीं
सकी । मनोज - और नीता को दुनिया वाले तो क्या
मृत्यु भी अलग नहीं कर पाई । मनोज और नीता
हमेशा हमेशा के लिए एक दूसरेके हो गये ।

कीडा महोत्सवाचे उदघाटक श्री नगराध्यक्ष नारायणराव चिद्दावार

श्री बडिने व्हॅलिबॉल मार्गदर्शक यांना निरोप देत असताना

कीडा ज्योत प्रज्वलीत करताना नगराध्यक्ष नारायण सेठ चिद्दावार

श्री शंकररावजीं सक्तीण व कुलगुरू नाथ यांना पुष्पहार अर्पण करताना

साताराम लिंगपूरे
वर्ग प्र. बी. कॉम (प्रथम)

पुल्लागोर हणमंत
वर्ग प्र. बी. कॉम (अंत्य)

शीरीष येवतीकर
वर्ग प्र. बी एस्सी (प्रथम)

वसंत गवपवार
वर्ग प्र बी. ए. (द्वितीय)

अनिल आतनूरकर
वर्ग प्र. (बी एस्सी अंत्य)

मारुती विठ्ठलशव बोडगे
वर्ग प्र. एम. ए. प्रथम

अंडर ऑफीसर रमेश घुळेकर
बेस्ट कॅडेट १९७३-७४

गोविंद डोनगावकर मराठी संपादक
बी. ए. (अंत्य)

दादाराव माने
वर्ग प्र. बी एस्सी (द्वि.)

دیکھا ہی رائٹر کی حیثیت سے بہت زمانے تک کام کیا لیکن ان کی تعلیمات شاعری اور صوفیانہ طرز زندگی نے عہدہ داروں کو ان کا گزردہ نبالیا تھا۔ عزیز مہاجر مرحوم کو حضرت خواجہ معین الدین چشتیؒ سے عقیدت تھی وہ ۱۲۵ سال کی عمر کے آخری عمر تک ہر سال پابندی سے اجیر تشریف تشریف لے جایا کرتے تھے عزیز صاحب نے سر مبارک جکشن پر شاد وزیر اعظم دولت آصفیہ کی بارگاہ سے بھی انعام و اکرام حاصل کیا۔ حضرت آغا ابوالحسن تراغ دہلویؒ کی ہم جلسی بھی انھیں شرف حاصل رہا۔ پہلے جتنی بہار ششما کے سلسلے میں سرکاری طور پر دیگور میں شاعرہ منعقد ہوا تھا جس کا افتتاح اس بزرگ شاعر نے اپنے کلام سے کیا تھا۔ انیسویں صدی کے ان کلام جمع کرنے کی ہمت کچھ کوشش کی گئی۔ لیکن دستِ نیاب نہ ہو سکا مرحوم کا آخری زمانہ تو انتہائی فاقہ کشی سے گذرا۔ مرحوم حیدر آبادی تہذیب و تمدن کے حامی تھے چنانچہ دستِ مار شہرِ نال اور یا جامہ کا استعمال انھوں نے اپنی آخری سال تک بھی جاری رکھا۔

۱۷ اپریل ۱۹۶۳ء یعنی (۱۱) سال قبل دیگور کے اردو اخبار "حالات" میں بہرے والہ جوش صاحب نے جناب عزیز دیگوری کے انتقال پر ایک خصوصی مضمون شائع کیا تھا۔ ان ہی صفحات سے میں عزیز دیگوری کے چند شعر درج ذیل کر رہا ہوں۔

- ۱۔ اگر زشت زمانہ، مگر تصویرِ دیر بعد
ہیں جو گفتگو کسی شیریں ادا ہے م
- ۲۔ دن رات عزیز آس کیلئے مجھ الم ہیں
کیوں لوگ بھلا ہم کو دلو ان کی کسکے

۳۔ جس ہلے ستم شمار نہیں یہ سہو خود دل یہ اختیار نہیں

یقیناً سلسلہ مضمون مولانا ابوالکلام آزاد اور محبت آتش پر داری پر ان کی غیر معمولی تدرت ہے۔ "غبارِ خاطر" میں مولانا آزاد کی حسنِ طبعیت کا وہ اظہار ملتا ہے جو "رفعاتِ غالب" میں غالب کے اس سے یہ بھی ظاہر ہوتا ہے کہ غبارِ خاطر سے پہلے مولانا کی آتش پر داری پر جو خطیبانہ اور صلحانہ رنگ طاری تھا ۳۵ سالہ بالکل زرخیز کچھ ہلکا ہو گیا تھا۔ غبارِ خاطر وجود میں نہ آتا تو مولانا کی شخصیت اور آتش پر داری کا ایک بڑا نکتہ دیر پہلو ہماری نظر سے اوجھل رہتا۔ الہلال سے تذکرہ کے بعد تک مولانا کا جو اسلوب تحریر ملتا ہے وہ اختصارِ زمانہ کے مطابق تھا اور وہ اپنی خوبی اور خوبصورتی اور دردِ غم کے باوجود زمانہ کے ساتھ ہم جھگڑ گیا لیکن غبارِ خاطر کا اسلوب اردو ادب میں نا معلوم مدت تک زندہ رہے گا۔ جناب رشید احمد صدیقیؒ آخر میں انہی دو کتابوں اور نوحہ آتش کا اس طرح اظہار فرماتے ہیں کہ "اکثر خیال جی چاہئے گفتگو کا شوق اسلوب کے ساتھ مولانا کچھ دن اور

بیچتے ہوئے پھر تارے ادب میں یکے کیسے لسن ہیں اور نستریگ انہی ہمارے کھاتے اور مولانا کے جذبہ تجلی کی کسی کیسی کلیاں شگفتہ ہوتیں۔" جناب مالک رام مرتب "غبارِ خاطر" مقدمہ میں لکھتے ہیں "اپنی زندگی کے مختلف ادوار میں مولانا ابوالکلام آزاد نے بہت کچھ لکھا۔ اگر ہم اس پورے مجموعے پر تنقیدی نظر ڈالیں تو ہمیں یہ تسلیم کرنا پڑے گا کہ زبانی دیوان کے لحاظ سے ان کے اسلوب نگارش کا نقطہ متراج "غبارِ خاطر" ہے۔" ■ ■ ■

مستند فتح محمد الدین سادات

تہذیب - پڑھ - بیو سی

دیگوری

دیگوری کا ایک گمنام منشی اردو

دیگوری کی سرزمین اپنی گونا گوں خصوصیات اور خاص طور پر ہندو مسلم یکجہا کے لحاظ سے سابق ریاست حیدر آباد اور آج کے علاقے ہمارے شہر میں اپنا ایک انفرادی مقام رکھتی ہے۔ اس سرزمین پر انیت اور خدا شناسی اور مخلوق کے لئے روحانی فیوض و برکات کے دو سرچشمے ایک مدت دراز سے جاری ہیں جن کے غائبانہ تصرفات سے ہندو اور مسلمان تاحال متفہم ہوتے آرہے ہیں حضرت سید غیاث الدین رفاغی رحمہ اللہ ہی سرزمین میں آئے۔ وہ ہیں تو بڑی سہری طرفہ شناسی گنڈا ہمارا جیسے روحانی پیشوا کا مٹھ اور یہی اس کی گونجی پروانچ ہے اور ان روزوں میں اگر وہ کی وجہ سے بھی دیگوری میں دامن اور تاحی کا گہوارہ رہا ہے اور یہاں کے لوگوں نے اپنی بھائی چارگی انجی اور انسان دوستی کا سرزمین منظر پر کیا ہے۔ راسی سرزمین پر ہندو گھرانے سے ایک منشی اردو شاعر احمد حسن کا تعلق ہے۔

زرگر یعنی سناری کام انجام دینا ہے۔ دیگوری اردو عزیز دیگوری سے تعلق معلوم ہوا وہ ۱۳۶۶ء میں پیدا ہوئے۔ اور ۱۲ مارچ ۱۹۶۶ء کو ان کا دیگوری میں انتقال ہوا۔ اس طرح وہ ایک سو چھ سال تک زندہ رہے۔ انکی ابتدائی تعلیم دیگوری ہی میں ہوئی۔ انھوں نے اپنے خاندانی پیشہ کی بجائے حصول علم کو اپنا عقیدہ حیات بنایا تھا۔ انتقال سے چند ماہ پہلے انکے میر والد جو کشی جھڑ آبادی صاحب کے پاس آیا کرتے تھے تنگدستی نہانہ کشی اور مال وطن کبے افتدائی کے باوجود بھی انھوں نے خودداری کا دامن آخر زمانے تک اپنے ہاتھ سے جانے نہیں دیا۔ انھیں اپنے استاد حضرت امین الدین صاحب کی سے یہ پناہ عقیدت تھی۔ جس کا اظہار ہندو ذیل شعر ہے ہوتا ہے کہ میں اہل یہاں کہ ظلم جتنی بھی میری کم ہے کہ میں شاگرد ہوں امین الدین وڑکی کا غریب دیگوری میں تحصیل تھی دیگوری میں اقل نہیں

دیگلوور کا لچ کے طلباء کو عام معلومات حاصل کرنے کے لئے اور دلچسپی اور دل بہلائی کے لئے علیحدہ دارالمطالعہ کی سہولت ہم پہنچائی گئی ہے۔ اس دارالمطالعہ میں طلباء کے لئے (۱۵) روزنامہ (۱۵) ہفتہ وار اور (۳۵) ماہانہ مختلف زبانوں میں جاری کئے گئے ہیں جن سے طلباء خاطر خواہ استفادہ حاصل کرتے رہتے ہیں تعطیل کے دنوں میں بھی دارالمطالعہ کھلا رہتا ہے۔

تجربہ خانہ (Laboratory)

سائنس کے مختلف شاخوں کے لئے ضروری اور بہترین لیبارٹری دیگلوور کا لچ کے لئے ایک خاص اہمیت کی حامل ہے۔ کیمیا، طبقات، نباتات اور حیاتیات یہ چار شاخوں کے طلباء کی سہولت کے لئے ان کی تمام تجربہ کی ضروری چیزیں ان لیبارٹریز میں موجود ہیں۔ ہر طالب علم کو اس کے تجربہ کی ضروری چیزیں پوری پوری طرح دستیاب کی جاتی ہیں اور مختلف سہولتیں بھی ہم پہنچائی جاتی ہیں۔

نباتی باغیچہ (BOTANICAL GARDEN)

دیگلوور کا لچ شری رسیع میدان کے ایک جانب کا لچ کے ہاسٹن طلباء کے لئے ایک چھوٹا سا نباتاتی باغیچہ لگایا گیا ہے جس میں مختلف انواع و اقسام کے پھولدار پھل دار درخت۔ بلیں جھوٹے اور پھرے پودے لگائے گئے ہیں اس سے طلباء (سائنس) کو کافی سہولت ہوتی ہے۔ ہمارے کالج میں سال گذشتہ سے مرصی میں ایم۔ اے کلاس کا آغاز ہو گیا ہے۔ ممکن ہے اس سال ہندی اور تاریخ (History) میں

ایم۔ اے کی جماعتوں کا آغاز ہو جائے اس طرح ہمارا دیگلوور کالج تعلیمی میدان میں پورے ہمارے شاگردوں میں بڑی تیزی سے ترقی کی راہ پر رانا ڈال رہے اس کی ترقی کے چرچے درود ہوتے ہیں۔

سال گذشتہ ۲۰ جولائی ۱۹۷۲ء سے دیگلوور کالج میں شعبہ اردو کا بھی آغاز ہو گیا ہے۔ اس سلسلہ میں اثرات، بیروپاری آبجو کیشن سوسائٹی کا تہہ دل سے شکریہ گزار ہوں کہ جن کی بے انتہا مامی اور اوردے گہری دلچسپی کے باعث اس اردو شعبہ کا آغاز عمل میں آیا۔

ہمارے ہر دل غریزہ منحصلاً، صدر داند اردو پر پرنسپل دیگلوور کا لچ، جناب دھرم ادھیکاری صاحب کا بھی میں تہہ دل سے بے حد منہول و مشکور ہوں کہ موصوف ہی اردو سے گہری دلچسپی اور دل جذبہ کے باعث آج یہ چند سطور مجھے لکھنے کا موقع مل رہا ہے۔ موصوف نے اردو کتب کا آڈر جلد از جلد دیا اس کے لئے رقم کی منطوری بھی فی الفور دے دی جناب حلیل اللہ صاحب کچھار اردو دیگلوور بھی قابل ستائش ہیں جنھوں نے قومی درو اور ایمانداری و دیانت داری کے جذبہ کو پیش نظر رکھتے ہوئے اپنی انتہائی محنت و زور و عرق ریزی سے طلباء کو اپنا ہمتا بنایا۔ نیز اپنے وسیع و عمیق معلومات سے انھیں روشناس کیا۔ موصوف چھٹیوں کے دنوں اور حال گھنٹوں میں بھی زائد کلاس دیتے تھے اس طرح یاد و اردو کا شعبہ دن بہ دن تاجیر سے کھلا۔ لیکن موصوف نے رات دن ایک کر کے کورس مکمل کیا

نائب صدر منتخب ہوئے تھے۔ فی الوقت آپ اڑت ایسوسی ایشن کے صدر اور اڑت یو پاری تعلیمی کمیٹی ریجوکیشن سوسائٹی کے صدر ہیں۔
جواب پوشٹلی انگریزوار

آپ کا جنم ۱۹۲۸ء میں تعلقہ دیکھو میں ہوا۔ آپ آریہ سماج کے سرگرم رکن ہیں۔ آپ نے جدوجہد آزادی میں بھی نمایاں حصہ لیا تھا۔ آپ اڑت یو پاری ریجوکیشن سوسائٹی کے نائب صدر ہیں۔ آپ دیکھو راکٹنگ کمیٹی کے صدر کے علاوہ آریہ سماج دیکھو کے صدر، مائوریکس تعلیمی کمیٹی کے رکن اور کانگریس کمیٹی دیکھو کے نائب صدر ہیں۔ آپ ۱۹۵۲ء تا ۱۹۶۵ء دیکھو گجر پالییکا کے تھے۔ جدوجہد آزادی گواہ میں آپ نے نمایاں حصہ لیا تھا۔ آپ میں ٹرپ، سنجو، لکھن قومی وردوا احساں اور اداغری جیسی خوبیاں ہوتی ہیں جس سے آپ غلام کے محبوب اور ہر دل عزیز بن سکتے ہیں۔
جواب نارائن راؤ صاحب چدرار

آپ ۱۹۲۸ء میں دیکھو میں پیدا ہوئے۔ آپ نے بی۔ ایس۔ سی تک تعلیم حاصل کی ہے آپ کے تعلیمی مرکز پونا اور حیدر آباد تھے۔ اڑت ایسوسی ایشن کے آپ ابتداء ہی سے رکن ہیں۔ شہر دیکھو منمول اور سرمایہ دار سفرز اور معتبر شخصیتوں میں آپ کا شمار کیا جاتا ہے۔ فی الوقت آپ گجر پالییکا کے صدر تعلقہ سوشلٹ پارٹی کے رکن انتظامی، اڑت یو پاری ریجوکیشن سوسائٹی کے معتمد اور مارکٹ کمیٹی کے رکن انتظامی کی حیثیت سے اپنے فرائض انجام دے رہے ہیں۔ تعلیم اور دیگر سماجی فلاح

یہودی کے کاموں سے آپ کو خاص دلچسپی اور لگاؤ ہے۔

دیکھو کالج کو دیے گئے عطیات

دیکھو کالج کو مقامی مارکٹ کمیٹی کی جانب سے مبلغ دس ہزار روپے بطور عطیہ دیے گئے۔ ناڈیڈر ضلع پرنسپل نے بھی مبلغ اکیس ہزار روپے بطور عطیہ دیکھو کالج کو دیا۔ اس کے علاوہ اڑت یو پاری اور کاشت کار و زراعت پینشنہ طبقہ اپنے اموال و اجناس کی فروخت پر حاصل شدہ رقم کا ایک مخصوص حصہ "کالج فنڈ" کے نام دیتا آ رہا ہے۔ حکومت ہماڑ بھی کافی رقم بطور امداد اس کالج کو دی ہے۔ اس کے علاوہ مرصعہ اڑہ لینیرسٹی سے بھی کچھ رقم بطور امداد ملتی ہے۔

کتاب خانہ

دیکھو کالج کا کتب خانہ۔
Library مختلف ہمہ اقسام کی کتب سے بھر پور ہے اس وقت اس میں تقریباً پندرہ ہزار کتب ہیں۔ انگریزی، ہندی، اردو، سنسکرت، آریہ سماج اور کانگریس کی مختلف کتب ہیں اس کے علاوہ عام معلومات حاصل کرنے کے لئے ڈرامے اور کہانیوں کی مختلف کتب ہیں۔ کتب خانہ کے انچارج خباب پنار صاحب ہیں جو بڑی لگن اور محنت سے کام کرتے ہیں۔ لائبریری میں طلباء ہر آٹھویں دن اپنی حسب دلخواہ کتب لینے اور واپس کرتے ہیں اس کے علاوہ لائبریری سے طلباء کو مضمون کی ایک دہائی سال نام کے لئے دیا جاتا ہے۔

دارالمطالعہ Reading Hall

میدان بیغہ انراض کے لئے اؤڈیٹ راستہ پر ۲۱
ایگزیز میں خریدی گئی کالچ عمارت اور طلباء ہاسٹل پر
ابھی ایک تقریباً دو لاکھ روپے لاگت آئی ہے کالچ عمارت
کا رقبہ تقریباً پندرہ ہزار مربع فٹ ہے

ڈیگور کالچ کی جدید اور مستقل عمارت کا نیا بنیاد
تیار ہے ۲۰ مئی ۱۹۷۲ء کو نئے وزیر ذرائع عمرانیات
جناب الیوت رائو جو حال کے شعبہ ہائے ڈیگور کالچ
کی نئی اور مستقل عمارت کا سنگ بنیاد رکھا گیا یہ ڈیگور
کے خوام کے علاوہ اطراف و اکناف کے رہائشیوں اور اضعاف
سے تقریباً پندرہ ہزار شخصوں نے شرکت کی تھی اس تقریب
میں ڈیگور کے معزز زمینداروں کے علاوہ مہتمم ڈیگور کالچ
کے ڈائریکٹر جناب ناٹھراج نارڈے نے شرکت کا
تقدیر کیا۔ ڈیگور کالچ کی تعلیمی سہولتوں اور سوسائٹی کی
کے گرد و گھم کے سہارا بنے ہوئے اپنا تعلیمی پیام ابھاری مبارکباد
پیش کی۔ جناب الیوت رائو جو حال نے اڑت
بیوپاری تعلیمی کمیٹی کو مبارکباد دی کہ جو بیکہ تھاپوں
کا اظہار کرتے ہوئے کہا کہ "مجھے بی سہرت اور انتہائی
تعب و جہد سے کہ پورے ہمارے تھراپسٹ میں صرف ڈیگور
کالچ ہی ایک ایسا کالچ ہے جو اڑت بیوپاری کی جو کوشش
سوسائٹی کے زیر نگرانی چلا جا رہا ہے۔ آپ سارے
ہمارے تھراپسٹ کو ہم جانتے ہیں کہ اس طرح کی نظر اور مثالیں
ملتی کہ جہاں اڑت بیوپاری کی تعلیمی ادارے کو چلا رہا
ہوں"

اڑت بیوپاری تعلیمی کمیٹی کی جو کوشش سوسائٹی کی
مجلس انتظامیہ۔

- ۱۔ جناب گنپت رائو ڈپٹی ملکلے کر۔ صدر
- ۲۔ جناب پوشٹی صاحب انگریز نائیب صدر
- ۳۔ جناب نارائن رائو صاحب چدرانار۔ معتد
- ۴۔ جناب شنکر رائو صاحب توٹاوار۔ شریک
- ۵۔ جناب بالوجی صاحب کالکر۔ رکن انتظامی
- ۶۔ جناب لگنا صاحب کھڈار۔ رکن انتظامی
- ۷۔ جناب کاشی ناتھ اپا صاحب ریاڑ۔
- ۸۔ جناب جے رام چدرانار صاحب۔
- ۹۔ جناب رام راجا رام صاحب۔
- ۱۰۔ جناب پرپیل صاحب ڈیگور کالچ دھرم ادھیکاری

- ۱۱۔ جناب ناگنا ناتھ دیوجی موٹیوار صاحب۔
 - ۱۲۔ جناب صدر مدر صاحب قلع پرندیاں اکیول۔
 - ۱۳۔ جناب صدر مدر صاحب مالویکا۔
 - ۱۴۔ جناب ستیہ نارائن جاجور مدر شعبہ ہندی زبان۔
 - ۱۵۔ جناب سانولی صاحب (مدیر شعبہ ہندی)۔
- مجلس انتظامیہ کی چند اہم محاسن اب لڑت اور پندرہ
شخصیتوں کا تعارف :- (جناب گنپت رائو ڈپٹی ملکلے)
آپ کا جنم موضع جگلا تعلقہ ڈیگور میں ہوا آپ کی عمر
لگ بھگ ساٹھ برس کے قریب ہے۔ بارہ جڑاتے
اتنے عمر رسیدہ ہونے کے آپ ہمیشہ قومی اور سماجی
بھلائی رہے ہوں کے کاموں میں میں میں حصہ لیتے رہے
رہتے ہیں۔ آپ ناخواندہ ہوتے ہوئے بھی علم اور
اہل علم سے خاص دلچسپی اور لگاؤ رکھتے ہیں۔ آپ
تعلقہ کا بکریس کمیٹی کے صدر اور ٹاؤن کمیٹی کے

سرمایہ کی تنگی کے باوجود سرانٹھی نے اپنی اور لغری
چھانکشی، ملبرجھو صلی اور ثابت قدمی سے ڈیگور
سماج کا آغاز کیا۔
اثریت بیوپاری تعلیمی سوسائٹی کا عظیم کارنامہ

ہونے لگی۔ کیوں کہ تعلیم حاصل کر کے لے آتے
والے اکثر طلباء ان ہی مواصلات اور ذمہ داریوں
سے آتے ہیں

ڈیگور کالج کا آغاز اور ان کی عوامی عمارت کا افتتاح

۲۴ مئی ۱۹۶۲ء کو سنگلی سہاؤ شہر ڈیگور کے
تعلیمی میدان میں ایک نئے اور جدید درکار کا آغاز
کرتا ہے اور نہ تو کئی اہمیت کا حامل ہے۔ غیر
برقی ہمارا مشنر علی گھاٹے شکر راؤ چوہان کے
ہاتھوں ڈیگور سماج کی عارضی عمارت کا افتتاح
عمل میں آیا۔ کالج کے میدان میں ایک بہت
بڑا اثنا بیانیہ مضب کیا گیا تھا۔ مشنر ڈیگور کے عوام
کے علاوہ دندورال کے لوگوں سے کالج کا میدان
زلی دھرنے جگہ ہنس تھی

۱۹۶۳ء میں کالج میں صرف آٹھ نمبر ایک
پی۔ بی۔ ایسی۔ جماعت کا آغاز ہوا تھا۔ ۱۹۶۶ء
میں بی۔ اے۔ (سال اول) کا آغاز ہوا۔ ۱۹۶۷ء
میں پی۔ ای۔ ایسی۔ سائنس) اور پی۔ ایسی۔ ریاضی
جماعتیں شروع کی گئیں تھیں۔ ۱۹۶۶ء میں بی۔ کام
(سال اول) شروع ہوا۔ چونکہ ڈیگور کالج
مرصطو اثرہ یونیورسٹی سے ملحق ہے۔ اس لئے
اس کے پوری جماعتوں کے امتحان کا تعلق
مرصطو اثرہ یونیورسٹی سے ہے

ڈیگور کالج کے لئے ایک شہرچہ اور عمارت
عمارت سماج کے طلباء کے لئے رہائشی
اور لکچراروں کے قیام کے لئے کالریج، کیمپ کا

سالانہ میں تمام ناڈیٹر ضلع میں شہر ناڈیٹر میں صرف
ایک سماج تھا۔ ڈیگور علاقہ کے اکثر طلباء مختلف
وجوہات اور عدم سہولتوں کی وجہ سے تعلیم حاصل کرنے
کے لئے ناڈیٹر میں جا سکتے تھے۔ ان کے لئے ان تمام
وجوہات کی بناء پر مشنر ڈیگور ہی میں ہمارا اعتبار
ایک مکمل اور بہترین کالج کا قیام عمل میں آیا۔ یہ
سوسائٹی مشنر کے قاعدہ کے تحت رجسٹرڈ
ہوتی ہے اور اس کا رجسٹرڈ نمبر ۶۲-۱۱-۵۵۵
ہے اسی طرح۔ سنگلی پبلک ٹرسٹ قاعدہ کے
تحت ۸۴-۴-۱ نمبر کے تحت ٹرسٹ
کچھ کر حکومت سے منظور دی ہے۔

کاشت کار اور زراعت پریشہ طبقہ نے بھی
نمایاں تعداد لکھا۔ کاشت کار دیگ اپنا جو
اموال و اخلاقی اثرات پر فروخت کے لئے لاتے
ان کا ۵۰٪ در کالج فنڈ کے نام سے اپنی
رضامندی سے دیتے ہیں۔ سماج کا کاشت کار
اور زراعت پریشہ طبقہ اس طرح سے ڈیگور
کالج کی پشت پناہی اور مکمل تعاون کرتے ہیں
تقریباً ۵۰۰ میں پھیلے ہوئے دیہات و مواصلات
کے کاشت کاروں اور زراعت پریشہ لوگوں کو
بھی ڈیگور کالج کی اہمیت افادیت محسوس

شہر دیکھو ناڈیٹر ضلع کا سب سے بڑا تعلقہ ہے اس کی کل آبادی تقریباً پچیس ہزار (۳۵۰۰) ہے۔ تعلقہ کی سرحدیں ایک طرف آندھرا پردیش سے اور دوسری طرف کرناٹک سے ملتی ہیں۔ جدر آباد ڈکھنی جالنے والی شاہراہ خطیسم ہری شہر آباد ہے۔ ضلع ناڈیٹر یہاں سے بادل (۵۲) میل دوری پیرواتی ہے۔ دیکھو کافی بڑا بیوپاری شہر اور تجارتی مرکز ہے۔ در اثر ت بیوپاری تعلیمی سوسائٹی کا قیام ۱۹۵۲ء میں عمل میں آیا۔ تجارت اور بیوپار کے نفع سے جو رقم حاصل ہوتی ہے اس کا استعمال قومی اور اجتماعی کاموں، عوامی کھلائی اور غلامی و بہبودی کے لئے کیا جانا چاہیے۔ بیوسائٹی سما مقصد اور نصیب العین تھا۔ چنانچہ اس مقصد کے پیش نظر سوسائٹی نے کافی رقم جمع کی۔ اس جمع شدہ رقم میں سے دیکھو کے سرکار زرگی خانہ کے لئے ۵۰۰۰ روپے کا گھر بنی کٹی کی عمارت کے لئے ۵۰۰۰ روپے اور مختلف ملاقاتیوں ۳۰۰۰ روپے تین ہزار روپے اس سوسائٹی نے بطور عطیہ دیا۔ اس کے علاوہ دیکھو کی مل اسبیم کرپا یہ تکمیل تک پہنچانے اور کامیاب بنانے میں بھی اس سوسائٹی نے نمایاں اور بہت بڑا حصہ لیا۔

دیکھو کالج کی تعمیر و اس کی اہمیت

بیوسائٹی کے چند مخلص، ہمدرد اور علم دوست لوگوں نے اس کا فیور و فکر اس نتیجہ پر پہنچا کہ ان کی یہ جمع شدہ رقم جو مختلف ملاقاتی کے لئے جاری ہے وہ بھی خاص طور سے مقصد کے لئے صرف نہیں ہو سکتی ہے

اور نہ ہی اس طرح سے مختلف عطیات دے دیتے سے سوسائٹی کا مقصد اور نصیب العین کی تکمیل ہو سکتی ہے اس لئے ان حضرات نے باہمی گفت و شنید اور مشاورت کے ذریعہ یہ نتیجہ اخذ کیا کہ دیکھو میں کالج کا قیام اور اس کی ترقی و استحکام ہی وقت کی اہم ضرورت ہے اور اس کالج کے قیام سے ہی سوسائٹی کچھ حد تک اپنے مقصد اور نصیب العین کا سیاب ہو سکتی ہے۔ کیونکہ شہر دیکھو کے اطراف و اکناف تقریباً پچیس ہزار میل تک کوئی کالج نہیں ہے جس کی وجہ سے طلباء کو میٹرک کے بعد ڈگری کورس کے لئے اور آئندہ حصول تعلیم کے لئے کافی پریشانیوں اور تنقوں کا سامنا کرنا پڑتا ہے۔ دیکھو کالج کے قیام سے پہلے کافی طلباء شریک تعلیم کر کے محض اتنی غربت اور معاشی پریشانیوں کے تحت گھر بیٹھ جاتے تھے۔ ان طلباء کی اور آئندہ ان کی آنے والی نسلیں کی تعلیم کی تشنگی کو بھٹانے کے لئے در اثر ت بیوپاری تعلیمی سوسائٹی متعین کی گئی اور آج بھی یہی سوسائٹی دیکھو کالج چلا رہی ہے۔ ۱۹۵۳ء میں سوسائٹی کی ایک میٹنگ ہوئی جس میں دیکھو کالج کے قیام اور اس کے لئے آئندہ اقدامات کے تعلق سے غور کیا گیا۔ ۱۹۶۳ء میں دیکھو کالج شروع ہوا۔ اسی سال حکومت ہمارا مشن نے یہ حکم جاری کیا کہ ۱۹۶۳ء کے بعد جو بھی کالج کھولے جائیں گے حکومت اسے کسی قسم کی امداد نہیں دے گی۔ باوجود ان مشکلات اور پریشانیوں کے مالیر کی عدم دستیابی اور

از: سجاد احمد خاں صاحب (مدیر شعبہ اذکار)

سردیگور کالج دیگور (پنجاب)

دیگور کالج دیگور قیام کے لیے ایک صدی

۱۹۷۰ء کے بعد صوبہ ہمارا شہر میں مختلف اور
کالجوں کا وجود عمل میں آیا دیگور کالج بھی ان ہی

کالجوں میں سے ایک ہے۔
اگر بیوی باری سوسائٹی

تجلیات کو حقیقت میں تبدیل کرتے اور
انہیں عملی جامہ پہناتے کہ لے "اگر بیوی باری
تعلیمی سوسائٹی" کا قیام عمل میں آیا یہ کہادت
اور ضرب المثل عمومی طور پر مشہور ہے کہ وہ علم
اور دولت کا ملاپ نہیں ہوتا۔ یا تعلیم اور پیسے
کا میل نہیں لیکن ہمارے دیگور کالج کی
تعلیمی سوسائٹی کو دیکھ کر یہ بات تسلیم کر لینا
پڑتی ہے کہ دولت اور تعلیم میں ایک رشتہ
اور رابطہ ہو گیا ہے جو متحدہ اور متشکر طور پر
غرب اور جاہل مطلق عوام کی ترقی اور
سہولتی اور ان کے مستقبل کو نازناک بنانے
کے لئے کوشاں ہے۔

صوبہ ہمارا شہر کے قیام کے بعد عوام کی خواہشات
میں جدت پسندی اور میدان میں حصول ترقی کے
لئے نئی انگلیں رہنا ہو چکی تھیں۔ صوبہ ہمارا شہر
میں زراعتی ترقی اور صنعت و تجارت اور اقتصادی
ترقی بہ درج رہنا ہو رہی تھیں۔ ان مختلف شعبہ جات
اور میدانوں میں سے شعبہ تعلیم یا تعلیمی میدان قابل
تذکر ہے کسی بھی ملک، صوبہ یا شہر کی اقتصادی
ترقی، زراعتی ترقی اور صنعت و تجارت میں ترقی
اس وقت تک عروج کو نہیں پہنچ سکتی۔ اور قیام
نہال کہ عوام علمی اور تعلیمی ترقی سے بخوبی اور اچھی
طرح روشناس نہ ہو۔ یہ بھی امر مسلم ہے کہ کسی بھی
فرد کی زندگی کی ترقی کا دار و مدار صرف اس کی
تعلیمی اور علمی ترقی پر ہی منحصر ہو سکتا ہے اس
مقصد کے پیش نظر حکومت ہمارا شہر نے
تعلیم کو کافی اہمیت دے رکھی ہے جس کی وجہ سے
تعلیم کو خاص اہمیت کا مقام حاصل ہو گیا ہے

حالی میں گزارے گا۔ کیوں کہ وہ ان آرزوں میں کامیاب نہیں ہوا جو اس نے کی تھی۔

اس طرح ایک طالب علم کی آرزو ہوتی ہے کہ میں پوری تعلیم حاصل کر کے اس کا فائدہ خود کو ارنے دے سکوں کہ پہنچاؤں لیکن یہ اس کے مقدر کی بات ہے کہ وہ پوری تعلیم حاصل کر کے اپنے مقصد میں کامیاب ہو سکے۔ اگر کوئی طالب علم تعلیم حاصل کر کے اپنے مقاصد زندگی میں کامیاب ہو تو اس کی آرزو میں اس کی تمنا نہیں، اس کے خواہشات سب ایک خواب کی طرح ہونگی جیسا کہ سننے سے بہار ہونے کے بعد اسے کچھ بھی نظر نہیں آتا۔ اس کو اپنی زندگی کا کام نامراد اور ادھوری معلوم ہوتی ہے۔

اس لئے ہر طالب علم کو ایسی آرزو نہ کرنی چاہیے جو کہ اس کے امکان سے بعید ہو۔ اور ممکنہ کوششوں کے باوجود بھی اس کو حاصل نہ کر سکے اور آخر میں اپنے دل میں رنج و غم ایک ہیٹھ جائے۔ ایسی آرزوئیں نہ کریں کہ جو پوری نہ ہو تو اس کا دل و دماغ ہر گھبراہٹ پڑے۔ کیونکہ مایوسی بڑی بھری اور تباہ کن چیز ہوتی ہے جو انسان کو دنیا میں کسی کے قابل نہ رکھے گی۔

آرزوئیں، تمنائیں کرنا نہ رحمت بخش ضرور ہے لیکن ایسی آرزوئیں کی جائے جو برآنا ممکن ہے

بعض وقت ممکن توقعات بھی مایوس کر دیتے

ہیں۔ میں سمجھتا ہوں یہ صرف قدرت کا ہی مظہر ہے

ورنہ کیا انسان آرزوئیں کرنا ہے اور اس کی آرزوئیں

بعض ہی ذریعہ پوری ہوتی ہے یا اس کی آرزوئیں

خاک میں مل جاتی ہیں

اب میرے دل میں سب سے اولین آرزو اس

بات کی ہے اور رہے گی، خدا ہمے انسان بنادے جیسا کہ اس کے بارے میں ایک شاعر نے کیا خوب کہا

”درزل پاسبان و فاجدہ ایمان ہوتا

آزوبیت ہے یہی از رہی انسان ہونا“

میں جیسی بھی ترقی چاہوں گا۔ کرسکوں گا۔ میری زندگی کا مقصد اسی وقت پورا ہوگا جب میں انسان بنوں گا

ہمارے دیکھنے میں آتا ہے کہ انسانی صفات میں

صفات اعلیٰ خدا داد ہیں لیکن اس کا مالک ہونا ہماری

قدرت میں نہیں۔ خدا ہی ہمے اس صفات کا مالک

بناسکتا ہے۔ سب سے بہتر صفات جس سے خود بخود

انسان میں از رہی اچھی اچھی صفات پیدا ہو سکتی ہیں کہ

ہر ایک کو خوش رکھنا اعلیٰ کردار اور دنیا کا بہترین

آرٹ ہے۔ دوسروں کو اپنے سے خوش رکھ کر ہمیں

بھی کتنی خوشی ہوتی ہے۔ میری خفی بھی آرزوئیں

اور تمنائیں وہ سب کی خوشی کے لئے ہیں۔ اس لئے میں

مہم ارادہ کر رہا ہوں کہ ساری زندگی میں اپنے ملک

قوم کی فلاح و بہبودی کے لئے صرف کر دوں اور ہرگز

کو خوش کرنے کی جتنی الامکان کوشش کر دوں۔

انکی مسرت میں اپنی مسرت تلاش کر دوں انکی خوشی

میں اپنی خوشی ظاہر کر دوں ان کے غموں کو اپنا غم سمجھ کر

اس کو دور کر دوں ہر فرد کو میری وجہ سے کوئی ضرر نہ پہنچے

کسی کی دل شکنی نہ کر دوں۔ اے میرے پروردگار میرا اللہ

بیرے آقا مجھ میں ہر ایک کے لئے خلوص و محبت اور صبر

کے جذبات پیدا کر دے تاکہ میں ہر دلخیز میں جاؤں اور

ہر دلخیز میں میری خوشی اور کامیابی زندگی کا باعث

بن جائے۔ آمین آمین آمین ★★

وہ میری مانی اور میری تعلیم کے لئے کافی ہو جاتا تھا اب میں محنت کرتا ہوں اور اسی پیسے سے زندگی بیتی جا رہی ہے۔

انور کا خط پڑھ کر زاہد خوشی سے جھوم اٹھا اور خوش ہو گیا اور اس سے معلوم ہوا کہ کیا اس جھوم

رہی ہے اور ہماری اس کی اطراف رقص کر رہے ہیں اس کے آنکھوں میں آنسو بھر آئے وہ خوشی کے آنسو تھے اس کے نظروں میں انور کی قدر و قیمت بڑھ گئی اور اس کے منہ سے اچانک بے ساختہ نکلا کہ انور میرا جگر کی دوست ہے۔ کی اور انور کی

محمد تقی الدین

تعلیم فی اسلام

میری آرزو

بیشتر حصہ صرف کرنا اکثر مقصد زندگی کو پورا کرتا ہے میری آرزو یہ ہے کہ میں قوم کا سماج کا اور ملک کا سچا اور نکلنے والی لیکن ہر طالب علم یا شخص کی آرزو میں تمنا میں خفا ہے ہوتی ہیں جیسا کہ کوئی جانتا ہے کہ عیش و عشرت میں زندگی گزرے یا کوئی کمال کا کام کرے یا غیر سماج میں قوم میں ملک میں ترقی حاصل کرے یا ملک کا ایڈمن کر ملک کی رہنمائی کرے۔

جیسا کہ ایک غریب کی آرزو ہوتی ہے کہ میں بہت دولت مند آدمی بن جاؤں۔ میرا چرچا ہر جگہ ہو۔ میری شہرت پورے شہر میں ہو۔ اور سماج میں میرا درجہ اعلیٰ ہو۔ اگر یہ آرزو میں تمنا میں اس غریب کے پورے ہوں تو وہ سمجھے گا میری آرزو پوری ہوئی۔ اگر اس کی یہ آرزو خواہش پوری نہ ہوئی تو وہ شخص اپنی زندگی بایوسی۔ نامرادا نام کام اور پریشان

اکثر محمد سے سوال کیا جاتا ہے کہ زندگی میں میری آرزو کیا ہے؟ یا ”آئندہ کیا کرنے کا ارادہ ہے؟“ اور اسی قسم کے سوالات جس کا آج تک میں نے فی الوقت جواب نہیں دیا اور نہ کوئی جواب بن پڑتا ہے یوں تو آرزو میں کئی قسم کے ہوتے ہیں ہر طالب علم ایک آرزو لیکر جلتا ہے کہ میں اعلیٰ تعلیم حاصل کر کے بڑے عہدے پر فائز ہو جاؤں۔ کوئی ڈاکٹری کوئی انجینیری کوئی ہنر و فن، کوئی تجارت اس طرح ہر ایک طالب علم کے نزدیک ایک ختمی جاگتی آرزو ہوتی ہے

لیکن ان میں زیادہ تر آرزو آندو می رہ جاتی ہے مگر آرزو کرنا ایک فطری چیز ہے اس لئے ہم اس سے دور ہو نہیں سکتے۔

آرزو میں زندگی میں بہت ہی جاتی ہیں۔ لیکن مقصد زندگی ایک ہوتا ہے۔ کبھی ایک چیز زندگی کا

جا۔ نہ ہیں۔ لوگوں کی کچھ عجیب سی ذہنیت ہو گئی ہے۔ فحش لڑائی پھر کی دن یہ دن قدر طبع جاری ہے دیکھئے آپ کے اصلاح۔ تہذیب و تمدن نادلوں کو نہیں پوچھتا۔ لیکن پھر دوسرے دیکھئے میں جلد ہی آپ کے پیسے ادا کر دوں گا۔

زاہد مایوس ہو کر کالج کی طرف روانہ ہوا کالج پہنچا۔ النور سے ملاقات ہوئی۔

زاہد کچھ پیسے ہیں تمہارے پاس۔ النور نے پوچھا۔ کیوں؟ کیا پرستیاں صاحب نے جرمانہ عائد کیا ہے۔ زاہد تشویش ناک لہجے میں پوچھا۔ ارے نہیں یار! میں ڈیل روزی خریدنا چاہتا ہوں۔ النور نے تیسرا آواز میں کہا۔

میں سمجھتی تھی کہ آپ شریف انسان ہیں مٹی سی لڑکی نے آکر کہا۔

ٹھیک ہی سمجھا ہے آپ نے النور نے مسکراتے ہوئے جواب دیا۔

آپ کو شرم نہیں آتی۔ لڑکی حقیقی موٹی تھی۔ اس کی آواز بھی عجیب۔

شرم صرف لڑکیوں کو آتی ہے النور نے جواب دیا دیکھئے میں پرستیاں کو رپورٹ کر دوں گی لڑکی نے جتنا دیا۔ تشویش سے سمجھا۔ ایک کام میں دیر کیوں النور نے کہا ارے آپ عجیب ہیں لڑکی نے چہرے کو ہلاتے ہوئے کہا۔ میں عجیب نہیں ہوں۔ النور نے مسکراتے ہوئے کچھ اس طرح کہا کہ موٹی لڑکی بھی ہنسنے لگی دن بیتنے لگے۔ لڑکے امتحان کی تیاریوں میں ہمہ تن مشغول تھے۔ لیکن زاہد بھی کبھی کتاب اٹھا

لیتا دن بیتنے لگے۔ لڑکے امتحان کی تیاریوں میں ہمہ تن مشغول تھے۔ لیکن زاہد بھی کبھی کتاب اٹھا لیتا اور آدھا گھنٹہ بعد رکھ دیتا۔ امتحان تو دینا نہ تھا کیوں کہ امتحان کی فیس داخلہ کی تھی دوسرے لڑکوں کو بال ٹکٹ بھی مل چکے تھے دن ایک دفعہ ایسے ہی اپنے مستقبل میں کھینچتی ہوئی تاریکی کو دیکھ رہا تھا کہ ڈاکے نے اس کے ہاتھوں میں النور کا خط رکھ دیا

پیارے دوست زاہد!

بہت دن ہوئے مل نہ سکا مہرذبیات ہی کچھ ایسی تھی۔ لیکن کیا بات ہے تم کالج بھی نہیں آتے ہو۔ خیر بناؤ! امتحان کی تیاری کیسے کر رہے ہو تمہارا بال ٹکٹ بھی اس خط کے ذریعہ بھیج رہا ہوں میں جب اپنی فیس داخل کرنے گیا تھا تو کلرک سے معلوم ہوا کہ تم نے اپنی فیس ادا نہ کی تب میں نے فیس تمہارے نام سے جمع کرا دی۔ تم میرے بارگ میں مدت سوچو۔ میرا ہے ہی کیا۔ سلیمنٹری دے دوں گا۔ تم سوچ رہے ہو کہ فیس کے پیسے میرے پاس کہاں سے آئیں گے تو سنو میں فیس اپنی محنت سے کماؤں گا۔ تم میرے عزیز دوست ہو لیکن میں نے تمہاری کوششوں کے باوجود بھی اپنے بارے میں کچھ نہ بتایا۔ میرے ابا بچپن ہی میں یتیم چھوڑ کر الگ کو پیارے ہو گئے۔ اس کے بعد میری والدہ نے زندگی بھر مصیبتوں کو جھیل کر پالا اور مجھے تعلیم دی جب کالج بند ہوتے تھے اور چھٹیاں ملتی تھیں میں کارخانے میں کام کرتا تھا جو کچھ پیسہ ملتا

بیک وقت حمید نے کہا۔ بنا لو آج ہم ہی ملے سستے
بکرے۔

دل گذرتے گئے۔ انور اور زاہد دونوں کالج آئے
ان سیدھا ریڈنگ روم میں جا گئے۔ واپسی
میں زاہد کی نظر لوٹیں پورے پیری اس کا دل ہم
گیا۔ امتحان کی فیس داخل کرنے کی آخری تاریخ
قریب آچکی تھی صرف چار روز باقی تھے اور اس کی
جیب میں ایک چھوٹی کوڑی بھی نہ تھی اس کے چہرے
پر غور نہ کر کے آثار نظر آئے لیکن وہ سر جھٹک کر
آگے بڑھ گیا۔

کیا سوچ رہے ہو بھئی انور! زاہد نے انور کو اپنی
طرف متوجہ کیا۔

میں سوچ رہا تھا کہ آخر چند دن اتنے سستے
کیوں ہو گئے۔ جدھر نظر پڑی چند ہی چند دن
انور نے کالج گرل پر فقرہ کہا جیسے چند
پکارا جانا تھا۔

ر کیا بدتمیزی ہے زاہد تے انور سے کہا
ارے یار خفا کیوں ہو رہے ہو۔ جیسے جیسے
ہندوستان کا سالو ال بیچ سالہ مضبوطہ کامیاب
بنو نا جا رہا ہے۔ ترکاریاں کی پیداوار بھی زیادہ
ہوتی جا رہی ہے۔ لیجئے۔ لال مرچ بھی آگئی
انور نے ایک دوسری لڑکی طرف اشارہ کیا اور وہ
لڑکی ناک بھول چڑھا کر کہنے لگی۔
”مجھے پرنسپال کے یہاں رپورٹ کرنی ہوگی؟“
”پیری خوشی سے۔ زاہد نے آہستہ سے کہا!
آپ چلی جائیے۔ اس جہاں آرا۔ انور صاحب ذرا

ذرا کم ایک سے ہو گئے ہیں۔ زاہد نے لڑکی سے کہا
دیکھئے ستر زاہد بھارت آزاد ہو چکا ہے۔ بھارت
کے باشندے مجھے آزاد ہیں اور میں بھی آزاد ہوں لہذا
میں چلا چلا کر کہوں گا کہ لال مرچ بازار میں دستی
مل رہی ہیں مجھے کوئی روک نہیں سکتا میں کسی کو گالی
نہیں دے رہا ہوں انور نے کہا۔ پھر اس لڑکی نے مرچی
کی طرح جل کر کہا ”ایڈ ایڈٹ ناں بیس“
زاہد ذرا زور سے کہا۔ نہیں۔ نہیں انگریزی
بھی آتی ہے۔ لڑکی جا چکی تھی۔

دل بہت ہی مایوس کن تھا۔ دیر کو مل پڑی دودھ
بھری آنا زمین کوک رہی تھی اور وہ ملک کی طرف
اپنے دست ناول سے آسمان کو گھور رہا تھا۔ اسے
اپنا مستقبل تاریک نظر آ رہا تھا۔ کل فیس داخل
کرنے کی آخری تاریخ تھی اور اس کی جیب اب
خالی تھی اور اس کی آرزوؤں کا گلا گھونٹا جا رہا
تھا۔ اگر وہ فیس داخل نہ کر سکا۔ امتحان میں بیٹھ
نہیں پائے گا۔ اسی تکلیف سے اس نے اپنی
آنکھیں میچ لیں اور اس کے چہرے پر درد و کرب
کے آثار ابھر آئے لیکن وہ غم سے گھبراہٹ نہ سمجھا
تھا تو اتنا جلد کیسے مایوس ہو جاتا وہ ہر مصیبت
سے ٹکراتے تیار ہو گیا اور بعد میں کپڑے بدلا اور
ایڈیٹنگ بک سپلائی طرف چلا گیا کیونکہ اس کے
ناول کی رائٹنگ کے پیسے آئے تھے اور وہ اچھا ناول
لکھ رہی تھا۔

اور وہ پیسے مانگا لیکن بک سپلائی نے زاہد سے کہا
آج کل لوگ نہ لکھتے اور محنت لڑکھ کر اچھل

سید مسیح الدین
شعالم - بی - یو سی - رائس دیگور کالج

جنگی روایت

ابھی فیروزی گزرنے میں اور مارچ کا مہینہ
آئے میں دو چار دن باقی تھے فیروزی کی بچپانی پر
تھی اور شدت گرمی سے لہو سوکھ رہا تھا پٹری پٹری
میں بھیک چلے تھے - جیسے ہی پلٹ فارم میں بس
رکے لوگوں کا ہجوم ٹوٹ پڑا اور زاہد برا سا منہ بنا کر
بس سے اتر گیا اور رستی سے اپنا چہرہ صاف کرتے ہوئے
بس اسٹانڈ کے قریب سے گزر رہا تھا کہ اچانک
ایک طرف سے آواز سنائی دی

طالب علموں کا ہتھیار صرف چار آئے ہیں "زاہد
پٹری جو کتنی ہونی لگا ہوں سے ادھر ادھر دیکھنے لگا
طالب علم کا ہتھیار کیا بلا ہے بس اسٹانڈ سے
قریب ایک لڑکھن لئے ہوئے کھڑا تھا - دیکھ کر
زاہد کو تنسی آگئی وہ ایک بہ بیک سنجیدہ ہو گیا - معصوم
لڑکے کو اتنی چھوٹی سی عمر سے ہی فکر معاش نے تنگ کر دیا
تھا اور وہ پیٹ کی آگ بجھانے کے لئے ابھی میدان
عمل میں آچکا تھا - حالانکہ اس کے کمزور بازوؤں کو
طاقت دہونے کی ضرورت تھی - زاہد نے ایک پل
خرید آ کیوں کہ متیال سر پر آچکا تھا اور آگے بڑھا
ادھر بس اسٹانڈ کے قریب لڑکیوں میں سے

ایک نے فقرہ کہا "طالب علموں کا ہتھیار چار ہا
ہے کہا اور سب لڑکیاں ہنسنے مارنے لگیں - زاہد کچھ
کہنے ہی نہ پایا تھا کہ کسی نے چلتی بس میں سے پان
کھینچ کر فٹو کا - فٹو کا ال لڑکیوں پر گرا - زاہد کے
ایہوں پر مسکراہٹ ڈوڑ گئی اور وہ کالج کی طرف
روانہ ہوا - لڑکیاں آئے کھا جانے والی نظروں سے
دیکھ رہے تھے -

جب وہ کالج آیا اور اپنے لکچرار روم میں گھسنا
لڑکے گپ بازی میں مصروف تھے - گھنٹہ خالی تھا
حبس معمول راتھیوں نے گھیر لیا

وہ آئیے زاہد صاحب کیا بات ہے صبح میں جناب
غائب تھے - ایک نے پوچھا "کچھ خانگی کام تھا
کہو کیا ہو رہا ہے ؟ زاہد نے پوچھا -

حمید صاحب تو آج ہیرو آف کالج نظر آتے ہیں
کسی نے آہستہ سے کہا "کسی لحاظ سے بھی ویسے
میک اپ خوب ہے دونوں نے لقمہ دیا
کیوں نہ ہو اسنو پاؤڈر تو اپنے مسکری دکان سے
سستے میں ملتے ہیں الور نے جملہ پھینکا اور
تلاک مسکاف ہتھیوں میں گونج اٹھا -

قسم کھانی تشو یا میں تم سے محبت کرتا ہوں اور
کرتا ہوں گا۔ زندگی بھر۔

میرے دل کے انمول خزانے کا ایک ذرہ بھی
کسی اور دل کے خوشی کا باعث کبھی نہیں بن سکتا
کبھی نہیں۔ اس کے ہر گوشے میں تمہارے ہی
نام کا پرچم لہرائے گا۔

آج بھی جب مجھے یہ یاد آتی ہے تو مجھے ایسا
لگتا ہے جیسے کوئی دور سے پکار رہا ہے کہ میرے
ہم سفر آ جا میری باتیں پڑا انتظار کر رہی ہیں
اور میں یہ گیت گن گنا یا کرتا ہوں۔

» دنیا سے جانے والے جلنے چلنے میں کہا «

نما فی الضار علی ارباب
متعلم فی یو۔ سی۔ دیکھو

غزل

سب غموں سے دور ہو جاتے ہیں ہم
آپ کے نزدیک جب آتے ہیں ہم
موت کو کل اک قسم سمجھا کے
زندگی پر آج کھیتا تے ہیں ہم
ناگوار خاطر احباب سے
اک ذرا! جو یاد دل پھیلاتے ہیں ہم
ہے زماں بھر میں اگر خاموش ہیں
راز دار عشق کہلاتے ہیں ہم
تجربہ نے اس قدر چمکا دیا۔
اے سایہ سے بھی گھبراتے ہیں ہم
حق پرستی ارماں اک آنکھ
گرتے گرتے بھی سنبھل جاتے ہیں ہم

آج میں خوش تھا بے انتہا۔ آج ایک بے سہارا
کو اس کا سہارا مل گیا تھا میں رات کو آہستہ سے
پچھلی کھڑکی کے سہارے تنہو کے کمرے میں داخل ہو گیا
وہ سرخ لباس میں بلوے تھی۔ ساکرہ خوشبو سے منظر
بھرا پڑا تھا۔ اس کے چہرے سے معصومیت چھلک
رہی تھی۔ ایسا لگتا تھا مانوس نرم اس کے جسم میں
کوٹ کوٹ کر بھر دی گئی ہو۔

میں نے آہستہ سے اس کا گھونگھٹ ہٹایا
ایسا لگا جیسے کسی نے چاند پر سے بادل کے سائے کو
ہٹا دیا ہو میں نے ایک خوب صورت ہار اس کے گلے
میں ٹانگ دیا۔ تنہو نے اچانک مجھے اپنی باتوں
میں لے لیا اور اپنے سینے سے لگا لیا۔ لیکن تھوڑی
ہی دیر میں اس کی باتوں کی گرفت ڈھیلی پڑنے
لگی اور وہ یکا یک ایک طرف کو گر پڑی۔ میں نے جب
اس کا جائزہ لیا تو وقت گزر چکا تھا۔ تنہو نے بند
کی گولیاں کھا رکھی تھیں۔ پاس ہی ایک چھٹی تھی وہ
تنہو کی آخری چھٹی تھی۔ لکھا تھا۔

» میرے ہم سفر میں جا رہی ہوں بہت دور بہت
دور جہاں سے کوئی زاپس نہیں آتا میں نے اپنے
دل کا جو انمول خزانہ دیا ہے اس کو میری یادوں
سے جیشہ سر سبز بنا دیا رکھا۔ مجھے کبھی موت
بھولنا کبھی موت اور آخر میں اس نے تنہو لکھا تھا
» تیری یادوں سے دور چلے ہو کے مجھ پر ہیں یاد رکھنا «

خدا حافظ۔ تمہاری کتنی
میری آنکھیں ایک دم آنسوؤں میں تھسا
اٹھیں۔ میرا دماغ کہیں دور جا چکا تھا اور میں نے

اشرف بڑا ہی ذہین اور پیارا لڑکا تھا

سشنو اور میں ایک ہی محلے میں رہا کرتے تھے۔ بچپن میں ہم ایک دوسرے کے ساتھی رہے۔ دل گذرتے گئے اور اس کے ساتھ ساتھ ہم بھی بڑے ہو گئے ہمیں کیا خبر تھی کہ بچپن کے ساتھی آج ایک دوسرے کو اپنا بدل بیٹھیں گے۔ ہمارا پیارا بچہ سچا اور گہرا تھا جس طرح وقت میں اگر کوئی رشتہ زندہ ہو تو اس کی کوئی اہمیت نہیں ہوتی۔ اسی طرح اگر دل میں کسی کا پیارا نہ ہو تو اس دل کی کوئی قیمت نہیں ہوتی۔

جب بھی میں اپنے گھر سے باہر نکلتا تو بھی اپنے گھر کی کھڑکی کے پاس آجاتی اور ہم دونوں نظروں سے باتیں کر لیتے۔ اور ایک دوسرے کو جی بھر کر دیکھ لیتے اتفاق سے ایک دن ہم ایسے ہی کھڑے ہوئے تھے کہ عمران جو اس محلے کا بد معاش شخص تھا اس نے دیکھ لیا۔ اور نہ معلوم وہ اس بات کا ذکر کہاں کہاں کر دیا۔ مارے محلے میں تھلک مچ گیا۔ ہم تو ایک دوسرے سے پیار کرتے تھے اس میں چوری کی کیا بات۔ لیکن نہ معلوم محلے والے اس دن سے مجھے کوجھ کی نگاہوں سے دیکھتے اور سشنو کے والدین نے بھی اس پر کڑی نگرانی عائد کر دی۔ اور آج مارے لوگ ہمارے پیارے کا ملا اڑا تے تھے۔ یہ تو دنیا والے ہیں۔!

وہ دنیا والے کسی کو چپ سے جینے نہیں دیتے، کسی کو دیکھ لے۔ نینا تو یہ ہنسنے نہیں دیتے۔

سشنو کی ایک اور بڑی بات بھی زربینہ نام تھا اس کا۔ وہ بھی مجھ پر مرقی تھی۔ مگر میں اس کی صرف عزت کیا کرتا تھا۔ زربینہ نے مجھے ایک دربار خط و

تہنات بھی کی لیکن میں نے اس کا کوئی جواب نہیں دیا جس سے اس کے دل میں سشنو اور میرے بارے میں ایک جذبات کدورت سی پیدا ہو گئی تھی۔ سشنو اور میں نے ایک ساتھ مل کر ساتھ نبھانے کی قسم کھائی تھی۔ ہم نے ایک دوسرے کے بغیر زندہ نہیں رہ سکتے تھے لیکن دنیا کی نگاہوں کے پہروں نے ہمیں جکڑ کر رکھا تھا۔

میری ساری بہاریں خزاں میں تبدیل ہو گئیں ہم محبت کی آگ میں جلتے رہے۔! میری زندگی اب ریگستان میں تلاش آب کی غرض سے تھکتے ہوئے نیکے کی طرح تھی۔ جسے دردِ دریا پانی کا نام و نشان تک نظر نہیں آتا۔

آخر ہم نے اب کو تو پا پ کیا تھا، نہ جاتے گنگا کہاں سے گزر جاتی ہے۔ کتنے گندے نالے اس کی گود میں سما جاتے ہیں۔ لیکن اس کی پو تر تا پر تب بھی کوئی آنچ نہیں آتی ہم نے تو صرف پیار کیا تھا پھر اب کیوں؟!

دل گذرتے گئے۔ طوفان آئے اور چلے گئے لیکن اس کے اثرات ابھی تک باقی تھے۔! لیکن آج گاؤں سشنو کی سنگائی کا دن تھا۔ اس کے ماں باپ نے اس کی شادی ایک رئیس خاندان کے لڑکے سے طے کر دی تھی۔

اشرف نے مجھے چھٹی لا کر دی۔ لکھا تھا آج تم ضرور آنا۔ چھٹی سشنو کی لکھی ہوئی تھی۔ ہم ضرور آئیں گے سشنو ضرور لیکن جاؤں تو کیسے۔ دنیا والوں کی نگاہ سے کیسے بچا جاسکتا ہے

غم میں ہی نہیں آیا کرتے بلکہ خوشیوں کی شہنائیوں میں بھی نکل پڑتے ہیں۔

میرا دل چاہا کہ پھر سے اس کو اپنی بانہوں میں ایک بار لپیٹا لوں، چونکہ آج وہ مجھے چھوڑ کر جا رہی تھی اپنی نانی ماں کے پاس۔

جب یہ خبر مجھے اس صبح "اشرف" سے ملی جو شنو کا چھوٹا بھائی تھا تو مجھے ایسا لگا جیسے بجلی کے ننگے تاروں نے مجھے چھو لیا ہو۔

میں فوراً اس کے گھر پہنچا اور اس کی والدہ سے ملکر شنو سے مخاطب ہوا۔ شنو تم جا رہا ہو۔ ۹ اس نے ہاں میں گردن ہلا دی، آج اس کے چہرے پر غم آرزوئی کے سبب اشرار نمایاں تھے۔ اس کا دل جانے کہ لے تیار تو نہ تھا بلکہ وہ گھر والوں کی طرف سے مجبور تھی۔

جب وہ مجھے پہلی نظر میں دیکھی تھی تب ہی اس کے معصوم چہرے پر ملکی سی مسکراہٹ آگئی تھی۔ اور اس کے لبوں پر ملکی سی مسکراہٹ دنگی تھی۔

اس کو پہچاننے کے لئے میں *Bus stand* تک

ساتھ دیا۔ وہ اپنے ماموں جان کے ساتھ بس میں سوار

ہو گئی۔ ایک دم سے بس نے حرکت بدلی اور چانک

شنو نے ہاتھ کے اشارہ سے مجھے کچھ کہا چاہا۔ میں

اس کے قریب پہنچا اس نے آہستہ سے اپنے نرم اور

نازک ہاتھ کو جینٹل دی اور میرے سے تسلیم کی اور

کہنا اچھا اب حلیقی بول خدا حافظ۔ اور گاڑی آگے کو

بڑھ گئی اور وہیو کے رفتار کا متبادل کرتی ہوئی نکل گئی

اس کے جانے کے لمحہ مجھے تنہائی ناگ کی طرح

ڈستی رہی۔ نہ گھر میں دل لگتا نہ باہر کبھی دوستوں میں جا کر میٹھتا لیکن وہاں بھی دل نہیں لگتا۔ اپنے دل کے اصول خزانے کو شنو کی سکرٹوں سے سیریا تھا ہر ذرت اس کی یاد، جاگتے۔ سوتے، کھاتے پیتے مجھے ستایا کرتی تھی۔

دل گذرتے رہے۔ ذلت ملتا رہا۔ ایک دن اچا شنو کی چھٹی مجھے ملی۔ لکھا تھا میرے ہمبراب تنہائی کے دن گذر گئے اب میں بہت جلد آپ بول صرف پانچ دن کے اندر۔

اس خبر کو سنتے ہی میرے جسم کی رگ رگ میں خوشی کی لہر دوڑ گئی۔

میں نے آج صبح ہی نہا، صوفیہ لگا اور ڈرائنگ

کر کے بس اسٹانڈ چلا گیا۔ میں بس اسٹانڈ میں ہر

داخل ہونے والی گاڑی کو ایسے گھورے جا رہا تھا جیسے

کوئی شکاری اپنے شکار کو گھورے جا رہا ہو۔ آخر کار

جس گاڑی کا۔ مجھے انتظار تھا وہ آئی گئی۔

میں اس میں بیٹھ کر شخص کو دیکھ ڈالا لیکن اس میں

شنو کا پتہ نہ تھا۔ اچانک ایک صاحبہ نے برقع

سے اپنا سر نکالا اور میں ایک دم چیخ پڑا شنو وہ

مجھے دیکھ کر بے حد خوش ہو گئی۔

اس کی شہیلی آنکھوں میں آج پھر سے ہماروں

کے سائے کی تلاش ہے تھی ہم دونوں گھر پہنچ گئے

وہ اپنے گھر چلی گئی۔

اشرف ہم دونوں کے کام کر دیا تھا۔ ہماری چھٹی

وہ اپنی بس کو دے دینا اور اس کا جواب ہم کو لانا

اس طرح جو اب کی آمدورفت میں وہ کافی کارآمد ثابت

اس سے ظاہر ہے کہ مختلف زبانوں کے جذب کر لینے
کی صلاحیتوں کی وجہ اردو کو دنیا میں ایک خاص
مقام حاصل ہے ہم ہندوستانیوں کا یہ فرض ہے

بقول میر سیر سیر و آنجمانی

”ہم یہ نہ بھولیں کہ اردو

ہمارا زبان ہے یہ ہمارے

ملک میں پیدا ہوئی پھلی پھولی

اس نے جنگ آزادی میں سب سے

زیادہ حصہ لیا ہے۔ اس کی

حفاظت اس کی ترقی ہمارا

فرض ہے“ ■ ■ ■

تہنیتیں

لیکن ایک زبان کا بولنے والا جب دوسری زبان
کے بولنے والے سے گفتگو کرتا ہے تو اردو میں

انتہائی بے کدہ لوگ جو جنگوں میں رہتے ہیں جیسے

بھارت کے گوتھ بھیل۔ برسر اپنی اپنی مادری زبان

میں بات چیت کرتے ہیں۔ لیکن جب دوسری زبان

کے بولنے والوں سے مخاطب ہوتے ہیں تو اردو میں

اس وقت دنیا کے مختلف حصوں میں اردو زبان

بولی اور سمجھی جاتی ہے بلکہ انگلیٹنڈ اور امریکہ سے

تو اردو میں ہفتہ وار اخبار اردو مہنتا سے تالیف ہوتے

ہیں اور ایک انداز کے مطابق سب سے زیادہ

بولی جانی والی زبان انگریزی ہے اس کے بعد

چینی اور تیسرے نمبر پر اردو۔

محمد امیر صدیقی

بی۔ ایس۔ سی۔

اردو کی عظمت

ہے اس نام میں جو مجھے آج بھی اس کے بارے

میں سوچنے پر مجبور کرتی ہے

ہم دونوں ایک دوسرے سے پیار کرتے تھے

ایسا پیار جو کبھی جدا نہیں ہو سکتا۔ کبھی نہیں ہماری

زندگی ریل گاڑی دو متوازی پٹریوں کی طرح تھی

جو دن رات دھوپ چھاؤں ہوا بارشیں آندھی

اور طوفان میں بھی ایک ساتھ چلتی ہیں لیکن ایک

دوسرے سے بھی ملنے نہیں پاتیں۔ نہ جانے اس

دن اسی کو دیکھ کر میری آنکھیں کیوں ٹپکنا لگیں

لیکن آنسو شکل پڑتے ہیں انسان کو ہر وقت

سنتوانہ جانے آج میرا دل بھی میں کیوں

کھوٹا جا رہا ہے۔ آج مجھے پھر سے اپنی پرانی

یادوں کی بھینتی بھینتی سی خوشبو آ رہی ہے

سنو کا نام آج بھی میرے دل کی گھرائیوں

میں کافی مقام رکھتا ہے میں اس نام کو کبھی نہیں بھول

سکتا کبھی نہیں... جب بھی یہ نام میری نظروں کے سامنے

آ جاتا ہے۔ میری یادوں کے پیرائے تھکوں میں پھر

سے شمع روشن ہو جاتی ہے آتش کی اس روشنی میں

اردو بھولوں کی ایک ایک دہرا کو بڑی غور اور فکر سے

گھورتا جاتا ہوں، نہ معلوم وہ اسی کون سی شخصیت۔

اردو کہتے ہیں۔ یعنی ایسی زبان جو لشکر بول کے میل
جول سے بنی ہے۔ اس کے ضمیریں اور افعال قدیم
ہندوستانی زبانوں سے لئے ہوئے ہیں رسم الخط
عربی اور ایرانی زبانوں کے میل جول سے بنا ہے۔ درہر
الفاظ قدیم و جدید سنسکرتی تعاقباتوں، تہذیبوں،
معاشرتوں کے آئینہ دار ہیں، دنیا کی کوئی زبان ایسی
نہیں کہ جس کے خزانے سے یہ زبان اردو والا نہیں ہوئی
ہمارے دسین کے شمال اور جنوب سے مغرب تک اگر کوئی
زبان بولی اور سمجھی جاتی ہے تو یہی اردو ہے۔ خواہ
پیر ہو کہ یا زاروں گلیوں میں، مہاجنوں کی بڑی بڑی
کوٹھیوں پر ہو کہ باقی کی چھوٹی سی دکانوں پر یا
پتواری کے کھیلے پر یعنی اردو کے تمام نہیں چلتا
یو لیس ایجنٹ کے بعد جدید آبادی میں جو حکمرانیت قائم ہو
اس کے ایک وزیر مسٹر راجو تھے جو مدراس کے رہنے والے
تھے یحییٰ دوزہ دیگلو رائے۔ باتوں باتوں میں زبانوں کا
تذکرہ نکل گیا تو وزیر موصوف نے فرمایا کہ "بہت اچھا ہو
کہ حیدر آباد میں ایک غرض سے رہنے کی وجہ سے اردو
بھاشا سیکھی۔ کیوں کہ جب مجھے ہندوستان کے
مختلف مقامات پر جانے کا موقع ملا تو مجھے آواز ہو کہ
سوائے اردو کے دوسری زبان نے ہم نہیں چل سکتا
اسٹیشنوں پر باراندول میں، دفتروں میں چماں دیکھا
مقامی زبان کے ساتھ اردو بولی جا رہی ہے۔ دوسرے علاقوں
کے رہنے والوں سے سوال جواب سب اردو میں ہوتے
ہیں" انھوں نے بڑے تعجب سے کہا کہ "میں کشمیر
گیا وہاں دوز بانو لکے بولنے والے آباد ہیں کشمیری
اندر لہجہ۔ یہ دونوں زبانوں کے بولنے والے جب ایک

دوسرے سے بات کرتے ہیں تو اردو میں میرے
یو چھنے پر انھوں نے کہا کہ دوسری زبانوں سے بول چال
ہم اردو میں کرتے ہیں۔ کیونکہ یہ زبان عام طور سے
بولی جاتی ہے" گویا ایک ہی غلطی کے رہنے والوں کی
مادری زبانیں الگ الگ ہیں لیکن ایک دوسرے سے بولنے
چاہنے کا وسیلہ اردو زبان ہے

اسی طرح کے ایک زمانے میں جنرل کری اپا صاحب
یو چھا گیا تھا کہ سندھ کی بھاکستانی ریڈیو کی خبریں آپ کے
توجہ کیوں دیتے ہیں تو جنرل موصوف نے جواب دیا تھا
"کیوں کہ وہ اردو سمجھ سکتے ہیں"

اردو زبان کی مقبولیت کا اندازہ اس سے بھی
ہوتا ہے کہ فلموں کی عام زبان اردو ہے۔ ۲۰ جولائی
۱۹۷۲ء کے ہفتے دس دن کے فلموں کے استعارات
پیرکٹر پٹری تو دیکھا کہ چھ بیس ۲۴۹ فلموں کے استعارے
چھ بیس ہیں۔ جن میں بیس فلموں کے نام ٹھیکٹ اردو
زبان کے ہیں فلموں کے دیکھنے والوں کی تعداد اسی ۸۰
فیصد غریبہ تہ بانو لکے بولنے والوں کی ہوتی ہے مگر
تلم بنانے والوں نے بیو پارلیمنٹ کا خیال رکھتے
ہوئے فلموں کے نام رکھے۔ اس سے اردو کی مقبولیت
کا اندازہ ہو سکتا ہے۔

دور کیوں جائیے۔ اس سے دیگلو ہی کو لکھ جائے
بائیل ہزار آبادی کا قصبہ ہے یہاں کا مسلم طبقہ
راجپوت اندکھ اردو بولتے ہیں یہاں کے برہمن
رنگاری۔ ترائی اور صخر بھنول کی مادری زبان ہندی
ہے یہاں کے بیو پارلی طبقہ اور درہت پٹیتہ
طبقہ نام طور سے گھروں میں سنسکرت بولتے ہیں۔

زبانوں ہی کے سیکے کو لے لیجئے وہ کونسی زبان ہے جو
سب زمیں ہندوستان میں بولی نہیں جاتی۔ پانچ سو سے
زیادہ زبانیں اگر بوجھال کی ہیں تو کم از کم پندرہ زبانیں
ایسی ہیں کہ جن کا رسم الخط رائج ہے اور ایک چھا
خاصہ ادبی سرمایہ رکھتی ہیں۔ ابھی میں ایک
زبان اردو بھی ہے۔ نہ کہ زبان میں فوجی لشکر کو اردو
کہتے ہیں اس زبان کا نام اردو اس وجہ سے پڑ گیا
کہ مختلف نسل و قومیت کے لوگ جو اس سرزمین کی
خوبیوں سے فائدہ مند کرنا اپنا علاقہ اپنا اپنا وطن
جھوڑ چھوڑ کر فوجی طاقت کے بل بوتے پر ہندوستان
کے مختلف مقامات پر آباد ہوتی چلی گئیں جو زبانیں
وہ بولتی تھیں ابھی لوگوں کے زبانوں کے میل جول سے
نئی نئی زبانیں وجود میں آتی چلی گئیں۔ مثلاً آریہ میں
آریہ۔ تاتاری آریہ۔ سامی قس کے لوگ آریہ
اور یہ سب کے سب فوجی بل بوتے پر اس سر
میں آباد ہونے چلے گئے ان کے فوجیوں یعنی
لشکر یوں نے مقامی عوام کی زبانوں پر اور
مقامی زبانوں نے ان لشکر یوں کی زبانوں پر
اندر ڈالا جس کے وجہ سے نئی نئی زبانیں وجود
میں آتی چلی گئیں اب اس میل جول سے تال میل کی
آخری صورت یہ زبان ہے جسے عام طور سے

لیکن محترمہ مسٹر ڈاکٹر عبد اللہ مذکورہ مصنفین کے
بیانات کی تردید کرتے ہوئے فرماتی ہیں کہ ”در اصل یہ خیال
غلط ہی پرستی ہے کہ مولانا کی اردو سے باطنی تحریر سے
نہیں ہو گئے تھے یہ خیال ہندوؤں کی حکمت علی
کے بارے میں ناراغیت پرستی ہے۔ جب ہندو اسلامی
زبانوں سے خوش تھے تو انھیں ”رسائل لطیفہ“ اندلوا الفضل
سے بھی خوشبوئیں نہ ہوا۔ لیکن اب ہندی کو ہر زبان پر
کی خاطر ہندی کی محبت سے اردو کے متعلق ہمانہ ماری کر
رہے ہیں اس معاملہ میں مولانا بے اختیار تھے۔ وہ اردو
کے ادیب بن کر نہ آئے تھے بلکہ ایک کلمت اور ایک قوم کو
زندہ کرنے آئے تھے اُن کے لئے جتنے ماں انھوں نے اختیار
کی تھی وہی موزوں تھی“

مولانا کی تصانیف پر سری فطرطی نے یہ بات
داخل ہو جاتی ہے کہ انھوں نے اپنی زندگی میں اپنے آپ
کو کبھی ادیب کی حیثیت سے پیش نہیں کیا۔ وہ حقیقت
خیالات کے امام تھے اور ادب ان کا غلام تھا۔ ورنہ اگر وہ
چاہتے تو اردو زبان میں ایک نئے اسکول کی بنیاد
ڈال سکتے تھے۔ انھوں نے جب اپنی اور علمی تحریری اور
تقریری کام شائع کیا اس وقت قوم میں ادیبوں
اور عالموں کی کمی نہ تھی۔ اردو کے خاص حصہ میں ہے
اسناد اعظم علامہ شبلی نعمانی اور مولانا الطاف حسین
حالی زندہ تھے۔ شاعر بھی بقید حیات تھے اور اسی
طرح کے یہ شمار ادبا اور نصحا اپنا اپنا فرض انجام
دیتے رہے تھے۔ ہندو شعراء میں مشکل مشکل الفاظ
و جملے استعمال کرتے والے فصیح و بلیغ نامور شعراء
چکیت تھے جنھوں نے مولانا آزاد کی طرز تحریر کو خوب

سرا پا۔ حصہ اول کے اجراء الہلال کے بعد ہمارے
ذوق میں بہت سی تبدیلی پیدا ہو گئی تھی اس لئے ہم اس
جاذب بیان طرز تحریر پر اور سحر و کجش کا انداز نہیں لگا
سکتے۔ لیکن اس کا اعتراف قدیم الہلال پڑھنے والوں
میں مولانا حشر موہانی نے ان الفاظ میں کیا تھا
”جب سے کبھی ایسا کلام کی منتشر
نظم حشر میں بھی مترہ نہ رہا“

مولانا کی تحریر میں بناوٹ اور مصنوع نہیں بلکہ
پورا پورا خلوص ہے۔ فقر و فقر و فقر و فقر کے
خونی ٹکڑے اور سینہ کے داغ چھپے ہوئے ہیں۔ وہ جو
بات کہتے ہیں دماغ سے نہیں بلکہ دل سے کہتے ہیں۔
ایسا معلوم ہوتا ہے کہ ان کے ہر سوز و اہل اجزا و لبوں
سے باہر آرہے۔ مولانا آزاد کی تحریر سنگتی ہوئی آگ
بھڑکتا ہوا شعلہ اُٹھتا ہوا سیلاب پھیلتا ہوا
طوفان چمکتی ہوئی برق گر جتی ہوئی دربار دربار
ہوا بادل ہے۔ کہیں کہیں آہیں اور نالے بھی ہیں۔
آہیں اور نالے بالوسی کے نہیں ہیں۔ بلکہ کمال اور
ایمان کی پختگی قدم قدم پر نظر آ رہی ہے۔ سچ تو یہ
ہے کہ اگر یہ باتیں مولانا آزاد کی طرز تحریر میں نہ ہوتیں
تو ان کے عظیم لٹ ان مشن کا لحاظ رکھتے ہوئے یہ
ان کی شخصیت کی خامی ہوتی۔

پروڈیوسر رشید احمد صدیقی لکھتے ہیں۔ ”مولانا آزاد
نے اپنی ادیبانہ طبعیت اور مزاج کی تلقین کی خاطر
یہ عباد خاطر کے خطوط لکھے۔ دوسری بات جو مولانا
کی انتہائی پرکاری کے بارے میں ان خطوط سے منکشف
ہوتی ہے۔ وہ ان کی منکشف راجی اور شگفتہ، شایا

دوسرا دور ۱۹۱۲ء سے ۱۹۲۲ء تک

یعنی اجراء "الہلال" سے علی پور جیل جیل تک اس زمانہ کی یادگار "الہلال" "البلد" "تذکرہ" اور "قول فیصل" یعنی وہ بیان جو آپ نے علی پور جیل میں جاتے وقت عدالت میں دیا تھا۔ اس کے علاوہ "مسئلہ خلافت" اور "جزیرہ عرب" آپ کی تصانیف ہیں۔ اسی دور میں آپ کی خطابت رہنمائی قوم اور علماء دین و ملت سے تھی۔ یہ وہ دور ہے جہاں اگر مولانا آزاد اپنی پناہ ادب آفرینی اور تبصر علی کی بدولت ایک ہی وقت میں اردو زبان کے حریف شکر، امام الہند اور صندستان کے سرکردہ لیڈر بن گئے

تیسرا دور ۱۹۲۳ء سے شروع ہوتا ہے

اس دور کی یادگار "الہلال" ۱۹۲۴ء اور "ترجمان القرآن" ہیں اور اگر بار خاطر نہ ہو تو رام گڑھ کا تحریک کے خطبہ صدارت کو بھی اس میں شامل کر لیتے مولانا آزاد کی تصانیف کو اگر سیاسی اختلافات سے قطع نظر کر کے دیکھا جائے تو وہ اردو ادب کی بہترین سرمایہ ہیں اور عطف و اخلافت کے بغیر انکی پختگی زبان میں بہترین نمونہ ہیں۔ اس دور میں مولانا آزاد کی تحریک میں الفاظ کی بھاری بھر کم کثرت تھی اور طرز تحریک میں سلیس اور عام اہم تھا۔ مولانا آزاد کی طرز تحریک میں خطیبانہ تھی۔ آپ کی تحریک کی نمایاں خصوصیت یہ تھی کہ آپ کے الفاظ

اور جملوں کی نشست و برخاست بالکل ایک دوسرے سے باجلی تھی اور کسی قسم کا رد و بدل نہیں کیا جاسکتا تھا بلکہ جملے مگر پر کیف اور خوشگوار ان الفاظ سے تھے فصاحت و بلاغت، لطافت و نزاکت اور اور ترجمان بیانیہ مثال تھی۔ آپ انتہائی ذہین اور تیز حافظ کے مالک تھے۔ آپ کی تحریر میں تسلسل قائم رہتا تھا۔ آپ کا طرز تحریک انتہائی صحیح رہتا تھا۔ آپ کی تحریر میں نظم برداشتہ ہوتی تھیں۔ حسین و پر کیف اور موزوں الفاظ کے خزانے آپ کی تحریر میں بھرے پڑے تھے آپ کے الفاظ میں موضوع کی اہمیت اور نفسیاتی عظمت و دیدہ اور شان و شوکت رہتی تھی

نظم کو سونامی میں تیسرے لہجہ و اعجاز پر محو حیرت ہے شریار قدرت پر واز پر

مولانا آزاد کی تحریر پر تنقید

مولانا آزاد کی تحریک میں اگر کوئی نقص ہے تو وہ یہ ہے کہ وہ بے حد مشکل اور مغلق الفاظ سے پُر ہے چنانچہ رام بابو سکینہ دہسمنف تاریخ ادب الہند کا خیال ہے کہ مولانا آزاد نے عربی اور فارسی کے غیر مالوس الفاظ سے اردو کو مشکل بنادیا ہے، اور اسی طرح محمد اکرام زائی۔ سی۔ یس۔ و موج کوثر (میں لکھتے ہیں کہ عربی اور فارسی الفاظ کی کثرت سے مولانا نے اردو کو ایک اسلامی زبان بنادیا ہے)

از: سجاد احمد خاں ممبئی

(جی۔ اے۔ مال اڈل)

مولانا ابوالکلام آزاد کی طرز نگارش

پہلا دور ۱۸۸۸ء سے ۱۹۱۲ء تک

یعنی اجرائے درالہلال، تنک
یہ وہ زمانہ تھا جب کہ مولانا آزاد ”دکیل“ و قمر کے
ایڈیٹر و مدیر تھے اس زمانہ کی تصانیف اس زمانے
کی نمایاں ہیں۔ یا پھر ”غیاث سرمد“ ہے جو آپ
نے اٹھارہ برس کی عمر میں لکھی تھی۔ اس کے متعلق —
خواجہ حسن نظامیؒ کا یہ فقرہ بہت مشہور ہے ”یہ اعتبار
ظاہر اردو زبان میں اس سے اعلیٰ اور شان دار الفاظ
آج تک کوئی جمع نہیں کر سکتا۔ اور بہ اعتبار معنی
یہ سہ ماہی کی زندگی اور موت کی بحث نہیں معلوم ہوتی بلکہ
منفادات درویشی پر ایک مستانہ اور البیلا خطبہ“
دراصل یہ ایک قسم کی ابتدائی اند آئندہ کی تیاری کا
زبانہ تھا جسے ہم صحیح معنوں میں مولانا کی ادبی زندگی
کا کوئی خاص دور نہیں کہہ سکتے۔ تاہم آپ کی آل زندگی
آلٹا پر نازی صاف واضح اور نمایاں طور پر یہ ظاہر
کر رہی ہے کہ آپ کا اسلوب بیان اور انداز تحریر
آئندہ کیا کچھ انقلاب برپا نہیں کر سکے گا۔

مولانا ابوالکلام آزاد تصانیف کے اعتبار
سے بہت بدقسمت واقع ہوئے ہیں کیوں کہ یہ وہ دور
تھا جب کہ ہندوستان پر انگریزوں کا تسلط اور
تقسیم تھا۔ اور مولانا آزاد اپنی تحریروں اور
تقریروں کے ذریعہ پوری قوم کو انگریزوں کے خلاف
اگسا رہے تھے۔ انگریزوں کے خلاف آپ کی دلولہ
انگریز اور شعلہ بیان تقریریں اور لکشت تحریروں
انگریزوں کے قلوب میں دہشت و سراسیمگی
پیدا کر دی تھیں۔ اس لئے انگریزوں کو آپ سے
بہت بڑا خدشہ پیدا ہو گیا تھا۔ چنانچہ آپ جو
کچھ بھی لکھتے تھے خواہ مذہبی ہو یا ادبی،
سیاسی ہو سماجی، معاشرتی ہو یا معاشرتی لوہیں
آتی اور سیاسی تصانیف کو خطرناک انبار سمجھ کر
تدبیر کسی تامل کے اٹھا کر لے جاتی تھی۔ چنانچہ
ان کا بہت کھوٹا مواد ہے جو ان تمام حوادث
سے بچ کر ہم تک پہنچا ہے اس مواد کو پیش نظر
رکھ کر ہم مولانا کی طرز نگارش کو تین اوزار
میں تقسیم کر سکتے ہیں

نقشِ اول

ابھی دیتی

دیگور کالج کے طلباء کا یہ سترہ رانی سال نامہ اپنے دامن میں پہلی مرتبہ اردو اوراق کو لیکر آپ کے ہاتھوں میں پہنچ رہا ہے۔ مرتبہ ہندی انگریزی زبانوں کے درمیان بدوش اردو صفحات کی شمولیت ہمارے ہر ذل عزیز پرستیل شری عظیم حیدر اوصیاری کی شخصی کوششوں کا نتیجہ ہے جس کے لئے اردو طلباء موصوف کے شکریہ گزار ہیں۔

اس موقع پر اے۔ وی۔ ایجوکیشن سوسائٹی دیگور کی اردو دوستی کا اظہار ضروری ہے جس نے پچھلے سال دیگور کالج میں اردو شعبہ قائم کیا۔ جناب خلیل اللہ صاحب ایم۔ اے جیسے قابل ترین لکچرار کا تقرر کر کے دیگور کے اردو طلباء کی ایک اہم ترین اعلیٰ تعلیمی ضرورت کی تکمیل کی اس تعلق سے پرنسپل صاحب موصوف اور اے۔ وی ایجوکیشن کے ارکان بھی ہمارے شکریہ کے مستحق ہیں بقول ہر جموں: "تائریہ فی حق" اردو بھاری مشترکہ میراث ہیں جو ناقابل تقسیم ہے "اردو زبان کی گنگا جمنی نہریں کی زندہ و جاوید نشانی ہے" اردو زبان کی اہمیت افاذیت سے انکار نہیں کیا جاسکتا اور یہ ہماری قومی یکتائی کی سب سے بڑی علامت ہے وطن عزیز چار مختلف مذاہب، عقائد اور زبانوں کا ایک ختم گلدستہ ہے اس طرح "ابھی دیتی" میں اردو صفحات کی شرکت بھی یقیناً طلباء کے اس گلدستہ کی زینت بن کر اس کی ایک نئی اضافہ کا باعث بن رہے ہیں

باقی سے مزید انہماک ہے کہ زبان و بیان اور معیار کی کسوٹی پر جائزہ لے کر کھنے کی زحمت نہ کی جائے جو نیک ہیں اپنی کوتاہیوں کا اعتراف ہے "چونکہ یہ ہماری ابتدائی کوششوں کا نتیجہ ہے اور وقت کی تنگی مواد کی عدم فراہمی، سالانہ امتحان کی ہمارے ہی وجہ سے بھی ہم اردو حصے کو جس طرح خوب سے خوب تر بنانا چاہتے تھے نہ بنا سکے ہر حال یہ نقش اول ہے اور ناظرین کی دعا میں اور اردو طلباء کا اشتہار ہمارے تضارنل حال رہے تو انشاء اللہ بقول شخصہ: "تھا شرف نقشب" بانی بہتر کثرت ناول "کی مصداق آئندہ ہم "نقش ثانی" کو اعلیٰ پیمانہ پر پیش کر سکیں گے۔ فی الحال آپ سے ہماری ہمت افزائی کی درخواست ہے۔

ابھی دیتی صاحبان

دیگر کالج کے طلباء کا سالانہ امتحان

اسکول کبیتی

۱۹۲۴ء

حصہ اردو

ایڈیٹر

زیر سرپرستی

سید محمد رفیع احمد خاں صاحب
پرنسپل

خلیل اللہ ایم۔ اے
(لکچرار شعبہ اردو)

आमच्या महाविद्यालयातील प्राध्यापकांनी लिहिलेली पुस्तके

प्रा तांबोळी, प्रा. पुल्ले

देगलूर : विविधदर्शन

प्रा दत्तप्रसन्न साठे

(१) प्राचिन भारत एकविहंगमा व लोकन,

(२) अमेरिका.

प्रा रवींद्र मनोहर

(१) मुलभ मानसशास्त्र

प्रा लक्ष्मीकांत तांबोळी

(१) हुंकार

(२) तवंग

(३) दूर गेलेले घर

(४) अस्वस्थ सूर्यास्त,

(५) कुण्ण कमळ

प्रा. विश्वनाथ येरमुने

(1) Practical Physics

प्राचार्य हेमचंद्र धर्माधिकारी

(१) सामाजिक तत्त्वज्ञानाची मूलतत्वे

आमच्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या ठेवींमुळे चालू असलेले

देगलूर महाविद्यालय,

“ विद्यार्थी वस्तु भांडार ”

संस्थापक

स्थापना मे १९६८

प्राचार्य हेमचंद्र धर्माधिकारी

महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांच्या दैनंदिन गरजाकडे लक्ष देऊन वस्तु पुरविल्या जातात. विशेषतः कागद, वह्या, अभ्यासपूरिका, पुस्तके डिसेक्शन बॉक्स, रेकार्डबुक्स, इत्यादींचा नियमित पुरवठा होतो.

मार्गदर्शक प्राध्यापक :

रवींद्र कुळकर्णी

Printed by : Manoj Mudranalaya Degloor.